

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

20. (130.) ÉVFOLYAM 6. SZÁM

2025. december

Petrás Liliána

A gyógyszeriparban alkalmazott szabadalmaztatási stratégiák versenyjogi vonatkozásai

Ferge Zsigmond

Újabb kérdések a tagállamokban és egy harmadik országban hatályosított európai szabadalom kapcsán – az Európai Bíróság döntése a BSH Hausgeräte GmbH kontra Electrolux AB-ügyben

Keserű Barna Arnold

Élő védjegyek? Az arcvédjegyekben rejlő lehetőségek és korlátok elméleti és gyakorlati vizsgálata a védjegyjog és a személyiségvédelem metszéspontjában

Dr. Tószegi Zsuzsanna

Jelek, pecsétek, védjegyek, brandek 1. Edényjelek, pecsétlők az ókori civilizációkban

Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből

Könyv- és folyóiratszemle

SZELLEMI TULAJDON NEMZETI HIVATALA

Tájékoztató szerzőinknek

Az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle szerkesztősége örömmel fogad minden, a szellemi tulajdon védelmével foglalkozó írást. A beérkezett kéziratok a szerkesztőbizottság jóváhagyása esetén nyelvhelyességi és a kiadvány stílusához igazodó stilisztikai javítások után kerülnek publikálásra, amelyek nem érintik a mű tartalmi értékét. A kéziratot – a szerkesztőbizottság döntése alapján, az írás témája és mélysége szerint – a Tanulmányok, a Jegesetek, a Technikatörténet, a Fórum vagy a Hírek, események rovatban tesszük közzé. Az írás terjedelmét nem korlátozzuk, igen hosszú cikket esetleg két vagy több részben, egymást követő lapszámokban teszünk közzé a szerzővel történő egyeztetés után. Az egyes cikkekben kifejeződő állásfoglalásnak nem feltétlenül kell tükröznie a szerkesztőbizottság véleményét.

A Word vagy Rich Text formátumban készült kéziratokat e-mailben kérjük elküldeni az alábbi címek valamelyikére. Kérjük szerzőinket, hogy a szöveget ne formázzák, zárják balra, kiemelésként csak dőlt betűt alkalmazzanak, a címeiket, alcímeiket ne húzzák alá, a címhierarchiát lehetőleg számozással jelezzék. Tanulmányuk magyar és angol nyelvű összefoglalóját szíveskedjenek maximum 10 sorban mellékelni. A szövegben előforduló rövidítéseket, betűszókat első előfordulásukkor fel kell oldani. A hivatkozásokban kérjük az összes bibliográfiai adat (szerző, cím, kiadó, kiadás helye és éve, oldalszám, webcím) feltüntetését.

További kérdéseik esetén a szerkesztőség készséggel áll a rendelkezésükre (Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala, 1054 Budapest, Zoltán u. 6., Girmann Zsuzsanna szerkesztő, szerkesztoseg@hipo.gov.hu, tel.: 06 1 474 5767.

TARTALOM

A gyógyszeriparban alkalmazott szabadalmaztatási stratégiák versenyjogi vonatkozásai	
PETRÁS LILIÁNA	5
Újabb kérdések a tagállamokban és egy harmadik országban hatályosított európai szabadalom kapcsán – az Európai Bíróság döntése a BSH Hausgeräte GmbH kontra Electrolux AB-ügyben	
FERGE ZSIGMOND	36
Élő védjegyek? Az arcvédjegyekben rejlő lehetőségek és korlátok elméleti és gyakorlati vizsgálata a védjegyjog és a személyiségvédelem metszéspontjában	
KESERŐ BARNA ARNOLD	61
Jelek, pecsétek, védjegyek, brandek 1. Edényjelek, pecsétlők az ókori civilizációkban	
DR. TÓSZEGI ZSUZSANNA	91
Válogatás a Szerzői Jogi Szakértő Testület szakvéleményeiből	102
– SZJSZT-22/2022 – Internetes fájlcsere rendszeren történő, engedély nélküli közzététellel kapcsolatban szerzői, illetve szomszédos jogi védelemben részesülő filmek és hangfelvételek jogosultjait, ezen belül egyes jogosult csoportokat ért vagyoni hátrány mértékének meghatározása, az SZJSZT-29/2017 sz. szakvélemény egyes megállapításainak alkalmazhatósága	102
Könyv- és folyóiratszemle	113
– Keszthelyi Gabriella: Milyen színű a valószínű? A véletlen matematikája (Dr. Osman Péter)	113
– Dr. Meskó Bertalan: Térkép a jövőhöz. Jövőkutatás mindenkinek (Dr. Osman Péter)	125

A folyóiratban megjelenő tanulmányok a szerzők véleményét tükrözik, amely nem feltétlenül azonos a szerkesztőbizottság álláspontjával.

A GYÓGYSZERIPARBAN ALKALMAZOTT SZABADALMAZTATÁSI STRATÉGIÁK VERSENYJOGI VONATKOZÁSAI*

BEVEZETÉS

A gyógyszeripar az Európai Unió stratégiai jelentőségű ágazata. 2022-ben az EU 287 milliárd euró értékben exportált és 112 milliárd euró értékben importált gyógyszereket kereskedelmi partnerei, elsősorban az Egyesült Államok, Svájc, az Egyesült Királyság és Kína vonatkozásában.¹ Ugyanebben az évben a globális gyógyszerpiac teljes árbevételének a 22,4%-át – ezzel az észak-amerikai régiót alkotó Egyesült Államok és Kanada után a második legjobb eredményt – az európai gyógyszerpiac produkálta.² Ezek az adatok azt mutatják, hogy az Európai Unió nemcsak a nemzetközi gyógyszerkereskedelem aktív és meghatározó résztvevője, hanem a világ második legnagyobb gyógyszerpiacát is magáénak tudhatja. Éppen ezért e vezető szerep és a versenyképesség megőrzése érdekében kiemelten fontos az ágazat folyamatos fejlesztése, esetleges gyenge pontjainak a felismerése, és olyan megoldási javaslatok, cselekvési tervek kidolgozása, amelyek a szektor jobbra tételére irányulnak. A gyógyszeriparban már egy ideje jelen lévő, a koronavírus-járvány által csak még jobban felerősödő, aggodalomra okot adó tényezők eredményezték azt a 2020. november 25-én elfogadott európai gyógyszerstratégiát,³ amely az ágazat megreformálását, egy a kihívásokkal szemben ütőképes rendszer megalkotását tűzte ki célul. A stratégiát alkotó négy pillér, cél közül az egyik legfontosabb a betegek megfizethető gyógyszerekhez való hozzáféréseinek a biztosítása és a kielégítetlen egészségügyi szükségletek kezelése.⁴ Az európai gyógyszerstratégiáról szóló közlemény ennek kapcsán kifejezetten említést tesz a megfizethetőbb, generikus készítmények árképzési versenyre gyakorolt kedvező hatásáról, és olyan szakpolitikai intézkedések meghozatalát helyezte kilátásba, amelyek ezen készítmények piacra lépésének a megkönnyítését és egészségügyi rendszereken belüli alkalmazásának az ösztönzését moz-

* A Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala Ujvári János diplomadíj-pályázatán díjazott szakdolgozat szerkesztett változata.

¹ Trade in medicinal & pharma products: new peak in 2022. Eurostat, 2023. április 24.: <https://ec.europa.eu/eurostat/en/web/products-eurostat-news/w/ddn-20230424-1> (az internetes oldalak utolsó letöltésének ideje: 2024. 02. 06.).

² EFPIA: The Pharmaceutical Industry in Figures. Key Data. 2023, p. 4: <https://www.efpia.eu/media/rm4kzdlx/the-pharmaceutical-industry-in-figures-2023.pdf>.

³ A Bizottság közleménye az Európai Parlamentnek, a Tanácsnak, az Európai Gazdasági és Szociális Bizottságnak és a Régiók Bizottságának – Európai gyógyszerstratégia. Brüsszel, 2020. 11. 25. COM(2020) 761 final.

⁴ Európai gyógyszerstratégia: https://health.ec.europa.eu/medicinal-products/pharmaceutical-strategy-europe_hu.

díjták elő.⁵ Mivel a generikus gyógyszerek piacra kerülése az innovatív gyógyszergyártók által előállított, már lejárt szabadalmú, originális készítményekből származó bevételek csökkenését eredményezi, az innovatív gyártók különféle, a versenytárs piacra lépését hátráltató, versenyjogi szempontból aggályos taktikát alkalmaznak. Ezért is rögzíti azt az európai gyógyszerstratégia, hogy a generikus készítmények szempontjából kedvező intézkedések eredményes megvalósításának a záloga a versenyjog érvényre juttatása.⁶ A dolgozatban az innovatív gyártók által a generikus készítmények előállítóival szemben előszeretettel alkalmazott taktikák, különösen a szabadalmaztatási stratégiák versenyjogi megítélését tekintjük át, egyúttal arra keressük a választ, hogy ez utóbbi, a szabadalmi jog vonatkozásában jogszerű, de a versenytársak piacra lépését akadályozó jellegük miatt potenciálisan versenyellenesnek tűnő magatartások az EUMSZ⁷ a vállalkozások erőfölénnyel való visszaélését tilalmazó 102. cikkével ellentétesek-e, azaz erőfölénnyel való visszaélésnek minősülnek-e.

I. A GYÓGYSZERIPAR SZEREPLŐI, A VERSENY DIMENZIÓI ÉS MOZGATÓRUGÓI

1.1. Az ágazat szereplői

A gyógyszer speciális termék. Különlegessége egyrészt abban rejlik, hogy más fogyasztási vagy használati cikkhez képest betegségek kezelésére vagy megelőzésére szolgál, valamely élettani funkció fenntartását, helyreállítását, javítását vagy módosítását célozza, és adott esetben alkalmazása elősegítheti az orvosi diagnózis megállapítását.⁸ Másrészt e gyógyító, megelőző jelleg, funkció mellett a gyógyszereknek a fogyasztóhoz való eljutása is sajátos,⁹ ennek megfelelően a gyógyszerpiac keresleti és kínálati oldalának a szerkezete specifikus,¹⁰ eltér a más termékek piacán tapasztaltaktól. A keresleti oldal egyik legfontosabb szereplője maga a fogyasztó, azaz a beteg, aki megromlott egészségi állapotának a javulását várja a termék használatától. A gyógyszerek a pácienshez kerülés szabályozottsága szerint két csoportra, a vényköteles és a nem vényköteles, szabadon megvehető termékek csoportjára oszthatók.¹¹ A vényköteles termék kiválasztása nem a fogyasztó, azaz a beteg döntésétől

⁵ I. m. (3), p. 8.

⁶ Uo.

⁷ Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata HL C 326, 26.10.2012, p. 47–390.

⁸ Az Európai Parlament és a Tanács irányelve (2001. november 6.) az emberi felhasználásra szánt gyógyszerek közösségi kódexéről HL L 311, 28.11.2001, p. 67–128. I. CÍM, 1. cikk, 2. pont. Gyógyszer.

⁹ Simon Judit: Marketing az egészségügyben. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2016. Hivatkozott bekezdés: https://mersz.hu/hivatkozas/dj146mae_20_p1/#dj146mae_20_p1.

¹⁰ A Bizottság jelentése a Tanácsnak és az Európai Parlamentnek – A versenyjog érvényesítése a gyógyszeripari ágazatban (2009–2017). Az európai versenyhatóságok együttműködése a megfizethető és innovatív gyógyszerekért. Brüsszel, 2019. 01. 28. COM(2019) 17 final, p. 17.

¹¹ Simon: i. m. (9). Hivatkozott bekezdések: https://mersz.hu/hivatkozas/dj146mae_21_p7/#dj146mae_21_p7; https://mersz.hu/hivatkozas/dj146mae_21_p8/#dj146mae_21_p8.

függ, hanem szakember, vagyis a kezelőorvos határozza meg azt a készítményt, amely a konkrét panasz, betegség kezelésére a legmegfelelőbb. A betegek többsége ugyanis laikus, nincs felvértezve a gyógyszerek hatásmechanizmusával, mellékhatásaival, helyes adagolásával kapcsolatos ismeretekkel. Orvosi rendelvény nélkül kiadható gyógyszerek esetén a gyógyszertárakban dolgozó gyógyszerészek látják el információkkal a hozzájuk betérő személyt, ezáltal a gyógyszertárak a gyógyszerek iránti keresletre számottevő hatást gyakorolhatnak.¹² Egyes országokban a gyógyszerészek nem csak a vény nélkül kapható gyógyszerek kapcsán befolyásolhatják a keresletet, így például Németországban a gyógyszerészek kötelesek több azonos hatóanyagú gyógyszer rendelkezésre állása esetén a legkedvezőbb árú készítmény eladására.¹³ Kiemelendő még az egészségbiztosítók szerepe a keresleti oldalon, hiszen azáltal, hogy a gyógyszerek költségeit a magán vagy az állami egészségbiztosítási rendszerek állják, a betegek a vényköteles termékek nagy részéhez ingyen vagy kedvezményes áron juthatnak hozzá. A visszatérítési rendszer képes a kereslet, az orvosok és a gyógyszerészek magatartásának a befolyásolására. A gyógyszerpiac keresleti oldalának alakítói tehát a betegek, az orvosok, a gyógyszertárak és az egészségbiztosítók. A kínálati oldalt a gyógyszerek eladását, kiadását végző gyógyszertárak, a készítményeket a gyártóktól felvásárló, majd a gyógyszertáraknak, kórházaknak értékesítő nagykereskedők és maguk a gyógyszergyártók teszik ki.¹⁴ A gyártók között alapvetően aszerint tehető különbség, hogy tevékenységük túlnyomórészt kutatás-fejlesztésből és innovatív gyógyszerek létrehozatalából áll, vagy döntően csak generikus termékek gyártását végzik,¹⁵ de természetesen egy gyártó originális és generikus profillal is rendelkezhet.¹⁶ Az innovatív vagy más néven originális gyógyszerek olyan készítmények, amelyeknek a hosszadalmas és költséges kutatás-fejlesztés eredményeként létrejövő hatóanyagát szabadalom védi. Ezzel szemben a generikus gyógyszerek létrehozatalát nem előzi meg intenzív kutatás-fejlesztési tevékenység, a generikus gyártók az originális termék hatóanyagára vonatkozó szabadalom lejártá után léphetnek piacra a lejárt szabadalmú, originális hatóanyagot tartalmazó termékükkel, tehát a generikus gyógyszerek lényegében az innovatív gyártmányok másolatai.¹⁷

¹² I. m. (10), p. 17.

¹³ *Ann-Kathrin Lehnhausen*: Studies on Competition and Antitrust Issues in the Pharmaceutical Industry. Springer Gabler, Wiesbaden, 2017, p. 15.

¹⁴ I. m. (10), p. 17–18.

¹⁵ *Simon*: i. m. (9). Hivatkozott bekezdés: https://mersz.hu/hivatozas/dj146mae_22_p1/#dj146mae_22_p1.

¹⁶ *Antalóczy Katalin, Gáspár Tamás, Sass Magdolna*: A gyógyszeripari értéklánc sajátosságai Magyarországon. *Közgazdasági Szemle*, 18. évf., 2021. június, p. 645–673. oldal.

¹⁷ *Kármán Gabriella*: A gyógyszerhamisítás elleni küzdelem nemzetközi dimenziói. *Ügyészek Lapja*, 30. évf. 1. sz., 2023, p. 5–19, 5. lábjegyzet.

1.2. A verseny dimenziói a gyógyszerpiacon

A szakirodalom a gyógyszerpiacokon zajló verseny három formája, az innovációs verseny, az intrabrand és az interbrand verseny között tesz különbséget.¹⁸

1.2.1. Innovációs verseny

E dinamikus versenynek is nevezett versenytípus résztvevői azok az innovatív tevékenységet folytató gyártók, amelyeknek a célja egy, a piacon egyedülálló, más termékekkel nem helyettesíthető készítmény (first-in-class) forgalomba hozatala vagy egy olyan gyógyszer megalkotása, amely az adott betegség kezelésére szánt, már rendelkezésre álló termékekhez képest az intenzív fejlesztési tevékenység révén elnyert tulajdonságai alapján a leghatékonyabbnak, legjobbnak bizonyul (best-in-class).¹⁹ A vállalatok közti innovációs verseny nemcsak az egészségügyi szükségletek kielégítése, a ma még gyógyíthatatlan betegségek kezelését célzó új terápiák kifejlesztése szempontjából kulcsfontosságú, hanem az ágazat versenyképességének a megőrzése érdekében is kívánatos. A kutatás-fejlesztési tevékenység gazdaságra gyakorolt kedvező hatását szemlélteti Brazília, Kína és India példája. Nevezett országok piaca ezen tevékenységek végzésének Európából történő – a lazább környezetvédelmi szabályozásra és az olcsóbb munkaerőre visszavezethető – fokozatos áthelyezése következtében a 2017–2022 közötti időszakban 13,0%-kal, 5,3%-kal és 11,0%-kal nőtt, míg az öt legjobban teljesítő uniós tagállam ugyanebben az időszakban csak 6,6%-os piaci növekedést tudhatott magáénak.²⁰ Ahogy ezek a számok is mutatják, Európa gazdaságának a fejlődéséhez és a gyógyszeriparban betöltött vezető szerepének a megőrzéséhez elengedhetetlen a globális versenyképesség alapjául szolgáló kutatás-fejlesztési tevékenységeknek az európai régióban tartása és ösztönzése.

1.2.2. Márkán belüli, intrabrand verseny

A márkán belüli verseny előidézője a többnyire szabadalmi oltalommal védett gyógyszereket érintő párhuzamos kereskedelem. A tagállamok között jelentős eltérések lehetnek egy adott gyógyszer ára tekintetében, így az ún. párhuzamos kereskedő ezt az árkülönbséget kihasználva a készítményt jellemzően egy alacsonyabb jövedelmű tagállamban kedvező áron felvásárolja és egy tehetősebb tagállamban magasabb áron továbbértékesíti. Ezzel egyidőben

¹⁸ Leigh Hancher, Wolf Sauter: A dose of competition: EU antitrust law in the pharmaceuticals sector. *Journal of Antitrust Enforcement*, 4. évf. 2. sz., 2016, p. 381–410.

¹⁹ Marc P. Philipp: Intellectual Property Related Generic Defense Strategies in the European Pharmaceutical Market. Implications of the EU Commission's Sector Inquiry from an IP, Competition Law and Economic Perspective. Nomos Verlagsgesellschaft, Baden-Baden, 2011, p. 36–37.

²⁰ I. m. (2), p. 4.

a gyártó leányvállalata vagy forgalmazója is jelen van a piacon, ugyanazt a terméket forgalmazza, erre utal a párhuzamos kereskedelem kifejezésben szereplő párhuzamos jelző.²¹ Az importált termék megjelenése fokozza a versenyt, és a magasabb jövedelmű országokban az árak csökkenését eredményezi.²² A tagállamok közti árkülönbségekből eredő nyereségek visszaesése a gyártókat olyan különféle, adott esetben a versenyjogi rendelkezésekbe ütköző eszközök – például kettős árképzés vagy mennyiségi kvóták – alkalmazására késztetheti, amelyeknek a célja a párhuzamos kereskedelem visszaszorítása.²³

1.2.3. Márkák közötti, interbrand verseny

Az originális- és generikusgyógyszer-ipari cégek és termékeik közötti versenyhelyzet a versenytípusok ezen harmadik, statikus versenynek²⁴ is nevezett csoportjába tartozik. Az originális termékekre vonatkozó szabadalom lejártát követően az originálishoz képest átlagosan 50%-kal alacsonyabb áron kapható²⁵ generikus készítmények piacra kerülése fokozza az árversenyt, és az egészségügyi rendszerek költséghatékonyabb működtetését teszi lehetővé. A 2000–2007 közötti időszakban a statikus verseny 3 milliárd eurós megtakarítást eredményezett az európai egészségügyi rendszerekben.²⁶ A generikus gyógyszerek megjelenése az árversenyre gyakorolt kedvező hatásuk és a költségmegtakarítás mellett a kutatás-fejlesztési tevékenységek ösztönzése szempontjából is kívánatos, hiszen a versenytársak piacra lépését követő profitbeli csökkenés a gyártókat új, innovatív gyógyszerek előállítására sarkallhatja. Ez történt a fluoxetin-hidroklorid hatóanyagot tartalmazó, szelektív szerotonin visszavételt gátló Prozac nevű antidepresszáns²⁷ szabadalmának a lejárta esetén is. Gyártója, az *Eli Lilly* bevételeinek rendkívüli csökkenését ellensúlyozandó 15 hónapon belül öt, egy adott betegség kezelésére elsőként kifejlesztett first-in-class és kettő, gyógyászatilag jelentős hozzáadott értéket képviselő best-in-class terméket dobott piacra.²⁸ Mivel a generikus medicinák forgalomba hozatala lényegében az innovatív gyártók érdekeivel ellentétes, ez utóbbiak az innovációs tevékenységek fokozása mellett olyan különféle, a piaci pozíciójuk megtartását

²¹ *Sükösd Péter*: Az egyes iparágakban előforduló párhuzamos kereskedelem megítélése az Európai Közösségen belül: a gyógyszerpiac különbözőségének okai és következményei. *Külgazdaság*, 51. évf. 3–4. sz., 2007, p. 33–53.

²² *Margaret K. Kyle*: Competition law, intellectual property, and the pharmaceutical sector. *Antitrust Law Journal*, 81. évf. 2. sz., 2016, p. 25.

²³ *Dömötörfy Borbála Tünde*: Árdiszkrimináció és párhuzamos kereskedelem a gyógyszeriparban: innovatív iparágak versenyjogi megítélése. *Versenytűkör*, 8. évf. 2. sz., 2012, p. 15.

²⁴ *Philipp*: i. m. (19), p. 38.

²⁵ i. m. (10), p. 27.

²⁶ *Philipp*: i. m. (19), p. 39.

²⁷ *Olga Gurgula*: Patenting strategies by pharmaceutical companies: a lawful use of the patent system or an abusive conduct? In: *Enrico Bonadio, Noam Shemtov*: A Research Agenda for Patent Law. Edward Elgar: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=4591250.

²⁸ *Gurgula*: i. m. (27), p. 24.

és bevételeik növelését lehetővé tevő stratégiákat is bevezethetnek, amelyeknek a célja a versenytársak piacra lépésének a késleltetése, illetve megakadályozása.

1.3. Az originális és a generikus gyártók közötti verseny mozgatórugói

A gyógyszerpiac ezen két szereplője közötti verseny alapvetően három, a gyógyszer mint különleges termék és a gyógyszeripar mint speciális szektor tulajdonságaiból eredő tényezőre vezethető vissza. Ez a három tényező nem más, mint a gyógyszerfejlesztés és forgalomba hozatal hosszadalmas, költséges és kockázatos folyamata, az originális gyártó részére biztosított korlátozott időre szóló kizárólagosságok és a gyógyszerek árát meghatározó ún. árképzési szabályok.

1.3.1. Egy innovatív gyógyszer kifejlesztésének és forgalomba hozatalának hosszú és költséges folyamata

Napjainkban egy innovatív gyógyszer teljes életciklusa a hatóanyag-kutatástól egészen a gyógyszerterárik polcra kerülésig, illetve a gyógyszeresedés után jelentkező mellékhatások jelzéséig mind uniós, mind nemzeti szinten meglehetősen részletesen szabályozott. Az, hogy a gyártók kötelesek szigorú jogszabályi keretek közt tevékenykedni a kutatás, fejlesztés, engedélyeztetés, gyártás során, rendkívül idő- és költségigényessé teszi a gyógyszer előállításának folyamatát.

Az innovatív gyógyszerek fejlesztésének 2-5 évig tartó, ún. felfedező szakaszában a kutatóknak elsőként a betegség kórokozóját vagy a betegséggel kapcsolatosan működő endogén anyagokat kell beazonosítaniuk ahhoz, hogy az ezekre ható molekulákat megtervezhessék, előállíthassák és vizsgálhassák. Optimális esetben a kutatás végén több, ígéretes tulajdonságokkal rendelkező vezérmolekula áll a szakemberek rendelkezésére. Az ezt követő 1-2 éves preklinikai fejlesztési szakban egy emberi kipróbálásra alkalmas formula megalkotásán munkálkodnak a kutatók. A formula definiálása érdekében állatkísérleteket és toxikológiai vizsgálatokat végeznek. Ezután a gyógyszerfejlesztés egyik legidőigényesebb szakaszában, az akár 6-8 évig tartó, három fázisból álló klinikai fejlesztési szakaszban a gyógyszerjelölt vizsgálati szer emberekre gyakorolt hatását tanulmányozzák, méghozzá úgy, hogy fázisonként egyre több személyt vonnak be a kutatásokba.²⁹

A klinikai műveletek megkezdéséhez annak a tagállami hatóságnak az engedélye szükséges, amely tagállam területén a gyógyszerfejlesztő a klinikai vizsgálatot le kívánja bonyolítani. A fejlesztő a vizsgálatok lefolytatása során nemcsak az adott állam jogszabályainak,

²⁹ Faigl Ferenc, Szeghy Lajos, Kovács Ervin, Mátravölgyi Béla: Gyógyszerek. Egyetemi tananyag. Második javított kiadás. Typotex, Budapest, 2012, p. 15–16: https://oszkdk.oszk.hu/storage/00/00/59/43/dd/1/Gyogyszerek_animaciok_nelkul.pdf.

hanem a nemzetközi és uniós normáknak a figyelembevételére és az azoknak megfelelő eljárásra is köteles. A klinikai szakasz nemzeti, uniós és nemzetközi szintű, a gyógyszerfejlesztés kezdeti fázisaihoz képest kiterjedtebb szabályozottságát az emberek mint kísérleti alanyok bevonása indokolja. A klinikai szakasz tekintetében legmeghatározóbb uniós norma a 2001/20/EK irányelv³⁰ és az 536/2014/EU rendelet,³¹ nemzetközi szinten pedig a Helyes klinikai gyakorlatról szóló iránymutatás (*Good Clinical Practice*; GCP), valamint az Orvosi Világszövetség által létrehozott, az embereken végzett orvosi kutatások etikai alapelveit deklaráló Helsinki Nyilatkozat rögzíti a legfontosabb követelményeket.³² A gyógyszerfejlesztő az EMA-tól (*European Medicines Agency*) tudományos tanácsadást is kérhet. A tanácsadás keretében az EMA tudományos tanácsadói munkacsoportja (*Scientific Advice Working Party*; SAWP) válaszol a fejlesztő által feltett, a gyógyszer tesztelésének legmegfelelőbb módjával összefüggő kérdésekre.³³ A konzultáció hasznossága abban rejlik, hogy ezáltal a fejlesztők olyan vizsgálati módszerekre vonatkozó ismeretek birtokába juthatnak, amelyek elősegíthetik azt, hogy a gyógyszer hatásos, biztonságos és minőségi voltáról megbízható információkat nyerhessenek. E három kritérium meglétét ugyanis az engedélyeztetési kérelemhez csatolt dokumentációban a kérelmezőnek kellő részletességgel bizonyítani kell.³⁴

Ha a klinikai vizsgálatok kedvező eredménnyel zárulnak, megkezdődhet az engedélyeztetési eljárás, amely akár egy évig is eltarthat.³⁵ A gyógyszerfejlesztőnek az engedélyeztetés iránti kérelmet és a kérelem elbírálásához szükséges egyéb dokumentumokat meg kell küldenie az illetékes hatóságnak. Az, hogy mely hatóságnak kell a beadványt továbbítani, attól függ, hogy pontosan hol szeretné a készítményt forgalmazni. Ha egyetlen tagállam területén kívánja az adott gyógyszert piacra dobni, akkor a nemzeti gyógyszerügyi hatóság részére kell megküldenie a dokumentációt. Ez a hatóság Magyarországon a Nemzeti Nép-

³⁰ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/20/EK irányelve (2001. április 4.) az emberi felhasználásra szánt gyógyszerekkel végzett klinikai vizsgálatok során alkalmazandó helyes klinikai gyakorlat bevezetésére vonatkozó tagállami törvényi, rendeleti és közigazgatási rendelkezések közelítéséről (HL L 121, 1.5.2001, p. 34–44).

³¹ Az Európai Parlament és a Tanács 536/2014/EU rendelete (2014. április 16.) az emberi felhasználásra szánt gyógyszerek klinikai vizsgálatairól és a 2001/20/EK irányelv hatályon kívül helyezéséről EGT-vonatkozású szöveg (HL L 158, 27.5.2014, p. 1–76).

³² Clinical trials in human medicines: <https://www.ema.europa.eu/en/human-regulatory/research-development/clinical-trials-human-medicines#eudract-database-and-the-eu-clinical-trials-register-section>.

³³ A laboratóriumtól a betegig: az EMA által értékelt gyógyszerek útja, EMA/103813/2018 Rev. 1, 2020; p. 7–8.: https://www.ema.europa.eu/hu/documents/other/laboratory-patient-journey-centrally-authorized-medicine_hu.pdf.

³⁴ I. m. (33), p. 4.

³⁵ Faigl, Szeghy, Kovács, Mátravölgyi: i. m. (29), p. 16.

egészségügyi és Gyógyszerészeti Központ.³⁶ A gyógyszercég számára az a lehetőség is adott, hogy a termék több országban való, párhuzamos engedélyeztetését kérelmezze. Ebben az esetben a kérelmező két eljárási rend, a kölcsönös elismerési és a decentralizált eljárás közül választhat az alapján, hogy már rendelkezik-e valamely tagállamban érvényes forgalomba hozatali engedéllyel.³⁷ E két eljárás jogi alapját a 2001/83/EK irányelv³⁸ képezi, azon belül a forgalomba hozatali taglaló III. cím 4. fejezetében találhatóak a vonatkozó részletszabályok. Kölcsönös elismerési eljárás akkor indítható, ha a kérelem benyújtásakor a gyártó adott gyógyszere már rendelkezik forgalomba hozatali engedéllyel. Decentralizált eljárás pedig akkor kezdeményezhető, ha a gyógyszert még egyetlen tagállamban sem engedélyezték. Ha a cég egyetlen, egységes forgalomba hozatali engedély megszerzésével uniószerzte, valamint Norvégiában, Liechtensteinben és Izlandon a betegek rendelkezésére bocsátaná a gyógyszert, akkor kérelmét a 726/2004/EK rendeletben szabályozott centralizált engedélyeztetési eljárás keretében – a brexit következtében Londonból Amszterdamba átköltöztetett³⁹ – Európai Gyógyszerügynökség, azaz az EMA részére kell eljuttatnia.

A fent leírtakból látható tehát, hogy egy ígéretes gyógyszerjelölt hosszadalmas utat jár be a sikeres forgalomba hozatalig. Átlagosan egy új, aktív hatóanyag kifejlesztésétől annak gyógyszer formájában való piacra kerüléséig 12-13 év telik el, a kutatás-fejlesztési költségek akár a 2 milliárd eurót is elérhetik.⁴⁰ Egy készítmény előállításának az időigényességét jól reprezentálja még a Richter cariprazine hatóanyagot tartalmazó, a 2019-es Év Gyógyszere címet elnyerő Reagila nevű antipszichotikuma, amely gyógyszer esetén a fejlesztési folyamatok 1999-ben kezdődtek, a klinikai vizsgálatok 2004-ben indultak, míg végül a termék forgalmazását az Amerikai Egyesült Államokban 2015-ben, az Európai Unióban 2017-ben engedélyezték.⁴¹ A kutatásokra fordított költségek mellett a forgalomba hozatali eljárás lefolytatásáért fizetendő igazgatási díjak mértéke is magas. Példának okáért ha a gyártó a forgalomba hozatali engedélyt centralizált eljárás keretében szeretné megszerezni, 345 800 euró, azaz nagyjából 130 millió forintnak megfelelő összegű díj megfizetésére köteles.⁴²

³⁶ Nemzeti eljárás: ogyei.gov.hu: https://ogyei.gov.hu/nemzeti_eljaras. Megjegyzés: a Nemzeti Népegészségügyi és Gyógyszerészeti Központtól szóló 333/2023. (VII. 20.) Korm. rendelet 19. § (1)–(2) bekezdése alapján az OGYÉI, azaz az Országos Gyógyszerészeti és Élelmezés-egészségügyi Intézet 2023. augusztus 1. napjával beolvadás útján megszűnt, általános jogutódja a Nemzeti Népegészségügyi és Gyógyszerészeti Központ (NNGYK) lett.

³⁷ Gyógyszerek az EU-ban, 2. pont. Nemzeti engedélyezési eljárások: https://www.adrreports.eu/hu/medicines_in_EU.html.

³⁸ Az Európai Parlament és a Tanács irányelve (2001. november 6.) az emberi felhasználásra szánt gyógyszerek közösségi kódexéről (2001/83/EK) (HL L 311, 28.11.2001, p. 67–128).

³⁹ Relocation to Amsterdam: <https://www.ema.europa.eu/en/about-us/history-ema/relocation-amsterdam>.

⁴⁰ I. m. (2), p. 6.

⁴¹ Szabó Ádám: Magyar fejlesztésű antipszichotikum kapta az Év Gyógyszere díjat: <https://semmelweis.hu/hirek/2020/06/12/magyar-fejlesztesu-antipszichotikum-kapta-az-ev-gyogyszere-dijat/>.

⁴² Explanatory note on general fees payable to the European Medicines Agency. EMA/646632/2022, p. 6.: https://www.ema.europa.eu/en/documents/other/explanatory-note-general-fees-payable-european-medicines-agency-1-april-2023_en.pdf.

Az innovatív gyógyszerek kifejlesztésével, előállításával szemben egy generikus készítmény megalkotása jóval olcsóbb, és lényegesen kevesebb időt vesz igénybe. Az innovatív gyógyszerrel megegyező gyógyszerformával és hatóanyag-összetétellel rendelkező generikusok alapján véve az originális termékek visszafejtése révén jönnek létre.⁴³ Gyors és olcsó előállításukat az originális gyógyszer szabadalmi dokumentumai,⁴⁴ valamint a forgalomba hozatala során keletkező adatok elérhetősége is megkönnyíti.⁴⁵ A generikus gyártók költségszerkezete jelentősen eltér az innovatív cégek esetén tapasztaltaktól, költségeik legjelentősebb tételét a gyártás (51%) teszi ki, kutatás-fejlesztési tevékenységet (7%) alig folytatnak.⁴⁶ A forgalomba hozatali eljárás kapcsán fizetendő díjak mértéke is sokkal kedvezőbb, így például generikusok engedélyeztetése centralizált eljárásban 134 100 euró, ami 2,5-szer kevesebb az innovatív gyógyszer engedélyeztetése esetén meghatározott összegnél.⁴⁷ Az engedélyeztetési eljárás nemcsak olcsóbb, hanem rövidebb is, hiszen a preklinikai és a klinikai vizsgálatokkal kapcsolatos eredmények benyújtása alól mentesül a kérelmező.⁴⁸ Ehhez biohasznosulási vizsgálatokkal igazolnia kell az engedélyeztetni kívánt készítmény referenciagyógyszerrel való egyenértékűségét.⁴⁹ A vizsgálatok során elsőként a kémiai és fizikai tulajdonságok (például szemcseméret, kristályszerkezet) egyenértékűségét tanulmányozzák in vitro környezetben, mesterséges körülmények között, majd egészséges önkénteseken a gyógyszerek biológiai hatását hasonlítják össze. Ha mindezek után bebizonyosodik az egyenértékűség, a generikus alkalmassá válik az engedélyeztetésre.⁵⁰

1.3.2. A kutatás-fejlesztési költségek megtérülését célzó, korlátozott ideig tartó kizárólagosságok

A rendkívül költséges és hosszadalmas kutatás-fejlesztési tevékenység eredményeként előállított innovatív gyógyszerek könnyen másolhatóak. Ez a könnyen másolhatóság az, ami lehetővé teszi a generikus gyártók számára az originálissal azonos generikus gyógyszer intenzív fejlesztési tevékenységet nem igénylő megalkotását és kedvezőbb áron való értékesi-

⁴³ Philipp: i. m. (19), p. 39.

⁴⁴ Megjegyzés: a műszaki dokumentáció túlnyomó része, közel 70%-a csak a szabadalmi dokumentumokból ismerhető meg, ezáltal ezek a források jól tükrözik a versenytárs szabadalmi aktivitását és pozícióját egy adott kutatási területen. Forrás: Keserű György Miklós: A gyógyszerkutatás kémiája. Akadémiai Kiadó, Budapest, 2015. Hivatkozott bekezdés: https://mersz.hu/hivatkozas/gyogysz_72_p1/#gyogysz_72_p1.

⁴⁵ I. m. (10), p. 24.

⁴⁶ A Bizottság közleménye: Összefoglaló a gyógyszeriparra irányuló ágazati vizsgálatról, p. 9.: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/envi/dv/200/200911/20091130_envi_pharmaceutical_inquiry_hu.pdf.

⁴⁷ I. m. (42), p. 7.

⁴⁸ 2001/83/EK irányelv 10. cikk (1) bekezdés.

⁴⁹ 2001/83/EK irányelv 10. cikk (2) bekezdés b) pont.

⁵⁰ Gimes Júlia: A generikumokról. Humantrade Magazin, 7. évf. 3. sz., 2008, p. 7–8: https://weborvos.hu/adat/humantrade/apr/04_HT_06-09.pdf.

tését. Ha a gyógyszerpiacon az innovatív termék megjelenésével közel azonos időpontban a generikus gyógyszer is piacra dobna, az innovatív gyártó K+F-ráfordításainak a megtérülése veszélybe kerülne, és a gyártók nem lennének érdekeltek innovációs tevékenységek további végzésében. Ezért van szükség olyan kizárólagosságok és védelmi időszakok biztosítására, amelyek a K+F-ráfordítások megtérülését és az innováció ösztönzését szolgálják. A gyógyszeripari ágazatban négy ilyen, a gyártók érdekeit támogatni hivatott eszköz áll rendelkezésre: a szabadalom, a kiegészítő oltalmi tanúsítvány (SPC), az adatkizárólagosság és a piaci kizárólagosság.

1.3.2.1. A szabadalom

A szabadalom húsz évig tartó kizárólagos jogot biztosít a jogosultnak a szabadalmaztathatósági követelményeknek megfelelő találmány hasznosítására.⁵¹ A szabadalmi bejelentést a gyógyszeriparban jellemzően a gyógyszerfejlesztés korai fázisaiban teszik meg. A bejelentés irányulhat hatóanyag, kiszerelési forma, polimorf módosulat vagy akár hatóanyagok kombinációinak a szabadalmaztatására.⁵² A szabadalom mint kizárólagos jellegű jogosultság nemcsak időben, hanem területileg is korlátozott, csak a szabadalmat megadó tagállam területén hatályos. A gyógyszergyártónak így minden egyes országban, ahol szabadalmaztatni szeretné találmányát, külön-külön szabadalmaztatási eljárást kell lefolytatnia.⁵³ Ez azonban nem jelenti azt, hogy ne állnának a gyártók rendelkezésére olyan nemzetközi mechanizmusok, amelyek megkönnyítenék a szabadalmaztatást. E kizárólagos jellegű jogosultság több országban való megszerzését két nemzetközi egyezmény, nevezetesen az 1970-ben kötött Szabadalmi Együttműködési Szerződés (*Patent Cooperation Treaty*; PCT) és az 1973-ban létrejött, majd 2000-ben megreformált Európai Szabadalmi Egyezmény (*European Patent Convention*; EPC) által kínált eljárás teszi egyszerűbbé. A PCT alapján az átvevőhivatalnál benyújtott nemzetközi bejelentéssel indult eljárásban először nemzetközi kutatást és nemzetközi elővizsgálatot folytatnak le az erre kijelölt szervezetek, majd közlik a szabadalmaztathatósággal kapcsolatos álláspontjukat a bejelentővel. Ezután a bejelentő a bejelentés áttételét kérheti az általa megjelölt országok hatóságaihoz, amelyek a nemzeti jogszabályok alapján járnak el és hoznak döntést a szabadalom megadásának a kérdésében. Az EPC alapján a müncheni székhelyű Európai Szabadalmi Hivatalhoz (*European Patent Office*; EPO) vagy valamely tagország átvevőhivatalához benyújtott európai szabadalmi bejelentést az Európai Szabadalmi Hivatal bírálja el.

⁵¹ Copenhagen Economics: Study on the economic impact of supplementary protection certificates, pharmaceutical incentives and rewards in Europe. Final Report. May 2018, p. 23.: <https://copenhageneconomics.com/wp-content/uploads/2021/12/copenhagen-economics-2018-study-on-the-economic-impact-of-spcs-pharmaceutical-incentives-and-rewards-in-europe.pdf>.

⁵² Keserű: i. m (44). Hivatkozott bekezdés: https://mersz.hu/hivatkozas/gyogysz_86_p1/#gyogysz_86_p1.

⁵³ Faludi Gábor, Gyertyánfy Péter, Vékás Gusztáv, Lontai Endre: Szerzői jog és iparjogvédelem. ELTE Eötvös Kiadó, Budapest, 2020, p. 300.

Ha a hivatal engedélyezi az európai szabadalmat, a megjelölt tagországokban a bejelentőnek hatályosítania kell azt.⁵⁴ 2023. június 1-én lépett működésbe az európai szabadalomra épülő egységes európai szabadalmi rendszer, amely egyszerűbbé és költséghatékonyabbá teszi a szabadalom több tagállamban való megszerzését. Az egységes hatályú európai szabadalom azonos joghatással bír és egységes oltalmat nyújt a részt vevő tagállamokban. Az európai szabadalmi eljáráshoz képest előnyösebb, hiszen egyetlen eljárással, a tagállamonkénti hatályosítási, jóváhagyási eljárások lefolytatása nélkül szerezhető meg a szabadalom.⁵⁵

1.3.2.2. A kiegészítő oltalmi tanúsítvány

Egy olyan vegyület szabadalmaztatása, amely a későbbiekben megfelelő lehet egy adott betegség kezelésére alkalmas gyógyszer előállítására, a gyógyszerfejlesztés igen korai fázisában, az ún. felfedező szakaszban történik. A szabadalmaztatás után évek telnek el a termék forgalomba hozataláig, és ennek megfelelően csökken a szabadalom által biztosított 20 éves időtartam is. Általánosságban elmondható, hogy egy gyógyszer piacra kerülésekor a gyártó a szabadalom által garantált kizárólagos hasznosítási jogot még 14 évig gyakorolhatja.⁵⁶ Ez egyben azt is jelenti, hogy a gyógyszerfejlesztésre fordított költségek megtérülésére is kevesebb idő jut. Ennek a kieső időnek a pótlására hivatott a kiegészítő oltalmi tanúsítvány (*Supplementary Protection Certificate*; SPC), amely egy speciális modern gyógyszer szabadalom.⁵⁷ Az SPC öt évvel hosszabbítja meg a gyógyszer oltalmi idejét,⁵⁸ de ez az időtartam még további hat hónappal kiegészülhet, ha a készítmény vonatkozásában gyermekgyógyászati vizsgálati tervek készültek.⁵⁹

1.3.2.3. Adatkizárólagosság

A 8 évig tartó adatkizárólagossági időszak a preklinikai és klinikai vizsgálatok során keletkezett adatok védelmét szolgálja. A generikus gyógyszerek forgalomba hozatalának az engedélyeztetésénél a generikus gyártók készítményeik engedélyeztetésekor az originális gyártók preklinikai és klinikai adataira hivatkozhatnak, ezáltal mentesülnek ezen adatok

⁵⁴ Faludi, Gyertyánfy, Vékás, Lontai: i. m. (53), p. 312–13.

⁵⁵ Palágyi Tivadar: Külföldi hírek az iparjogvédelem területéről. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 18. (128.) évf. 5. sz., 2023. október, p. 110.: <https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szkv/szemle-2023-5/05-kulfoldihirek.pdf>.

⁵⁶ Lehnhausen: i. m. (13), p. 9.

⁵⁷ Faludi, Gyertyánfy, Vékás, Lontai: i. m. (53), p. 271.

⁵⁸ Az Európai Parlament és a Tanács 469/2009/EK rendelete (2009. május 6.) a gyógyszerek kiegészítő oltalmi tanúsítványáról (HL L 152., 2009.6.16., p. 1.) 13. cikk (2) bekezdés.

⁵⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 1901/2006/EK rendelete (2006. december 12.) a gyermekgyógyászati felhasználásra szánt gyógyszerkészítményekről, valamint az 1768/92/EGK rendelet, a 2001/20/EK irányelv, a 2001/83/EK irányelv és a 726/2004/EK rendelet módosításáról (HL L 378., 2006.12.27., p. 1.) 36. cikk (1) bekezdés.

benyújtásának a kötelezettsége alól. Az innovatív gyógyszerek már meglévő adataira való hivatkozás lehetővé teszi a generikus készítmények engedélyeztetésére irányuló eljárás gyorsabb és egyszerűbb lefolytatását. Mivel a gyógyszerfejlesztés ezen szakaszai igénylik a legtöbb anyagi és időbeli ráfordítást, a jogalkotó indokoltan találta az adatkizárolagossági időszak bevezetését, amely időszak alatt ezekre az adatokra nem hivatkozhatnak a generikus gyártók, és ezáltal nem is engedélyeztethetik terméküket.⁶⁰

1.3.2.4. Piaci kizárolagosság

Az innovatív gyógyszer forgalomba hozatali engedélyének a kibocsátását követő 10 évig generikus gyógyszer nem hozható forgalomba.⁶¹ Ez az időtartam egy évvel meghosszabbítható, ha a gyógyszer vonatkozásában a gyártó olyan új terápiás javallatra szerez forgalomba hozatali engedélyt, amely a meglévő gyógykezelésekhez képest jelentős klinikai előnnyel rendelkezik.⁶²

Az innovációs tevékenységek támogatását és a K+F-ráfordítások megtérülését célzó négy – kifejezetten az innovatív gyártók részére kialakított – ösztönző mellett akad olyan is, amely a generikus gyógyszerek előállítását segíti elő. Ilyen az ún. Bolar-mentesség,⁶³ amely nélkül a generikusok forgalomba hozatalához szükséges tanulmányok és vizsgálatok végzése az innovatív gyártók szellemi tulajdon-jogainak a megsértéséhez vezetne, hiszen ezekre a vizsgálatokra az innovatív referenciatermékre vonatkozó szabadalmi oltalom vagy SPC-oltalom fennállásának az időtartama alatt kerül sor. A mentesség azonban kizárolag a hatóanyag kísérleti használatát érinti, annak nagyüzemi gyártását nem teszi lehetővé.⁶⁴

1.3.3. Árképzési, ártámogatási szabályok

A gyógyszerek ára alapvetően négy elemből tevődik össze. Európa-szerte hozzávetőlegesen az ár 66,8%-át a termelői ár, 5,2%-át a kereskedői árrés, 17,4%-át a gyógyszertári árrés és 10,6%-át az adó teszi ki.⁶⁵ Az így létrejött gyógyszerár a legtöbb esetben a betegek számára megfizethetetlen lenne, ezért is hozták létre a támogatások különböző rendszereit, amelyek a készítmények árát teljesen vagy részben megtérítik.⁶⁶ Az originális és generikus

⁶⁰ I. m. p. 31.

⁶¹ 2001/83/EK irányelv 10. cikk (1) bekezdés (2) albekezdés.

⁶² 2001/83/EK irányelv 10. cikk (1) bekezdés (4) albekezdés.

⁶³ 2001/83/EK irányelv 10. cikk (6) bekezdés.

⁶⁴ I. m. p. 33.

⁶⁵ I. m. (2), p. 14.

⁶⁶ Kovács Bence: A klinikai evidencia útja a gyógyszerhasználatig. A gyógyszerhatóanyag terápiák piaci teljesítményére ható tényezők marketing szemléletű elemzése. PhD-értekezés. Budapesti Corvinus Egyetem Gazdálkodástani Doktori Iskola, Budapest, 2022, p. 51.: https://phd.lib.uni-corvinus.hu/1252/2/Kovacs_Bence_dhu.pdf.

termékek közti árversenyt a gyógyszerek társadalombiztosítási támogatásba való befogadásának feltételeit rögzítő jogszabályok is fokozhatják. Magyarországon például a támogatási rendszerbe való bekerüléshez az első generikus gyógyszer termelői árának legalább 40%-kal alacsonyabbnak kell lennie az originális termelői árnál, a rendszerbe bekerülő második terméknek ehhez képest még legalább 20%-kal, a harmadiknak pedig már a második készítmény termelői árához képest kell legalább 10%-kal alacsonyabbnak lennie.⁶⁷ A gyártói ár kötelező csökkentésének az előírása költségmegtakarítást eredményez az egészségügyi ellátórendszerekben, és az árszínvonalra gyakorolt kedvező hatása⁶⁸ révén a betegek megfizethető gyógyszerekhez való hozzáférését biztosítja. Ezek a szabályok azonban a gyógyszerárak csökkentésében nem érdekelt originális gyártókat arra ösztönözhetik, hogy különféle praktikákkal a generikus gyógyszerek piacra kerülését megakadályozzák.

2. A GENERIKUS TERMÉKEK PIACRA JUTÁSÁT AKADÁLYOZÓ MAGATARTÁSOK

Egy innovatív gyógyszer hosszadalmas és rendkívül költséges fejlesztési folyamatok eredményeként jön létre. A kizárólagossági mechanizmusok korlátozott ideig tartó monopolpozícióba helyezik az innovatív gyártót. Mivel a kizárólagossági időszak lejártával az originális termék ára csökkenni kezd a fokozódó árverseny következtében, az innovatív gyártók a monopolhelyzet fenntartása és a további profitszerzés érdekében olyan eszközökhöz folyamodnak, amelyek alkalmasak a generikus versenytársak piacra lépésének a késleltetésére, illetve ellehetetlenítésére. A gyógyszergyártók által alkalmazott stratégiákat alapvetően két dokumentumból ismerhetjük meg. A szektorspecifikus taktikákat egyrészt a gyógyszeriparra vonatkozó ágazati vizsgálatról szóló jelentés,⁶⁹ másrészt pedig a gyógyszeriparban végzett versenyjogi jogérvényesítési tevékenységekkel kapcsolatos bizottsági jelentés⁷⁰ tartalmazza.

A 2008. január 15-én indított ágazati vizsgálat egyik legfontosabb célja a generikus gyógyszerek késedelmes piacra lépéséhez vezető okok feltárása volt.⁷¹ Ennek kapcsán a vizsgálat több olyan gyártói magatartást is azonosított, amelyek kifejezetten a generikus versenytársak piacra lépésének a késleltetésére irányultak. A jelentés által vizsgált időszakban a gyártók előszeretettel alkalmaztak különféle szabadalmaztatási stratégiákat, indítottak szabada-

⁶⁷ 32/2004. (IV. 26.) ESzCsM rendelet a törzskönyvezett gyógyszerek és a különleges táplálkozási igényt kielégítő tápszerek társadalombiztosítási támogatásba való befogadásának szempontjairól és a befogadás vagy a támogatás megváltoztatásáról, 14. § (1) bekezdés f) pont.

⁶⁸ Kovács: i. m. (66), p. 56.

⁶⁹ European Commission: Pharmaceutical Sector Inquiry – Final Report. {COM(2009) 351 final} Brussels, 8.7.2009 SEC(2009) 952.

⁷⁰ I. m. (10).

⁷¹ A Bizottság közleménye: Összefoglaló a gyógyszeriparra irányuló ágazati vizsgálatról: https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2009_2014/documents/envi/dv/200/200911/20091130_envi_pharmaceutical_inquiry_hu.pdf.

lommal kapcsolatos pereket, vagy kötöttek megállapodásokat generikus gyártókkal. Arra is volt példa, hogy a gyógyszerek minőségét, hatékonyságát, biztonságosságát megkérdőjelező állításokat tettek a gyógyszerek forgalomba hozataláért vagy árképzéséért felelős hatóságok előtt, azért, hogy akadályozzák a generikusok piacra jutásával összefüggő eljárásokat. Hasonló taktikát folytattak az egészségügyi szakemberek körében is, állításaikkal igyekeztek kétélyeket ébreszteni bennük a gyógyszer minőségével kapcsolatban. A jelentés nevesíti még az ún. életciklus-stratégiákat, amelyek keretében az innovatív gyártók a gyógyszer továbbfejlesztett változatának a használatára buzdító intenzív marketingkampányt folytattak még az eredeti, első generációs gyógyszer generikus változatának a megjelenése előtt.⁷² A jelentés kiemelte, hogy a feltárt gyártói magatartások nem feltétlenül ellentétesek a közösségi versenyszabályokkal, ugyanakkor azt is hangsúlyozta, hogy a vizsgálat során összegyűjtött tényanyag kellő alapot nyújt a Bizottság számára annak eldöntéséhez, hogy bizonyos gyakorlatokkal szemben további intézkedéseket foganatosítson-e.⁷³

A 2009–2017 közötti időszakban végzett versenyjogi jogérvényesítési tevékenységeket összegző bizottsági jelentés az ágazati vizsgálat által feltárt és a későbbiekben versenyjogi vizsgálat tárgyát képező magatartások mellett rögzít olyan gyakorlatokat is, amelyekre az ágazati vizsgálat korábban nem tért ki. A jelentés alapján a gyártók az olcsóbb generikus termékek piacra jutásának a megakadályozása érdekében három olyan stratégiát alkalmaztak, amelyet a versenyhatóságok a versenyjogi rendelkezésekbe ütközőnek találtak. Ezen stratégiák közé tartoznak a generikusokkal kötött visszatartó fizetési megállapodások, a generikus gyógyszerek minőségével összefüggő félrevezető információk terjesztése, azaz becsmérő gyakorlatok folytatása és a szabályozási kerettel visszaélő gyártói gyakorlatok.

2.1. Pay-for-delay, azaz a visszatartó fizetési megállapodások

Az originális- és a generikusgyógyszer-gyártó között kötött visszatartó fizetési megállapodások lényege abban rejlik, hogy a generikus gyártó az innovatív gyártó által nyújtott előnyök fejében kötelezettséget vállal arra, hogy korlátozza vagy késlelteti a generikus alternatívákkal való piacra lépését. A megállapodások többsége szabadalmi jogviták kapcsán jön létre,⁷⁴ ezért is gyakori e megállapodásokat kutató szerzők körében az értékátruházással járó szabadalmivita-rendezési megállapodás kifejezés használata. A gyógyszeriparra vonatkozó ágazati vizsgálatról szóló jelentés határozta meg elsőként a szabadalmivita-rendezési megállapodások három típusát. Az A típusba azok a megállapodások tartoznak, amelyek a szabadalmi vita rendezése által a generikus gyógyszerek piacra lépését lehetővé teszik. A BI. típusba tartozó megállapodások értékátruházás nélkül korlátozzák a generikusok piacra

⁷² Uo. p. 12–16.

⁷³ Uo. p. 7.

⁷⁴ I. m. (10), p. 28.

lépését. A BII. típusú megállapodások abban különböznek a BI. típusúaktól, hogy pénzfizetés, licencia, forgalmazási megállapodás vagy a szabadalmi jogvita tárgyához látszólag nem kötődő más területre kiterjesztett együttműködés, ún. *side-deal* formájában értéktáruházas is megvalósul.⁷⁵ A szabadalmivita-rendezési megállapodások mellett azonban a gyártók olyan más megállapodás formájában is elérhetik a generikus gyógyszerek megjelenésének késleltetését, mint a közösen végzett reklámozásra vonatkozó megállapodás.⁷⁶ A versenyjog szempontjából a BII. típusú, értéktáruházással járó megállapodásoknak van relevanciája. A *Lundbeck*-ügyben⁷⁷ az Európai Unió Bírósága a *pay-for-delay* megállapodásokat vizsgálta. Az ítélet két kérdés kapcsán tartalmaz lényeges megállapításokat. Egyrészt azt vizsgálja, hogy az originális és a generikus gyártók között fennállt-e potenciális versenyhelyzet, másrészt pedig a megállapodások cél általi korlátozásként minősítését megkérdőjelező kérdésre ad választ.

A Bíróság kiemelte, hogy a potenciális versenyhelyzet megállapításához annak az elemzése szükséges, hogy a generikus gyártók piacra lépésére van-e valós és konkrét lehetőség.⁷⁸ E körben elsődlegesen azt kell megvizsgálni, hogy a generikus gyártók tettek-e olyan, elegendő előkészítő intézkedést a megállapodások megkötése időpontjában, amely lehetővé teszi a piachoz történő mihamarabbi hozzáférést. Másodlagosan pedig azt kell vizsgálni, hogy leküzdhetetlen piacra lépési akadályokkal szembesül-e a generikus gyártó.⁷⁹ A Bíróság a *Lundbeck* állításával ellentétben úgy vélte, hogy azon tényező, miszerint a generikus gyártók nem rendelkeztek forgalomba hozatali engedéllyel a megállapodás megkötésekor, nem zárja ki a potenciális versenyhelyzet fennállását. A Bíróság rámutatott arra, hogy az a tényező, hogy a gyártók a forgalomba hozatali engedély megszerzése érdekében megtették a szükséges lépéseket, elegendő előkészítő intézkedésnek bizonyul.⁸⁰ Emellett azt is rögzítette, hogy a hatóanyag fennállására vonatkozó szabadalom létesítése nem minősül leküzdhetetlen akadálynak.⁸¹ Mindezek alapján megállapította, hogy a potenciális versenyhelyzet léte vitathatatlan.

A cél általi korlátozásként minősítés kapcsán a Bíróság kiemelte azt, hogy a megállapodások értékelése során az értéktáruházasok nettó pozitív egyenlegének a jelentőségét kell vizsgálni. Azaz értékelni kell, hogy a nettó pozitív egyenleg kellően jelentős volt-e a generikus gyártó azon döntésének a meghozatalához, hogy lemond a piacon való belépésről. Elmondható, hogy jelen ügyben főként a jelentős összeget kitevő értéktáruházasok ösztönözték a

⁷⁵ *Dömötörfy Borbála Tünde*: Értéktáruházással járó szabadalmivita-rendezés a gyógyszeriparban: „ésszerűség” kontra cél szerinti versenykorlátozás? *Versenytükör*, 11. évf. 1. sz., 2015, p. 6.

⁷⁶ I. m. (10), p. 28.

⁷⁷ C-591/16. P. sz. ügy *H. Lundbeck A/S és Lundbeck Ltd vs. Európai Bizottság* ECLI:EU:C:2021:243.

⁷⁸ Uo. 54. pont.

⁷⁹ Uo. 57. pont.

⁸⁰ Uo. 83–86. pont.

⁸¹ Uo. 58. pont.

generikus gyártókat a piacra való be nem lépésre.⁸² A Bíróság továbbá úgy vélte, hogy a visszatartó fizetési megállapodások nem jelentik a szellemi tulajdon-jogok jogszerű kifejeződését, mert ezek a megállapodások túlmennek a szellemi tulajdon-jogok sajátos célján.⁸³

A Bíróság a Lundbeck fellebbezését elutasította, így a megállapodások az EUMSZ 101. cikk (1) bekezdése értelmében vett cél általi versenykorlátozásnak minősülnek.

2.2. Becsmérlés

Az innovatív gyártók adott esetben becsmérő kampányt folytatnak, amely során a versenytárs termék minőségével, biztonságosságával, hatékonyságával összefüggő megtevesztő információkat terjesztenek az egészségügyi szakemberek körében. A generikus készítmények kedvezőtlen színben való feltüntetése ugyanis arra ösztönözheti az orvosokat, gyógyszerészeket, hogy továbbra is az originális gyógyszert részesítsék előnyben, és ne helyettesítsék a terméket annak generikus változatával.

Egy versenytárs jó hírnevét sérthetik és ezáltal az újonnan piacra lépő terméke iránti keresletet csökkenthetik azok az eljárások, perek, amelyeket az originális gyártó kezdeményez a rivális készítmény szabadalomtörő jellegének megállapítása érdekében. Ezen perek relevanciáját a tárgyalat magatartás kapcsán az adja, hogy a gyártók gyakran annak tudatában terjesztenek a per állásáról s így a generikus gyártó szabadalomtörőjáról félrevezető információkat, hogy szabadalomtörőjárásban nem is történt. Ezek az álinformációk egyrészt a konkurens generikum általánosságban vett kedvezőtlenebb megítélését idézik elő, másrészt azt a benyomást is kelthetik az orvosokban és gyógyszerészekben, hogy a termék felírásával és kiadásával szabadalomtörőjárást követnek el, ami arra ösztönözheti őket, hogy a jövőben ne ajánlják a készítményt.⁸⁴ A konkrét versenytársat felismerhetővé tevő, jó hírnevét sértő állítások vonatkozásában említésre méltó az ezen állításokkal szembeni fellépés jogi kategorizálása. Ugyanis a normál jogérvényesítési mód az ilyen információkat terjesztő innovatív gyártókkal szemben a tisztességtelen verseny elleni jogi fellépés, amely eljárás bíróság előtt zajlik,⁸⁵ míg ugyanezen magatartás erőfölénnyel való visszaélés megállapítására irányuló eljárás keretében való szankcionálása újkeletű. Ez utóbbi eljárást a tisztességtelen verseny elleni jogi fellépéshez képest a versenyhatóságok folytatják le, és összességében elmondható, hogy a hírnévrontás erőfölénnyel való visszaélésként minősítése elfogadott, de megállapítására Európa-szerte különféle jogi tesztek alkalmaznak a hatóságok.⁸⁶

⁸² Uo. 115–117. pont.

⁸³ Uo. 122–123. pont.

⁸⁴ I. m. (69), p. 339.

⁸⁵ *Morten Nissen, Frederik Haugsted: Badmouthing Your Competitor's Products: When Does Denigration Become an Antitrust Issue? The Antitrust Source*, 19. évf. 4. sz., 2020, p. 2.

⁸⁶ *Nissen, Haugsted: i. m. (85), p. 9.*

A francia versenyhatóság több határozatot is hozott a becsmérést folytató vállalatokkal szemben, így ezen ügyek rövid ismertetése révén átfogóbb képet kaphatunk a szektorban alkalmazott jogsértő magatartások formájáról.

A *Plavix*-ügyben a klopidogrel hatóanyag vonatkozásában erőfölénnyel rendelkező Sanofi-Aventis gyógyszeripari vállalat az orvosokat és gyógyszerészeket megtévesztő kommunikációs stratégiát folytatott. A stratégia részeként a generikus versenytársak minősége kapcsán közölt félrevezető információkkal a vállalat az eredeti gyógyszer generikus készítményekkel való helyettesítését próbálta meggátolni. A francia versenyhatóság megállapította a Sanofi-Aventis erőfölénnyel való visszaélését, és pénzbírságot szabott ki rá.⁸⁷

A *Subutex*-ügyben a buprenorfin hatóanyagot tartalmazó Subutex generikus változatait becsmérő gyakorlat a Schering-Plough vállalat tágabb körű stratégiájának a részét képezte. A generikus alternatívák piacra lépését akadályozó lejárató kampány mellett a cég különféle kereskedelmi előnyök, például árkedvezmények biztosítása révén azt kívánta elérni, hogy a gyógyszerészek a generikus helyett az originális terméket preferálják. A versenyhatóság a Schering-Plough-t 15,3 millió eurós pénzbírsággal sújtotta.⁸⁸

A *Janssen-Cilag* vállalatra a francia versenyhatóság két versenyellenes gyakorlat miatt szabott ki pénzbírságot. A vállalat egyrészt a gyógyszerek biztonságáért felelős hatóságot arra akarta rábírni, hogy a versenytárs terméket ne minősítse generikus készítménnyé, másrészt pedig becsmérő kampányt folytatott. A kampány keretében a Janssen-Cilag a fentanil hatóanyagot tartalmazó Durogesic nevű fájdalomcsillapító generikus változatainak a hatásosságával, biztonságosságával kapcsolatban terjesztett félrevezető információkat az egészségügyi szakemberek körében.⁸⁹

A Bizottság eddig két vállalat, nevezetesen a *Teva*⁹⁰ és a *Vifor Pharma*⁹¹ becsmérő gyakorlata ügyében indított eljárást erőfölénnyel való visszaélés gyanúja miatt. A Bizottság előzetes álláspontja szerint a Teva visszaélt a szabadalmi rendszerrel, és megtévesztő információkat híresztelt a glatiramer-acetát hatóanyagtartalmú Copaxone nevű készítményével rivális termékek minőségével kapcsolatban.⁹² A Bizottság 2022. október 10-én küldte meg kifogásközlését a vállalatnak, amelyre a Teva 2023 februárjában válaszolt, és ugyanezen év márciusában a szóbeli meghallgatásra is sor került.⁹³ A Vifor Pharma ellen 2022. június 20-án indult versenyjogi vizsgálat pedig annak megállapítására irányul, hogy a vállalat vissza-

⁸⁷ I. m. (10), p. 32–33.

⁸⁸ Uo. p. 33.

⁸⁹ Uo. p. 33–34.

⁹⁰ AT.40588 – Teva Copaxone-ügy.

⁹¹ AT.40577 – Vifor (IV iron products)-ügy.

⁹² Antitrust: Commission sends Statement of Objections to Teva over misuse of the patent system and disparagement of rival multiple sclerosis medicine. 10 October 2022, Brussels: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_6062.

⁹³ A Bizottság versenyjogi ügyeket tartalmazó adatbázisából lehívott információk forrása: <https://competition-cases.ec.europa.eu/cases/AT.40588>.

élt-e az erőfölényével, illetve korlátozta-e az intravénás vaspótlást lehetővé tevő készítmények közti versenyt azáltal, hogy versenytársa termékével, a Monoferrel szemben becsmérítő kampányt folytatott.⁹⁴

2.3. A szabályozási kerettel való visszaélés

Az innovatív gyártók a generikus versenytársak hátráltatása érdekében vissza is élhetnek különféle eljárásokkal. A *Gaviscon*-ügyben a *Reckitt Benckiser* társaság a termék visszavonása és forgalomba hozatali engedélyének törlése révén élt vissza erőfölényével. Mivel a forgalomba hozatali engedély törlésére még a gyógyszerre vonatkozó nemzetközi szabadnév közzététele előtt került sor, az orvosok és a gyógyszerészek nem tudták a visszavont terméket helyettesíteni generikusokkal. Az Egyesült Királyság versenyhatósága pénzbírságot szabott ki a Reckitt Benckiser vállalatra. A versenyjog érvényesítéséről szóló bizottsági jelentés az előbbieken ismertetett *Gaviscon*-ügyön kívül nevesíti még a kiegészítő oltalmi tanúsítványokkal és forgalomba hozatali engedélyezéssel kapcsolatos eljárásokkal visszaélő AstraZenecával szemben indult versenyjogi eljárást, valamint a szellemi tulajdon-jogok bejelentésére, megszerzésére vonatkozó eljárásokkal visszaélő magatartást tanúsító Pfizerrel szemben lefolytatott eljárást.⁹⁵

3. SZABADALMAZTATÁSI STRATÉGIÁK

Az originális gyártók készítményük kereskedelmi életciklusának meghosszabbítása és a generikus gyártók ellehetetlenítése érdekében a II. fejezetben feltárt taktikák mellett szabadalmaztatási stratégiákat is alkalmazhatnak. Először a stratégiák típusait és a hozzájuk kapcsolódó ügyeket, majd e magatartás versenyjogi megítélését tekintjük át.

3.1. A stratégiák típusai

3.1.1. „Patent clusters”, azaz szabadalmi klaszterek, szabadalmi bozótok

Szabadalmi klaszter alatt azon jelenség értendő, amikor a gyártó a gyógyszer hatóanyagát védő elsődleges szabadalom lejártának a közeledtével olyan másodlagos szabadalmi bejelentéseket tesz és szabadalmakat szerez meg, amelyek a hatóanyag körülbástyázása által képesek a generikus versenytársak távoltartására. Fontos kihangsúlyozni azt, hogy a sza-

⁹⁴ Antitrust: Commission opens investigation into possible anticompetitive disparagement by Vifor Pharma of iron medicine. 20 June 2022, Brussels: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_22_3882.

⁹⁵ I. m. (10), p. 31–32.

badalmi jog nem tesz különbséget elsődleges és másodlagos szabadalmak között, ezek csak az ágazati szereplők körében elterjedt kifejezések, és pusztán a szabadalom időbeliségére utalnak. Azaz az elsőként szerzett szabadalom lesz az elsődleges szabadalom, az ezt követően megszerzett további szabadalmakat pedig a másodlagos jelzővel illetik.⁹⁶ Másodlagos szabadalmi oltalom alatt állhat a gyógyszer előállítására szolgáló eljárás, a gyógyszer adagolási módja, kiszerezése, új indikációja vagy akár csomagolása.⁹⁷ A vegyület olyan egyéb variációi is szabadalmaztathatók, mint az enantiomerek vagy a metabolitok. Az egyik legismertebb enantiomerváltozat az esomeprazole, amely az AstraZeneca Losec nevű gyógyszerének hatóanyagát képező omeprazole racemát továbbfejlesztett verziója.⁹⁸ Az enantiomereket racemátból állítják elő, ami egy teljesen új vegyület kifejlesztéséhez képest jóval kevesebb költséggel jár.⁹⁹ Összeségében elmondható tehát, hogy a gyártó másodlagos szabadalmakkal igyekszik védeni a termék minden olyan aspektusát, amelynek hasznosítása révén a későbbiekben jelentős bevételre tehet szert.¹⁰⁰ A másodlagos szabadalmak megszerzése ugyanakkor irányulhat kifejezetten a generikus versenytársak kiszorítására is, ezt támasztják alá azok a levelezések, dokumentumok, amelyek a gyógyszeriparra vonatkozó ágazati vizsgálat során, a vállalatoknál végzett információgyűjtés eredményeként kerültek napvilágra. Az ágazati vizsgálatról szóló jelentésben olvasható megnyilvánulások alapján kétségtelen, hogy a gyártók egyik legfőbb célja a másodlagos szabadalmak halmozása által a generikus versenytársak piacra lépésének a megnehezítése. A gyártók felismerték ugyanis azt, hogy a másodlagos szabadalmakból álló szabadalmi klaszter lehetetlenné teszi a generikus készítmény valamely másodlagos szabadalom sérelme nélküli előállítását.¹⁰¹ A szabadalmak versenyellenes jellegét mutatja továbbá azon körülmény, hogy nagy részük gyenge, azaz a szabadalmaztathatósági követelményeknek nem vagy alig megfelelő, de a szabadalmi hivatal döntése alapján mégis megadott szabadalom. Ez többek között azért fordulhat elő, mert az újdonságrontó tények bizonyos típusai felderíthetetlenek, és ennek folytán ilyen tény hiányában a szabadalmi hivatal megadja a szabadalmat.¹⁰² A gyenge szabadalmak létrejöttének és elterjedésének másik, a generikus gyártók által vélt oka a szabadalmaztathatósági követelményeknek, különösen az újdonságra és a feltalálói tevékenységre vonatkozó kritériumoknak a könnyen teljesíthetőségében rejlik.¹⁰³ A generikus gyártók ezen feltevése nem alaptalan, hiszen a gyógyszeripar szereplői, főként az innovatív gyártók aktívan köz-

⁹⁶ I. m. (69), p. 186.

⁹⁷ Hazel V.J. Moir: Pharmaceutical Patents and Evergreening: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=3975947.

⁹⁸ Moir: i. m. (97).

⁹⁹ Huber Imre: Gyógyszerészeti sztereokémiai ismeretek. Egyetemi tananyag és feladatgyűjtemény. Pécsi Tudományegyetem, ÁOK, Pécs, 2013, p. 150.: https://dtk.tankonyvtar.hu/xmlui/bitstream/handle/123456789/3447/2011-0016_13_gyogyszereszi_sztereokemiai_ismeretek.pdf?sequence=1.

¹⁰⁰ I. m. (69), p. 189.

¹⁰¹ Uo. p. 189.

¹⁰² Uo. p. 190.

¹⁰³ Uo. p. 190.

reműködtek a szabadalmaztathatóság feltételeinek kialakításában, és egy olyan kritérium-rendszer elfogadtatására törekedtek, amely biztosítja a szabadalom lehető legegyszerűbb megszerzését.¹⁰⁴ A másodlagos szabadalmak gyengeségét tükrözik a generikus gyártók által e szabadalmakkal szemben indított felszólalási és fellebbezési eljárások eredményei, ugyanis az ágazati vizsgálat alapjául szolgáló időszakban ezen eljárások több mint fele a szabadalmak megvonásával zárult.¹⁰⁵ Vagyis az eljárások tárgyát képező szabadalmak többségét úgy adta meg a szabadalmi hivatal, hogy azok nem feleltek meg a szabadalmaztathatóság általános követelményeinek. Általánosságban elmondható tehát, hogy a másodlagos szabadalmakkal a gyártók nem feltétlenül egy innovatív találmány védelmét kívánják elérni, hanem a szabadalmi rendszer adta lehetőségeket használják ki a készítmény kereskedelmi életciklusának a meghosszabbítására, és ezáltal a versenytársak kiszorítására.

3.1.2. „Divisional patent application”, azaz a szabadalmi bejelentés megosztása

Az originális gyártók az eredeti szabadalmi bejelentés megosztásával is megakadályozhatják a generikus készítmények piacra lépését. A bejelentés megosztása két módon lehetséges. Egyrészt történhet a szabadalmi hivatal kérésére, amennyiben a hivatal úgy véli, hogy a bejelentés nem felel meg a találmány egysége követelményének. Ez abban az esetben fordulhat elő, amikor a kérelmező egy bejelentésben több találmány vonatkozásában igényel szabadalmi oltalmat. Másrészt a gyártó saját maga dönthet úgy, hogy megosztja a korábban tett szabadalmi bejelentését.¹⁰⁶ A megosztott szabadalmi bejelentések 80%-a az utóbbi esetkörhöz tartozik.¹⁰⁷ E magas százalékszám is azt sejteti, hogy a gyógyszeripari ágazatban olyan jelenségnek lehetünk szemtanúi, amely indokoltá teszi az e tendencia mögött rejlő gyártói megfontolások vizsgálatát. A gyógyszeriparra vonatkozó ágazati vizsgálat rámutat arra, hogy a szabadalmi bejelentések megosztása egyfajta bizonytalanságot teremt. Ezt a bizonytalan helyzetet elsősorban az idézi elő, hogy a folyamatban lévő szabadalmi bejelentések megosztásával keletkező bejelentések sorsa a megosztást követően az eredeti bejelentéstől függetlenül alakul, vagyis az eredeti bejelentés visszautasítása ellenére a megosztással keletkező bejelentés akár eredményes is lehet.¹⁰⁸ Ugyanígy, az eredeti bejelentés alapján megadott szabadalom – generikusok által kezdeményezett felszólalási vagy fellebbezési eljárás eredményekénti – megvonása sem hat ki arra, hogy a szabadalmi hivatal végül milyen döntést fog hozni a megosztott szabadalom megadásával kapcsolatos kérdésben.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Moir: i. m. (97), p. 7.

¹⁰⁵ I. m. (69), p. 191.

¹⁰⁶ Katarina Foss-Solbrekk: The Divisional Game: Using Procedural Rights to Impede Generic/Biosimilar Market Entry. IIC – International Review of Intellectual Property and Competition Law, 53. évf., 2022, p. 1007–1037.: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40319-022-01225-3>.

¹⁰⁷ I. m. (69), p. 193.

¹⁰⁸ Uo. p. 193.

¹⁰⁹ Uo. p. 194.

A generikus versenytársak tehát nem tudják pontosan, hogy a hivatal végül megadja-e a megosztással keletkező szabadalmi bejelentés alapján a szabadalmat vagy sem. Azonban azt tudják, hogy a bejelentés tárgya hasonlít az eredeti bejelentésben foglaltakhoz. Ezen ismeret a gyártók előnyére válhat, hiszen ha az eredeti szabadalmat megvonták, nagy a valószínűsége annak, hogy a megosztással keletkező szabadalommal szemben indított felszólalási eljárás is a szabadalom megvonásához vezethet. Ezek az eljárások azonban hosszadalmasak és költségesek.¹¹⁰ Akár 3-6 év is eltelhet a szabadalommal kapcsolatos döntés meghozataláig.¹¹¹ A gyártók ráadásul a bizonytalanságot fokozhatják azáltal, hogy a szabadalmi klasztert alkotó másodlagos szabadalmi bejelentéseket osztják meg,¹¹² vagy a megosztás útján keletkező bejelentéseket osztják tovább.¹¹³ Fontos azt kihangsúlyozni, hogy a bejelentés megosztása magát az oltalmi időt nem hosszabbítja meg, mert a megosztással keletkező bejelentés az eredetivel megegyező bejelentési nappal és elsőbbséggel rendelkezik,¹¹⁴ csupán a benyújtott bejelentésekre vonatkozó vizsgálati időszakot nyújtja el, és fokozza ezáltal a szabadalmak megadásával kapcsolatos bizonytalanságot.¹¹⁵ Ez a bizonytalanság egyrészt arra sarkallhatja a generikus gyártókat, hogy a piacra lépéssel várjanak a szabadalmi helyzet rendeződéséig, másrészt úgy is dönthetnek, hogy teljesen felhagynak a generikus változat kifejlesztésével.¹¹⁶ A megosztással keletkező szabadalmi bejelentés tehát alkalmas a verseny megakadályozására és a versenytársak ellehetetlenítésére.

3.2. Szabadalmaztatási stratégiákkal kapcsolatos ügyek

Az előző alfejezetekben bemutatott szabadalmaztatási stratégiák már több versenyjogi eljárás tárgyát képezték. A továbbiakban négy olyan ügyet tekintünk át, amelyekben e stratégiák az erőfölénnyel való visszaélés vizsgálata kapcsán valamilyen formában megjelentek.

A Bizottság 2014-ben a *Servier* vállalatot pénzbírsággal sújtotta a generikus versenytársakkal szemben alkalmazott azon stratégiája miatt, amelynek keretében a konkurens technológiákat felvásárolta, és szabadalmi vitarendezési megállapodásokat kötött.¹¹⁷ A Bizottság a versenyjogi vizsgálatok során azt is feltárta, hogy a *Servier* a generikus versenytársak megjelenésével járó árverseny megakadályozása érdekében alkalmazott összetett stratégiája részeként több olyan szabadalmi bejelentést tett és szabadalmat szerzett meg, amelyek a

¹¹⁰ Foss-Solbrekk: i. m. (106), p. 1022–1023.

¹¹¹ Medicines for Europe: Factsheet – The issue of divisional patent applications, April 2021: <https://www.medicinesforeurope.com/wpcontent/uploads/2021/11/Factsheet%20on%20Divisional%20Patents%20-%20Medicines%20for%20Europe%20-%20Apr%202021.pdf>.

¹¹² I. m. (69), p. 187.

¹¹³ Foss-Solbrekk: i. m. (106), p. 1025.

¹¹⁴ I. m. (69), p. 193.

¹¹⁵ Uo. p. 201.

¹¹⁶ Uo. p. 197.

¹¹⁷ I. m. (10), p. 30.

készítmény különféle előállítási módjaira, kristályformáira vonatkoztak. Az intenzív szabadalmaztatási tevékenység eredményeként létrejött szabadalmi klaszter rendkívül bonyolultá, hosszadalmassá és költségessé tette a potenciális versenytársak számára egyrészt annak a feltérképezését, hogy a Servier szabadalmi védeltsége pontosan meddig terjed, másrészt pedig a saját, generikus változatok kifejlesztését. Annak ellenére, hogy a szabadalmak felhalmozása a Servier összetett versenykorlátozó stratégiájának egy fontos eleme volt, a Bizottság az antikompetitív gyakorlatok értékelésekor és elemzésekor a vállalat másik két magatartására, azaz a technológiák felvásárlására és a szabadalmi megállapodások kötésére helyezte a hangsúlyt. A Servier-ügy jelentősége többek közt abban nyilvánul meg, hogy a Bizottság ebben az ügyben foglalkozott először a másodlagos szabadalmakból álló szabadalmi klaszterrel mint jelenséggel.¹¹⁸

A *Boehringer Ingelheim* német gyógyszeripari vállalattal szemben indított versenyjogi eljárásban a Bizottság azt vizsgálta, hogy a nevezett vállalat visszaélt-e a szabadalmi rendszerrel, amikor a krónikus obstruktív tüdőbetegség új kezelései kapcsán szabadalmi bejelentéseket tett. A szabadalmi bejelentésekben a *Boehringer* a versenytársa által kifejlesztett új hatóanyagot kombinálta a betegség kezelésére szánt hatóanyagok három tág kategóriájával, ezáltal ezek a bejelentések potenciálisan alkalmasak voltak a versenytárs piacra lépésének a késleltetésére. Az eljárás 2011-ben a felek megállapodásával zárult, tehát a Servier-ügyhöz hasonlóan ebben az esetben sem áll rendelkezésre a vállalatok által alkalmazott szabadalmaztatási stratégiákkal kapcsolatban részletes versenyjogi elemzés.¹¹⁹

A Bizottság jelenleg a Teva ellen indított eljárásban vizsgálja a szabadalmaztatási stratégiák kérdéskörét. A versenyjogi eljárás annak a feltárására irányul, hogy a gyógyszeripari vállalat visszaélt-e az erőfölényével, amikor a konkurens készítmények minőségét, biztonságosságát megkérdőjelező félrevezető információkat híresztelt az orvosok, gyógyszerészek körében, illetve megosztással keletkező szabadalmi bejelentéseket tett és vont vissza. A Teva-ügy abból a szempontból jelentős, hogy ez az első olyan eljárás, amelyben a Bizottság a megosztással keletkező szabadalmi bejelentéseket vizsgálja.¹²⁰

A Bizottság által indított eljárások mellett az olasz versenyhatóság kezdeményezésére indult, majd az olasz államtanács döntésével végződő *Pfizer*-ügyben képezték a versenyjogi vizsgálatok tárgyát a szabadalmaztatási stratégiák. A *Pfizer* a *Xalatan* nevű gyógyszer hatóanyagára vonatkozó szabadalom lejártának a közeledtével megosztással keletkező szabadal-

¹¹⁸ *Olga Gurgula*: Strategic accumulation of patents in the pharmaceutical industry and patent thickets in complex technologies – two different concepts sharing similar features. IIC – International Review of Intellectual Property and Competition Law, 48. évf 4. sz., 2017, p. 385–404.: <https://bura.brunel.ac.uk/bitstream/2438/17417/1/Fulltext.pdf>.

¹¹⁹ Antitrust: Commission welcomes improved market entry for lung disease treatments, 6 July 2011.: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_11_842.

¹²⁰ Antitrust: Commission opens formal investigation into possible anticompetitive conduct of Teva in relation to a blockbuster multiple sclerosis medicine. 4 March 2021, Brussels: https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/ip_21_1022.

mi bejelentéseket tett, és ezen bejelentések egyikére szabadalmat kapott. E szabadalom által biztosított védelmi időszak meghosszabbítására a vállalat kiegészítő oltalmi tanúsítvány iránti kérelmet nyújtott be, amely alapján a tanúsítványt meg is kapta. Az olasz versenyhatóság eljárást indított, és döntésében megállapította, hogy a Pfizer jogi stratégiája a generikus versenytársak piacra lépésének a késleltetését célozta, és erőfölénnyel való visszaélésnek minősül. A Pfizer fellebbezése folytán eljáró bíróság úgy vélte, hogy a Pfizer jogszerűen járt el, nem követett el erőfölénnyel való visszaélést, és hatályon kívül helyezte a versenyhatóság döntését. Ezt követően az ügy az olasz államtanácshoz került, amely hatályon kívül helyezte a bíróság határozatát, és helyben hagyta a versenyhatóság döntését. Kiemelte, hogy jelen esetben lényegtelen az a körülmény, hogy a vállalat jogszerűen kérelmezte, majd szerezte meg a szabadalmat és a kiegészítő oltalmi tanúsítványt, hiszen ezt olyan célból tette, amely teljesen ellentétes a jogok eredeti céljával, rendeltetésével. Ezek az oltalmi formák ugyanis az innovatív találmányok védelmére hivatottak, míg a Pfizer az általa kifejlesztett készítmény szabadalmi oltalmának a mesterséges meghosszabbítását és ezáltal a versenytársak piacról való kizárását kívánta elérni ezeknek az oltalmi formáknak a megszerzésével. Tehát a Pfizer magatartását az államtanács erőfölénnyel való visszaélésnek minősítette.¹²¹

Az áttekintett ügyek alapján jól látható, hogy a szabadalmaztatási stratégiák, azon belül is a szabadalmijog-szerzés versenyjogi megítélése nem egyértelmű. Mára vitatott, hogy ezek a magatartások egyáltalán erőfölénnyel való visszaélésnek minősülnek-e, s ha igen, akkor milyen érvrendszer alapján. A Pfizer-ügy nagyszerűen szemlélteti e gyakorlatok kettősségét, hiszen olyan magatartásokról van szó, amelyek a szabadalmi jog szempontjából jogszerűek, de azon oknál fogva, hogy a generikus versenytársak hátráltatására, illetve ellehetlenítésére irányulnak, alkalmasak a verseny torzítására, tehát versenykorlátozó jelleget is hordoznak.

A következő alfejezetben áttekintjük az *AstraZeneca*-ügyben¹²² hozott ítéletet, tekintettel arra, hogy az ítéletben található megállapítások valamelyest segíthetnek azon kérdés megválaszolásában, hogy a szabadalmijog-szerzés adott esetben minősülhet-e erőfölénnyel való visszaélésnek, s így lehet-e a versenyjogi rendelkezésekkel ellentétes e szabadalmi jogilag jogszerű magatartás.

3.3. Az *AstraZeneca*-ügy

1999. május 12-én a *Generics Ltd* és a *Scandinavian Pharmaceuticals Generics AB* gyógyszeripari vállalat panaszt nyújtott be a Bizottsághoz az *AstraZeneca* (továbbiakban: AZ) azon magatartásával kapcsolatban, amely álláspontjuk szerint az AZ által előállított készítményt alkotó omeprazol nevű hatóanyag generikus változatai bevezetésének a megakadályozására

¹²¹ Palágyi Tivadar: Külföldi hírek az iparjogvédelem területéről. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 9. (119.) évf. 6. sz., 2014. december, p. 194–195.: <https://www.sztnh.gov.hu/sites/default/files/files/kiadv/szky/szemle-2014-06/06.pdf>.

¹²² C-457/10. P. sz. ügy *AstraZeneca vs. Commission* ECLI:EU:C:2012:770.

irányult. Az Európai Bizottság határozatában megállapította, hogy az AZ két magatartás vonatkozásában élt vissza az erőfölényével. A Bizottság úgy vélte, hogy az AZ jogsértést követett el, amikor a szabadalmi hivatalok és a nemzeti bíróságok előtt félrevezető nyilatkozatokat közölt a kiegészítő oltalmi tanúsítvány megszerzése érdekében. A vállalat második jogsértéseként a Bizottság azon magatartást azonosította, amikor a Losec kapszulák forgalomba hozatali engedélyének visszavonása iránt kérelmet nyújtott be Dániában, Norvégiában és Svédországban, majd ezen kapszulák kivonásával egyidejűleg forgalomba hozta a Losec MUPS tablettákat. A bizottsági döntés ellen az AZ keresetlevelet nyújtott be a Törvényszékhez 2005. augusztus 25-én.¹²³ A Törvényszék a keresetnek részben helyt adott, és megsemmisítette a döntés azon részét, amely arról rendelkezett, hogy az AstraZeneca megsértette az EGT-megállapodás 54. cikkét és az EK 82. cikket, amikor Dániában és Norvégiában a kapszulákra vonatkozó forgalomba hozatali engedély visszavonásának a kérelmezése után e kapszulákat kivonta a forgalomból, és a kivont kapszulák helyett Losec MUPS tablettákat hozott forgalomba. A Törvényszék ennek megfelelően csökkentette a kiszabott bírság összegét, de a keresetet egyebekben elutasította.¹²⁴ Ezt követően az AstraZeneca az Európai Unió Bíróságához fordult, és a Törvényszék által hozott ítélet hatályon kívül helyezését kérte. Az Európai Unió Bírósága előtt zajló jogvita az érintett termékpiac meghatározásával kezdődött. A fellebbező vitatta a Bizottság és a Törvényszék azon álláspontját, miszerint az antihisztaminreceptor-gátlók (H2-blokkolók) és a protonpumpagátlók (PPI-k; a Losec is ehhez a termék kategóriához tartozik) nem tartoznak azonos termékpiachoz. Ugyan mindkét gyógyszerkészítmény a savkiválasztást gátolja meg a gyomorban, de ezt eltérő módon teszik. A H2-blokkolók a gyomorba savat pumpáló ún. protonpumpa stimulánsai közül a hisztaminreceptorokra hatnak, míg a PPI-k a protonpumpára közvetlenül fejtenek ki hatást. A Bíróság megerősítette a Törvényszék piacmeghatározását, vagyis a két készítmény nem képezi ugyanazon termékpiac részét, a H2-blokkolók a PPI-kre nem gyakoroltak jelentős versenynyomást.¹²⁵ Az első jogsértéssel, azaz a kiegészítő oltalmi tanúsítványok megszerzése illetve fenntartása érdekében tett szándékosan félrevezető nyilatkozatokkal összefüggésben a fellebbezők úgy vélték, hogy a Törvényszék hibásan utasította el a tanúsítványok megszerzését szabályozó – álláspontjuk szerint kétértelmű – rendelkezés tekintetében általuk kialakított alternatív értelmezés észszerű jellegét és ezzel kapcsolatban a jóhiszeműségüket. A Bíróság mindenekelőtt kihangsúlyozta azt, a Törvényszék által is rögzített tényezőt, miszerint a visszaélés fogalma objektív fogalom.¹²⁶ Ebből az objektív jellegből következik, hogy objektív tényezők alapján kell értékelni a hatóságok előtt tett nyilatkozatok félrevezető jellegét, tehát a rosszhiszeműségnek és a magatartás szándékosságának a bizonyítása nem

¹²³ Nagy Aranka Dóra: Nem kifizetendő a hatóságok félrevezetése – összefoglaló az AstraZeneca-ügyről. Versenytükör, 2013. 1. sz., p. 45.

¹²⁴ C-457/10. P. sz. ügy AstraZeneca vs. Commission ECLI:EU:C:2012:770 22. pont.

¹²⁵ Nagy: i. m. (123), p. 46.

¹²⁶ Nagy: i. m. (123), p. 47.

követelmény a visszaélés vizsgálatakor, e tekintetben ezek csupán releváns tényezők lehetnek.¹²⁷ A Bíróság az érdemeken alapuló versennyel ellentétesnek minősítette az AZ azon magatartását, amely a hatóságok tévedésbe ejtésére alkalmas félrevezető nyilatkozatok tételében öltött testet, hiszen ezekkel a nyilatkozatokkal olyan kiegészítő oltalmi tanúsítványokra tehetett szert, amelyek révén a protonpumpagátlók piacán megőrizhette monopóliumát. Ennek a megállapításnak a megkérdőjelezésére nem alkalmas az alternatív értelmezés észszerű jellegére és a fellebbezők jóhiszeműségére alapított érv.¹²⁸ A fellebbezők kifogásolták továbbá azt, hogy a Törvényszék tévesen alkalmazta a jogot, amikor az oltalmi tanúsítványért folyamodást mint tényit elegendőnek találta a visszaélés megvalósulásához.¹²⁹ A Bíróság rámutatott arra, hogy a Törvényszék a fellebbezők álláspontjával ellentétben egyáltalán nem minősítette e gyakorlatot „önmagában visszaélésnek”, ugyanis a Törvényszék kifejezetten kiemelte azt, hogy e nyilatkozatok tétele csak akkor valósít meg visszaélést, ha az objektív összefüggésekre figyelemmel bizonyított, hogy a nyilatkozatok a hatóságokat valóban a kért jogok megadására indítják.¹³⁰ A Törvényszék ítéletében azt is rögzítette, hogy a hatóságok korlátozott mérlegelési lehetősége és a kérelmezők által közölt információk ellenőrzésére vonatkozó kötelezettségük hiánya olyan tényező lehet, amelyet figyelembe kell venni a kérdéses gyakorlat vizsgálatakor.¹³¹ Jelen esetben pontosan ez történt, az AZ nyilatkozatai alapján a hatóságok valóban megadták a tanúsítványt. A Bíróság végül az első jogsértés versenyellenes hatásaival összefüggésben kifejtette, hogy a versenyellenes jelleget a cselekmény elkövetésének az időpontjában kell vizsgálni, és a potenciális versenyellenes hatás bizonyítása elegendő, nem szükséges az, hogy e hatás konkrét legyen.¹³² A második jogsértés, azaz a forgalomba hozatali engedély visszavonására irányuló kérelem, majd a Losec kapszulák forgalomból való kivonása és Losec tablettákkal felváltása kapcsán a fellebbezők úgy érveltek, hogy a Törvényszék az érdemeken alapuló verseny fogalmát tévesen értelmezte, amikor egy uniós jog által garantált jog egyszerű gyakorlását összeegyeztethetetlennek vélte az érdemeken alapuló versennyel. A Bíróság kifejtette, hogy az erőfölénnyel való visszaélés általában versenyjogon kívüli jogágak szempontjából jogszerű magatartások révén valósul meg, így a magatartás más jogszabályok szerinti megfelelése nem függ össze a 82. cikk szerinti jogellenességével. Azaz egy más jogszabály szerint jogszerű magatartás lehet jogellenes és visszaélésszerű a 82. cikk alapján. A Bíróság megerősítette a Törvényszék álláspontját, miszerint az AZ magatartása az érdemeken alapuló versenytől idegen, mivel objektív igazolás nélkül használta fel a szabályozási eljárást a versenytársak piacra lépésének a megnehezítése végett. A Bíróság azt is kiemelte, hogy az erőfölényben lévő vállalkozás

¹²⁷ C-457/10. P. sz. ügy AstraZeneca vs. Commission ECLI:EU:C:2012:770 63. pont.

¹²⁸ Uo. 93–94. pont.

¹²⁹ Uo. 101. pont.

¹³⁰ Uo. 106. pont.

¹³¹ Uo. 105. pont.

¹³² Nagy: i. m. (123), p. 48.

különös felelősséggel rendelkezik, s ezen felelőssége folytán nem élhet a különféle eljárások adta lehetőségekkel oly módon, hogy objektív igazolás, jogos érdekek védelmét szolgáló indokok nélkül a generikus termékek piacra lépését megnehezítse, illetve megakadályozza.¹³³ A fellebbezők által hivatkozott azon körülmény, miszerint a rövidített eljáráson kívül egyéb eljárások útján is lehetséges a generikus termék forgalomba hozatala, nem küszöböli ki az AZ magatartásának visszaélészerű jellegét.¹³⁴ A Bíróság a fellebbezés egyetlen jogalapját sem fogadta el, valamint elutasította az EFPIA és a Bizottság csatlakozó fellebbezését.¹³⁵ Az EFPIA csatlakozó fellebbezésében szereplő második érv kapcsán azonban a Bíróság lényeges megállapítást tett. Az EFPIA ugyanis azt állította, hogy a Törvényszék tévesen vélekedett arról, hogy a gyógyszeripari vállalat szellemi tulajdon-jogai az erőfölényének a bizonyítékai. A Bíróság kiemelte, hogy bizonyos körülmények között a szellemi tulajdon-jogok birtoklása alkalmas lehet erőfölény létrehozatalára és ezáltal a hatékony verseny megakadályozására. Ezt mutatja a Losec példája is, hiszen erős szabadalmi oltalma révén jelentős versenynyomást gyakorolt a generikus versenytársakra. A Bíróság hangsúlyozta, hogy önmagában nem valósít meg jogsértést az erőfölény és a kizárólagos jogok birtoklása, csak az azokkal való visszaélés.¹³⁶

3.4. Szabadalmijog-szerzés mint erőfölénnyel való visszaélés

Az AstraZeneca-ügyben tett megállapítások segíthetnek azon kérdés megválaszolásában, hogy a szabadalmijog-szerzés adott esetben minősülhet-e az EUMSZ 102. cikke szerinti erőfölénnyel való visszaélésnek vagy sem.

A szabadalmijog-szerzés mint visszaélés szankcionálására alapvetően négy körülmény folytán lehet alkalmas az erőfölénnyel való visszaélés tilalmát rögzítő 102. cikk.

Először is azért, mert a visszaélés tág fogalom,¹³⁷ amely az erőfölényben lévő vállalkozás minden olyan magatartását magában foglalja, amely a vállalkozás jelenlétének következtében meggyengült versenyhelyzettel rendelkező piac szerkezetének a befolyásolására alkalmas, és amelynek hatására a rendes versenyre jellemző eszközöktől eltérő eszközökkel igyekeznek korlátozni a versenyszint fenntartását vagy a verseny fejlődését.¹³⁸

¹³³ Nagy: i. m. (123), p. 48–49.

¹³⁴ C-457/10. P. sz. ügy AstraZeneca vs. Commission ECLI:EU:C:2012:770 154. pont.

¹³⁵ Uo. 206. pont (1) alpont.

¹³⁶ Nagy: i. m. (123), p. 50.

¹³⁷ Francisco Hernández: Article 102 TFEU: patent filings as an abuse of dominant position after AstraZeneca: the patent–antitrust interface under a new perspective. In: Pablo Figueroa, Alejandro Guerrero: EU law of Competition and Trade in the Pharmaceutical Sector. Edward Elgar Publishing, Cheltenham, 2019, p. 237.

¹³⁸ C-457/10. P. sz. ügy AstraZeneca vs. Commission ECLI:EU:C:2012:770 74. pont.

Másodszor, ahogyan azt az ítélet is kiemeli, az erőfölényben lévő vállalkozás különös felelősséggel rendelkezik, amely felelőssége folytán a különféle eljárások adta lehetőségeket nem használhatja ki a generikus versenytársak piacra lépésének a megakadályozása végett.¹³⁹

Harmadszor, a Törvényszék az AstraZeneca-ügyben hozott ítéletében rámutatott arra, hogy a hatóságok korlátozott mérlegelési lehetősége releváns tényező lehet a visszaélés vizsgálatakor. Márpedig a szabadalmi hivatalok mérlegelési lehetőségei korlátozottak, ugyanis a szabadalmat a bejelentés szabadalmaztathatósági követelményeknek való megfelelése esetén kötelesek megadni, nem vizsgálják a bejelentő szándékát.¹⁴⁰

Negyedszer, az erőfölénnyel való visszaélést megvalósító magatartások többsége a versenyjogon kívüli jogágak szempontjából jogszerű. Ez a helyzet a szabadalmaztatási stratégiákkal is, hiszen ezen magatartások a szabadalmi jog szempontjából jogszerűek, de versenyellenesek is azáltal, hogy a versenytársak ellehetetlenítésére irányulnak.¹⁴¹

Az erőfölénnyel való visszaélést tilalmazó cikk alkalmazása azonban néhány vonatkozásban összeegyeztethetetlen a szabadalmaztatási stratégiák jellegével.

Míg a stratégiák fontos eleme a szándékosság, a szubjektív jelleg, az erőfölénnyel való visszaélés kifejezetten objektív fogalom, a rosszhiszeműségnek és a szándékosságnak a bizonyítása nem követelmény, az objektív tényezők lényegesek a magatartás vizsgálatakor.

A következő érdekes pont a szabadalmaztatási stratégiák érdemeken alapuló versennyel ellentétessége. A szabadalom megszerzése alapvetően nem ellentétes az érdemeken alapuló versennyel, mert a szabadalom egy innovatív tevékenység végzéséért járó jutalom, azaz egy kiérdemelt versenyelőnyt eredményez az általa biztosított kizárólagosság révén.¹⁴² Ennek következtében rendkívül nehéz különbséget tenni a szabadalmijog-szerzések között az érdemeken alapuló versennyel ellentétesség kritériuma alapján. A stratégiák érdemeken alapuló versennyel ellentétességével kapcsolatban felmerülhet azon kérdés is, hogy ha valamilyen oknál fogva megállapítást nyerne a stratégia érdemeken alapuló versennyel ellentétes volta, akkor milyen objektív igazolás alapján nem minősülne ezen típusú versennyel ellentétesnek a magatartás. Ebben az esetben az erőfölényben lévő vállalkozás vajon hivatkozhat-e arra, hogy innovatív találmányának védelemben részesítése végett nyújtott be szabadalmi bejelentést és szerzett szabadalmat, ezáltal a szabadalmaztatás jogos érdekeinek a védelmét szolgálja, és legitim üzleti döntés eredménye?¹⁴³ Kérdéses továbbá, hogy a vállalkozás azon indoka, hogy a szabadalmaztatás érdemeken alapuló versennyel ellentétességének megállá-

¹³⁹ Hernández: i. m. (137), p. 238.

¹⁴⁰ Josef Drexel: AstraZeneca and the EU Sector Inquiry: When Do Patent Filings Violate Competition Law? In: Max Planck Institute for Intellectual Property and Competition Law Research Paper No. 12-02. (SSRN, 22 Apr 2012), p. 22: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2009276.

¹⁴¹ Olga Gurgula: Strategic patenting by pharmaceutical companies: should competition law intervene? IIC – International Review of Intellectual Property and Competition Law, 51. évf. 2020, p. 1064: <https://link.springer.com/article/10.1007/s40319-020-00985-0>.

¹⁴² Hernández: i. m. (137), p. 239.

¹⁴³ Drexel: i. m. (140), p. 29.

pítása visszavetné az innovációs kedvet és az új gyógyszerek kifejlesztését, vajon megfelelő lehet e magatartás igazolására.¹⁴⁴

A szabadalmijog-szerzés erőfölénnyel való visszaélésként minősítése kapcsán az is vitatott, hogy a potenciális versenyellenes hatás miként bizonyítható. A versenyellenes hatás bizonyítása azon okból kifolyólag problémás, hogy minden szabadalom lényegi elemét a korlátozott ideig tartó kizárólagosság képezi. Mivel a versenytársak e kizárólagos jogot kötelesek tisztelőben tartani, nem léphetnek piacra a szabadalmi oltalommal védett készítmény generikus változatával mindaddig, amíg a védelmi időszak le nem jár. Így a megszerzett szabadalom gyakorlatilag a versenytársak kizárását eredményezi.¹⁴⁵

Összességében megállapítható tehát, hogy a szabadalmaztatási stratégiák erőfölénnyel való visszaélésként minősítése nem egyértelmű.

3.5. A versenyjog érvényesítésének szükségességét alátámasztó érvek

A szabadalmaztatási stratégiák versenyjogi megítélése nemcsak abban a tekintetben vitatott, hogy ezek a magatartások erőfölénnyel való visszaélésnek minősülnek-e vagy sem. Ezzel egyidejűleg ugyanis az sem tisztázott, hogy egyáltalán olyan magatartásokról van-e szó, amelyek esetén indokolt a versenyjog eszközeivel való beavatkozás. Márpedig azok a jellegzetességek, amelyekkel a szabadalmaztatási stratégiák rendelkeznek, kifejezetten alkalmassá teszik a versenyjogot e magatartások visszaszorítására, kezelésére.

A stratégiák egyik legfontosabb jellemzője maga a szándékosság. Az originális gyártók azzal a szándékkal halmozzák és osztják meg a másodlagos szabadalmakat, hogy ezáltal a generikus versenytársakat kizárják, ellehetetlenítsék. Tudatosan kihasználják a szabadalmi rendszer adta lehetőségeket a készítmény kereskedelmi életciklusának a meghosszabbítása és a saját piaci pozíciójuk megőrzése érdekében. A szabadalmi hivatal a szabadalmi bejelentés beérkezésekor nem azt vizsgálja, hogy a bejelentőt milyen szándék vezérelte a kérelem benyújtásakor, hanem a bejelentés, illetve a szabadalmaztatni kívánt találmány szabadalmaztathatósági követelményeknek való megfelelését ellenőrzi. Mivel az adott találmány szabadalmaztatása mögött rejlő szándék többnyire a vállalatok belső dokumentumaiból, feljegyzéseiből, a munkavállalók közti üzenetváltásokból ismerhető meg, a versenyhatóságok versenyjogi eljárások során végzett helyszíni vizsgálatai kiválóan alkalmasnak bizonyulnak e szándék felderítésére.¹⁴⁶

A szabadalmi klasztereket és a megosztással keletkező szabadalmi bejelentéseket tagláló fejezetekben említésre került, hogy ezek a stratégiák másodlagos szabadalmakkal történnek. E szabadalmak többsége gyenge szabadalom, ezért a velük szemben indított felszólalási

¹⁴⁴ Drexl: i. m. (140), p. 26.

¹⁴⁵ Drexl: i. m. (140), p. 27.

¹⁴⁶ Drexl: i. m. (140), p. 22.

és fellebbezési eljárások általában a generikus gyártók számára kedvező döntéssel zárulnak. Ezek az eljárások azonban rendkívül költségesek és időigényesek, ezért a generikus gyártók gyakran tartózkodnak a megindításuktól. A másodlagos szabadalmakkal kapcsolatban továbbá azt is fontos megjegyezni, hogy az originális gyártók ezeket a szabadalmakat ugyanúgy érvényesíthetik, mint az elsődleges szabadalmakat. Így szabadalmi pereket indíthatnak vagy pay-for-delay megállapodások kötésére készíthetik a generikus gyártókat.¹⁴⁷ A perekkel járó költségek a kisebb generikus vállalatok számára olyan jelentős anyagi terhet jelenthetnek, hogy ennek következtében akár a csőd szélére is kerülhetnek.¹⁴⁸ Az eljárások megindításával és lefolytatásával együtt járó költségek miatt lenne célszerű olyan ösztönzőrendszer bevezetése, mint amilyen az Egyesült Államokban is van. A *Hatch-Waxman Act* 180 napig tartó kizárólagosságot biztosít a szabadalom megsemmisítésének, valamint a bitorlás meg nem történtének megállapításával záruló eljárást elsőként kezdeményező generikus vállalatnak, amely kizárólagossági időszak alatt az FDA (*Food and Drug Administration*; Az Egyesült Államok Élelmiszer- és Gyógyszerügyi Hivatala) nem ad forgalomba hozatali engedélyt más generikus gyártónak. E szabály nélkül a generikus gyártók nem lennének érdekelték a szabadalmakkal kapcsolatos különféle eljárások megindításában, mert ebben az esetben az a méltánytalan helyzet állna elő, hogy az első generikus gyártó viselné az eljárás során felmerülő összes költséget, míg a többi gyártó a kedvező eredménnyel záruló eljárást követően, ilyen költségterhek nélkül, szabadon léphetne piacra. Az Európai Unióban jelenleg nem áll a generikus gyártók rendelkezésére ehhez hasonló ösztönző, ráadásul a gyártók helyzetét azon körülmény is nehezíti, hogy a szabadalmakkal kapcsolatos eljárások, perek tagállamonként eltérő, adott esetben egymásnak ellentmondó határozatokkal, ítéletekkel zárulhatnak.¹⁴⁹ Az egymásnak ellentmondó döntések létrejöttének a kiküszöbölését célzó, 2023. június 1-től működő Egységes Szabadalmi Bíróság (*Unified Patent Court*; UPC) csak részben jelent megoldást e problémára. A bíróság az egységes hatályú és az egységes hatály nélküli európai szabadalmak bitorlásával, illetve megsemmisítésével összefüggő jogvitákban jár el, az egyes államok szabadalmi hivatalai által megadott nemzeti szabadalmakkal kapcsolatos ügyekkel nem foglalkozik. Ezenfelül az Egységes Szabadalmi Bíróság létrehozásáról szóló megállapodás¹⁵⁰ hatálybalépését követő hétéves átmeneti időszak alatt az európai szabadalom tulajdonosa is dönthet úgy, hogy ne terjedjen ki szabadalmára a bíróság kizárólagos hatásköre.¹⁵¹ Mindezek fényében a versenyhatóságok által indított és lefolytatott eljárások megkímélhetik a generikus vállalatokat azoktól a költségektől, amelyek az ori-

¹⁴⁷ I. m. (69), p. 199.

¹⁴⁸ I. m. (69), p. 200.

¹⁴⁹ Margaret K. Kyle: Competition law, intellectual property, and the pharmaceutical sector. *Antitrust Law Journal*, 18. évf. 1. sz., 2016, p. 7.

¹⁵⁰ Megállapodás az egységes szabadalmi bíróság létrehozásáról. 2013/C 175/01. HL C 175., 2013.6.20., p. 1–40.

¹⁵¹ Összefoglaló az Egységes Szabadalmi Bíróság létrehozásáról szóló megállapodásról: <https://eur-lex.europa.eu/HU/legal-content/summary/unified-patent-court-agreement.html>.

ginális gyártó másodlagos szabadalmának a létjogosultságát kétségbevonó eljárások során rájuk nehezednek. Fontos kihangsúlyozni azt, hogy a hosszadalmas és költséges eljárások késleltethetik a generikus változat megjelenését, és akár arra készíthetik a gyártót, hogy a generikus készítményt egyáltalán ne hozza forgalomba. A versenyjog érvényesítése így az olcsóbb gyógyszerek mihamarabbi piacra kerülését és a betegek megfizethető gyógyszerekhez való hozzáférést is elősegítheti.

A szabadalmi jog, illetve a szabadalmi rendszer lényege az innovatív találmányok védelme, a feltalálói tevékenység és a kutatás-fejlesztés ösztönzése. A szabadalmaztatási stratégiák azonban ellentétesek a szabadalmi rendszer rendeltetésével, hiszen az originális gyártók ezen stratégiák keretében a szabadalmi rendszer adta lehetőségeket aknázzák ki a monopólium fenntartása és a versenytársak piacra lépésének az ellehetetlenítése érdekében. A taktikák visszavethetik az innovációt, csökkenthetik az innovációs kedvet, mert a monopólium helyzetben lévő vállalkozás a stratégiák által meghosszabbított kizárólagos pozíciója révén nem fog készítményt érezni innovációs tevékenységek folytatására. Ezen a ponton válik indokoltá a versenyjogi beavatkozás, ugyanis a szabadalmi joghoz hasonlóan a versenyjognak is az egyik legfontosabb feladata, célja az innováció ösztönzése. A versenyjog érvényesítése következtében az innovatív gyártók stratégiai által teremtett piacra lépési akadályok megszűnnek, és az újonnan megjelenő generikus készítmények versenynyomást gyakorolnak az originális gyártókra. Ez a versenynyomás az innovatív készítményeket gyártó gyógyszeripari vállalatokat az innovációs tevékenységek fokozására sarkallja.¹⁵² A versenyjog érvényesítése ezáltal hozzájárul a gyógyászatilag jelentős hozzáadott értéket képviselő, új gyógyszerek mihamarabbi kifejlesztéséhez.

ÖSSZEGZÉS

Az innovatív és a generikus vállalatok közti verseny alapvetően három tényezőre vezethető vissza: a gyógyszerfejlesztés és forgalomba hozatal hosszadalmas, költséges és kockázatos folyamatára, a gyógyszerfejlesztéssel járó kutatás-fejlesztési ráfordítások megtérülését szolgáló korlátozott időre szóló kizárólagosságokra, valamint a gyógyszerek árát nagymértékben befolyásoló árképzési, ártámogatási szabályokra.

Mivel az originális gyártók részére biztosított kizárólagosságok és védelmi időszakok lejártát követően a generikus gyártmányok piacra kerülése az originális készítményekből származó bevételek csökkenését eredményezi, az innovatív gyártók különféle, versenyjogi szempontból aggályos taktikát alkalmaznak a generikus versenytársak piacra lépésének a hátráltatása érdekében. Ezen taktikák közé tartoznak a visszatartó fizetési megállapodások, a generikus készítmények lejárátását célzó becsmérő kampányok és a szabadalmaztatási stratégiák. Míg az első kettő magatartás versenyjogi megítélése valamelyest tisztázott, a

¹⁵² *Gurgula*: i. m. (141), p. 1074–1075.

szabadalmaztatási stratégiák kapcsán máig vitatott, hogy ezek a magatartások egyáltalán ellentétesek-e a versenyjoggal.

Az AstraZeneca-ügyben hozott ítélet ugyan tartalmaz olyan megállapításokat, amelyek segíthetnek azon kérdés megválaszolásában, hogy a szabadalmijog-szerzés minősülhet-e az EUMSZ 102. cikke szerinti erőfölénnyel való visszaélésnek vagy sem, azonban azt fontos kihangsúlyozni, hogy a döntés néhány pontja összeegyeztethetetlen a szabadalmaztatási stratégiák jellegével.

Így az ítélet alapján nem egyértelmű, hogy a stratégiák érdemeken alapuló versennyel ellentétességét hogyan lehet megállapítani, illetve az ilyen versennyel ellentétesség kapcsán milyen objektív igazolásra hivatkozhatnak a gyártók, amely alapján a magatartásuk nem minősülne a versennyel ellentétesnek.

Kérdés továbbá az, hogy a visszaélés objektív jellegével miként egyeztethető össze a szabadalmaztatási stratégiák szubjektív, szándékos jellege, továbbá az is vitatott, hogy a stratégiák potenciális versenyellenes hatása miként bizonyítható.

A szabadalmaztatási stratégiák erőfölénnyel való visszaéléskénti minősítése mellett az sem tisztázott, hogy egyáltalán olyan magatartásokról van-e szó, amelyek esetén indokolt a versenyjog eszközeivel való beavatkozás.

A stratégiákat jellemző szándékosság felderítésére a versenyhatóságok helyszíni vizsgálati kiválóan alkalmasak. Az innovatív gyártók által alkalmazott két stratégia, azaz a szabadalmi klaszterek alkotása és a megosztással keletkező szabadalmi bejelentések tétele, illetve visszavonása, általában másodlagos, gyenge szabadalmak bevonásával történik. A szabadalmak létjogosultságát megkérdőjelező, generikus gyártók által kezdeményezett eljárások hosszadalmasak és költségesek. Ezek az eljárások késleltethetik a generikus változat megjelenését, és akár arra készíthetik a generikus gyártót, hogy a készítményt egyáltalán ne hozza forgalomba. A versenyhatóságok eljárása így az olcsóbb, generikus gyógyszerek mihamarabbi piacra kerülését, s ezáltal az egészségügyi ellátórendszerek költséghatékonyabb működtetését segítheti elő. A versenyjog érvényesítése következtében megjelenő generikus versenyítársak által előidézett versenynyomás ráadásul az innovatív gyártókat új készítmények előállítására ösztönözheti, így a versenyjog érvényesítése serkentőleg hat a kielégítetlen egészségügyi szükségletek kezelését célzó új gyógyszerek kifejlesztésére is.

**ÚJABB KÉRDÉSEK A TAGÁLLAMOKBAN ÉS EGY HARMADIK
ORSZÁGBAN HATÁLYOSÍTOTT EURÓPAI SZABADALOM KAPCSÁN
– AZ EURÓPAI BÍRÓSÁG DÖNTÉSE A BSH HAUSGERÄTE GMBH
KONTRA ELECTROLUX AB-ÜGYBEN¹**

A vizsgált BSH Hausgeräte GmbH és az Electrolux AB közötti ügyben az Európai Bíróság (a továbbiakban: EUB) a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, 1215/2012/EU, a „Brüsszel Ia” rendeletből eredő joghatósági szabályok hatályáról határozott.² Mindenekelőtt megállapította, hogy a rendelet értelmében a szabadalom lajstromozásával vagy érvényességével kapcsolatos jogviták elbírálására kizárólag annak a tagállamnak a bíróságai rendelkeznek joghatósággal, amelyben a szabadalmat megadták, függetlenül attól, hogy a jogvita keresetben vagy kifogás útján, egy másik tagállam bírósága előtt folyó bitorlási eljárás során merült fel. Ezt a megoldást indokolja, hogy a szabadalom megadása nemzeti közigazgatási eljárást igényel, valamint hogy ezek a bíróságok – amelyek a nemzeti jogukat alkalmazva döntenek – a legalkalmasabbak az ilyen ügyek elbírálására. A hatékony igazságszolgáltatás e céljának olyan nagy a jelentősége, hogy az ilyen típusú ügyeket különbíróságok számára fenntartva, több tagállam külön jogvédelmi rendszert léptetett működésbe. Így, amennyiben az alperes lakóhelye szerinti tagállam bíróságához a „Brüsszel Ia” rendelet alapján egy másik tagállamban megadott szabadalom bitorlása miatt nyújtanak be olyan keresetet, amelynek keretében az alperes kifogás útján vitatja e szabadalom érvényességét, e bíróság járulékos jelleggel nem állapíthatja meg a hivatkozott szabadalom semmisségét, hanem e rendeletnek megfelelően – tekintettel a szabadalom megadásának helye szerinti tagállam bíróságainak a rendeletben előírt kizárólagos joghatósági szabályára – a szabadalom érvényességének kérdése tekintetében joghatóságának hiányát kell megállapítania.

I. Bevezetés

A BSH Hausgeräte GmbH német jog szerinti és az Aktiebolaget Electrolux AB svéd jog szerinti társaság között európai szabadalom bitorlása tárgyában kelt jogvita keretében a C-339/22. sz. ügyben a stockholmi szabadalmi és kereskedelmi fellebbviteli bíróság – a Svea

¹ Az Európai Bíróság 2025. február 25-i ítélete a BSH Hausgeräte GmbH kontra Electrolux AB C-339/22. sz. ügyben (a továbbiakban: ítélet).

² A polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, 2012. december 12-i 1215/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet (a továbbiakban: „Brüsszel Ia” rendelet).

hovrátt, Patent- och marknadsöverdomstolen – a „Brüsszel Ia” rendelet értelmezésére irányuló előzetes döntéshozatal iránti kérelmet terjesztett elő az EUB-hez.

Az általános nemzetközi jogot illetően az EUB ítéletében emlékeztetett arra, hogy a „Brüsszel Ia” rendeletet és annak hatályát az általános nemzetközi jog szabályai és elvei tükrében kell értelmezni, amelyek az uniós intézményekre nézve kötelezőek. E tekintetben az alperes lakóhelye szerinti bíróságnak egy olyan jogvita elbírálására vonatkozó joghatósága, amely legalább részben valamely harmadik államhoz kapcsolódik, nem ellentétes a szerződések relatív hatályának nemzetközi jogi elvével.

Ezt a joghatóságot azonban úgy kell gyakorolnia, hogy az ne sértse a be nem avatkozás elvét. Amikor az állam hatáskörei gyakorlása során nemzeti szabadalmat ad, amely a jogsultja számára az állam területén kizárólagos szellemi tulajdon-jogokat biztosít, az a területén főhatalmat gyakorló állam nemzeti szuverenitásából ered. Amennyiben a szabadalmat érintő bírósági határozat e kizárólagos jogok fennállását, illetve tartalmát érinti, ilyen határozatot kizárólag ezen állam hatáskörrel rendelkező bíróságai hozhatnak.

Jelen ügyben az EUB-nek azzal az érzékeny és régóta megválaszolatlan kérdéssel kellett foglalkoznia, hogy a „Brüsszel Ia” rendelet bizonyos szabályai ugyanúgy alkalmazandók-e „külső” helyzetekre, mint az „EU-n belüli” joghatósági összeütközésekre, vagy azok „visszaható hatással” rendelkeznek.³ A kérdést az EUB egy régebbi ítélete⁴ miatt jelentős bizonytalanság övezte.

Ezzel szemben az alperes lakóhelye szerinti tagállam bírósága, amelyhez a „Brüsszel Ia” rendelet 4. cikkének (1) bekezdése alapján bitorlási keresetet nyújtottak be, amelynek keretében kifogás útján egy harmadik államban megadott vagy hatályosított szabadalom érvényességének kérdését vették fel, e kérdés eldöntésére – amennyiben nem alkalmazható korlátozás – joghatósággal rendelkezik. Mivel az e tekintetben kért határozat kizárólag *inter partes* hatállyal bír, nem érinti a szabadalom harmadik államban való fennállását vagy tartalmát, illetve nem vonja maga után a harmadik állam nemzeti nyilvántartásának módosítását.

A „Brüsszel Ia” rendelet értelmezésére irányuló előzetes döntéshozatal iránti kérelem lehetőséget kínált az EUB számára, hogy a hivatkozott régebbi határozata több lehetséges értelmezésének egyike mellett foglaljon állást.

Az EUB ezzel kapcsolatos megállapítása szerint, a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikkének 4. pontját úgy kell értelmezni, hogy az nem alkalmazható harmadik állam bíróságára, következésképpen nem ruház semmilyen – kizárólagos vagy nem kizárólagos – joghatóságot ilyen bíróságra az ezen államban megadott vagy hatályosított szabadalom érvényességének értékelését illetően.

³ Nicholas Emiliou főtanácsnoknak a BSH Hausgeräte GmbH kontra Electrolux AB C-339/22. sz. ügyben (ECLI:EU:C:2024:159) tett indítványa (a továbbiakban: indítvány), 2. pont.

⁴ 2006. július 13-i C-4/03 sz. GAT-ítélet, EU:C:2006:457).

A „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikke szerint: „A felek lakóhelyére való tekintet nélkül valamely tagállam bíróságai kizárólagos joghatósággal rendelkeznek: ... 4. az olyan eljárásokra, amelyek szabadalommal, védjeggyel, formatervezési mintával vagy hasonló, letétbe helyezést vagy lajstromozást igénylő jogok lajstromozásával vagy érvényességével kapcsolatosak – akár keresetben, akár kifogás útján merül fel a kérdés –, annak a tagállamnak a bíróságai, ahol a letétbe helyezést vagy lajstromozást kérelmezték, vagy az megtörtént, illetve uniós jogi aktus vagy nemzetközi egyezmény alapján megtörténtnek tekintendő. Az Európai Szabadalmi Hivatal 1973. október 5-én Münchenben aláírt, az európai szabadalmak megadásáról szóló egyezménye alapján fennálló joghatóságának sérelme nélkül az egyes tagállamok bíróságai kizárólagos joghatósággal rendelkeznek az adott tagállamnak megadott európai szabadalom lajstromozását vagy érvényességét érintő eljárásban; ...”

A „Brüsszel Ia” rendelet 4. cikkének (1) bekezdése: „A rendelet rendelkezéseire is figyelemmel valamely tagállamban lakóhellyel rendelkező személy, állampolgárságára való tekintet nélkül, az adott tagállam bíróságai előtt perelhető.”

A rendelet 27. cikke szerint: „Valamely tagállam bírósága hivatalból megállapítja joghatóságának hiányát, amennyiben e bírósághoz olyan keresettel fordulnak, amelynek tárgyára vonatkozóan a 24. cikk alapján más tagállam bírósága rendelkezik kizárólagos joghatósággal.”

II. Az Európai Bíróság e körben kelt korábbi döntései

A szabadalmi jogviták követelményeinek figyelembevételére vonatkozó szabályok megítélésével kapcsolatban az EUB a korábbiakban több alkalommal is határozott. Döntései azonban egymástól eltérő értelmezésekre és vitákra adtak okot.

Az *EUB IRnova AB kontra FLIR Systems AB C-399/21. számú ügyben hozott ítélete* egyértelművé tette, hogy a feltalálói minőség meghatározása nem tartozik a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikkének 4. pontja szerinti kizárólagos joghatóság körébe, még akkor sem, ha ez harmadik országokban benyújtott szabadalmi bejelentésekkel vagy megadott szabadalmakkal kapcsolatos.

A *Duijnstee kontra Goderbauer-ügyben*⁵ az EUB 1983. november 15-én a holland legfelsőbb bíróságnak (Hoge Raad) a Brüsszeli Egyezmény értelmezésével kapcsolatos kérdései nyomán hozott előzetes döntést.⁶

⁵ Az EUB 1983. november 15-i ítélete a Ferdinand M.J.J. Duijnstee kontra Lodewijk Goderbauer C-288/82 sz. ügyben (1983 03663).

⁶ „A polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról és a határozatok végrehajtásáról szóló, 1968. szeptember 27-i egyezmény a polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, 2000. december 22-i 44/2001/EK tanácsi rendelet és e rendelet közötti folytonosságot, ennek érdekében átmeneti rendelkezéseket kell megállapítani. Ugyanez a folytonossági követelmény vonatkozik a [Brüsszeli Egyezménynek] és a helyébe lépő rendeleteknek az Európai Unió Bírósága általi értelmezésére is.”

Az ügy hátterében Ferdinand M.J.J. Duijnsteer felszámolóbiztos és Lodewijk Goderbauer, egy holland cég korábbi vezetője közötti jogvita állt. Duijnsteer a csavargyártó vállalat – a BV Schroefboutenfabriek – felszámolóbiztosaként azt követelte, hogy Goderbauer adja át a munkáltatójának azokat a szabadalmakat, amelyeket munkavégzése során alkotott, és amelyekre 22 országban szabadalmi oltalmat kértek vagy kaptak. Goderbauer ezt elutasította, és ellenkeresetet nyújtott be, amelyben a szabadalmakra zálogjogot követelt.

A holland bíróságok mindkét fél keresetét elutasították. Duijnsteer a holland legfelsőbb bírósághoz fellebbezett.

Az EUB megállapításai szerint a Brüsszeli Egyezmény 19. cikke értelmében a nemzeti bíróság köteles hivatalból megállapítani joghatóságának hiányát, ha egy másik szerződő állam bíróságának van kizárólagos joghatósága, még akkor is, ha a felek által megjelölt jogalapokra nézve a nemzeti eljárásjogi szabályok a bíróság vizsgálódását korlátozzák.

A „szabadalmak lajstromozásával vagy érvényességével kapcsolatos eljárások” fogalmát független, az uniós jog önálló fogalmának kell tekinteni, amelynek egységes alkalmazását kell biztosítani az összes szerződő államban. Ez a fogalom nem terjed ki a munkáltató és a munkavállalói találmány feltalálója közötti, a szabadalomhoz fűződő jogaikkal kapcsolatos jogvitára, amely a munkaviszonyból ered.

Az EUB ítéletében a jogértelmezési módszerek széles skáláját néhol kevésbé következetesen használta. Hangsúlyozta az autonóm értelmezés fontosságát, amely szerint a „szabadalmak lajstromozásával vagy érvényességével kapcsolatos eljárások” fogalmát önálló, független fogalomként, nem pedig a nemzeti jogra való utalásként kell kezelni. Ugyanakkor azonban nem határozta meg kellő pontossággal az értelmezés kereteit, ami a közösségi jog jövőbeni értelmezésében bizonytalanságot eredményezett.

Az EUB a Brüsszeli Egyezmény 16. cikkének 4. pontját, – amely kizárólagos joghatóságot biztosít a szabadalmak lajstromozásával vagy érvényességével kapcsolatos eljárásokra azon szerződő állam bíróságainak, ahol a lajstromozást kérték – szorosan értelmezte. Ez a megszorító értelmezés nem vette kellően figyelembe a szabadalmi jogok komplexitását, ahol a szabadalom érvényessége és a szabadalommal kapcsolatos jogok gyakran szorosan összefonódnak.

Az indokolás szerint a szabadalom „érvényességére” vonatkozó jogviták a szabadalom „tulajdonjogára” vonatkozó jogvitáktól különböznek. A gyakorlatban azonban ezek a kérdések – különösen munkavállalói találmányok esetében – gyakran összekapcsolódnak.

Bár hangsúlyozta a jogbiztonság és az előreláthatóság fontosságát, az ítélet bizonyos szempontból épp ezeket az értékeket veszélyeztette azzal, hogy különbséget tett a szabadalom érvényességére vonatkozó jogviták és a szabadalommal kapcsolatos jogokra vonatkozó jogviták között. Ezzel olyan helyzeteket teremthetett, ahol ugyanarra a szabadalomra vonatkozóan különböző tagállamokban párhuzamos eljárások folytak. Ez ellentmond a Brüsszeli Egyezmény egyik fő céljának, ami a párhuzamos eljárások elkerülése és a jogbiztonság megerősítése.

A „szabadalmak lajstromozásával vagy érvényességével kapcsolatos eljárások” koncepciója a nemzeti bíróságok számára az egységes értelmezéshez nem adott kellően világos útmutatást.

Az ítélet egyik legvitatottabb eleme a nemzeti és a közösségi jog kölcsönhatásának kezelése. Az EUB kimondta, hogy a Brüsszeli Egyezmény felülírja a nemzeti eljárásjogi szabályokat, amennyiben azok az egyezmény rendelkezéseivel összeegyeztethetetlenek. Ez a megközelítés – bár a közösségi jog egységes alkalmazását szolgálja – potenciálisan veszélyeztette a nemzeti eljárásjogi autonómiát.

Az EUB ítélete – különösen a joghatósági kérdések és a szabadalmi jogok területén – fontos lépést jelentett a Brüsszeli Egyezmény értelmezésében. Az ítélet meghatározta a „szabadalmak lajstromozásával vagy érvényességével kapcsolatos eljárások” fogalmának autonóm értelmezését, és egyértelművé tette a nemzeti bíróságok kötelezettségét a joghatóság hivatból történő vizsgálatára.

Megerősítette a közösségi jog elsőbbségének elvét, és az Európai Közösségen belül előmozdította a joghatósági szabályok egységes értelmezését és alkalmazását, ami végső soron a jogbiztonságot és a személyek jogi védelmét szolgálja.

Az EUB *GAT kontra LuK-ügyben*⁷ hozott ítélete alapvető hatást gyakorolt a szabadalmi jogviták joghatósági kérdéseire az Európai Unióban. Az ügy központi kérdése, hogy a Brüsszeli Egyezmény 16. cikkének 4. pontjában szereplő kizárólagos joghatóság csak akkor alkalmazandó-e, amikor a szabadalom érvényességének kérdése fő kereseti kérelemként merül fel, vagy akkor is, amikor a szabadalom érvénytelenségére egy bitorlási vagy nemleges megállapítási per során kifogásként hivatkoznak.

Az EUB egyértelmű válasza szerint a kizárólagos joghatósági szabály minden olyan eljárásra vonatkozik, amelyben a szabadalom érvényességének kérdése felmerül, függetlenül attól, hogy azt a keresetlevélben vagy kifogásként terjesztik elő. Amennyiben egy szabadalom érvényességét bármilyen formában kétségbe vonják, az ügy elbírálására kizárólag azon ország bíróságai rendelkeznek joghatósággal, ahol a szabadalmat bejegyezték – még akkor is, ha a jogvita alapvetően bitorlási kérdésekre vonatkozik.

Az ítélet hangsúlyozta, hogy a kizárólagos joghatósági szabályok egyértelmű alkalmazása elősegíti a jogbiztonság elvének érvényesülését, amely az egyezmény alapját képezi.

Az általa választott értelmezés egyértelműbbé tette a joghatósági kérdéseket, mivel az az eljárás fázisától vagy a felek perbeli stratégiájától független. Ez az egyértelműség a szabadalmi jog területén – ahol a nemzetközi vonatkozású jogviták gyakoriak – különösen nagy jelentőséggel bír.

Az ítélet megakadályozta a joghatósági szabályok kijátszását. Rámutatott, hogy amennyiben a kifogásként felvetett érvényességi kérdésekre más elbánás vonatkozna, kereseti kérel-

⁷ Az EUB 2006. július 13-i ítélete a Gesellschaft für Antriebstechnik mbH & Co. KG kontra Lamellen und Kupplungsbau Beteiligungs KG C-4/03. sz. ügyben, ECLI:EU:C:2006:457.

mük megfogalmazásával a felperesek egyszerűen megkerülhetnék a kizárólagos joghatósági szabályokat.

Az ítélet tiszteletben tartja az államok szuverenitását a szabadalmi jog területén. Rögzítette, hogy a szabadalmak megadása a nemzeti hatóságok feladata, és az állami közigazgatási eljárásokhoz szorosan kapcsolódik. A kizárólagos joghatóság biztosítja, hogy a szabadalom érvényességéről szóló döntést annak az államnak a bíróságai hozzák meg, amely a szabadalmat eredetileg megadta, így őrizve a nemzeti szabadalmi rendszerek integritását.

Az ítélettel szemben kritikaként fogalmazható meg, hogy jelentősen csökkenti az eljárási hatékonyságot. Azzal, hogy a szabadalom érvényességére vonatkozó kifogások automatikusan joghatósági kérdést eredményeznek, a döntés gyakran vezet az eljárások szétदारabolásához. Ez különösen a több országban érvényes európai szabadalmak esetében lehet vitatható.

A GAT-ítélet következtében a bitorlási és érvényességi kérdéseket gyakran különböző országok bíróságainak kell tárgyalniuk, ami a perek időtartamát és költségeit jelentősen megnöveli.

Az ítélet akaratlanul is elősegítette az úgynevezett „torpedókifogások” jelenségét. Ilyen esetben a bitorlással vádolt felek gyakran pusztán eljárástaktikai okból támadják meg a szabadalom érvényességét, hogy újabb joghatósági kérdéseket vessenek fel, és így akadályozzák az eljárást.

Sajátossága az ítéletnek, hogy nem tett különbséget az érvénytelenségi kifogás súlya és jelentősége között, és nem vette figyelembe, hogy bizonyos esetekben az érvényességi kérdés a jogvita egészét tekintve csak marginális jelentőségű lehet.

Az ítélet nem értékelte megfelelően az inter partes (csak a peres felek között érvényes) és az erga omnes (mindenkivel szemben érvényes) hatályú döntések közötti különbséget. Amikor egy bíróság a szabadalom érvénytelenségét csupán kifogásként, a bitorlási kereset elleni védekezésként vizsgálja, döntése csak a peres felekre vonatkozik. Az ítélet azonban – függetlenül attól, hogy a döntés milyen hatállyal bír – minden érvényességi kérdést egyformán kezel.

A GAT-ügy ítélete alapvető hatást gyakorolt a szabadalmi jogvitákra az EU-ban, és bár biztosította a jogbiztonságot és a kiszámíthatóságot, jelentős problémákat is okozott a perek hatékonyságában és a jogérvényesítés területén. Az ítéletet követően több jelentős döntés is született, amelyek ezen ítélet hatásait megpróbálták finomítani vagy pontosítani.

A közelmúltban több főtanácsnoki vélemény is kritizálta a GAT-ítéletet. Például Emiliou főtanácsnok a BSH v. Electrolux-ügyben „szerencsétlen döntésnek” nevezte a GAT-ítéletet, mivel az túlzottan korlátozta a bíróságok lehetőségeit az érvényességi kérdések kezelésében, különösen akkor, ha azoknak csak inter partes hatásuk lenne.

Különös súllyal mondta ki az EUB a Solvay-ügyben, hogy az ideiglenes intézkedések nem tartoznak a kizárólagos joghatóság körébe, még akkor sem, ha a szabadalom érvényességét kifogásként vetik fel. Ez az ítélet merev alkalmazását valamelyest enyhítette.

Újabb fejlemény a 2025 februárjában hozott BSH v. Electrolux-ügyben született ítélet, ami jelentősen finomította a GAT-ügyben lefektetett szigorú szabályt. Ez az ítélet lehetővé tette, hogy a bitorlási perekben eljáró bíróságok továbbra is rendelkezzenek joghatósággal a bitorlás kérdésében akkor is, ha a szabadalom érvényességét kifogásként megkérdőjelezzik. Ez jelentős elmozdulás a GAT-ügyben megfogalmazott merev állásponttól.

Az *EUB a Solvay-ügyben*⁸ a Brüsszel I rendelet értelmezésével kapcsolatban a határokon átnyúló szabadalmi jogviták területén két kulcsfontosságú kérdésben hozott döntést.

Az ügy első kérdése a több alperes együttes perlésének lehetőségére vonatkozott határokon átnyúló szabadalmi bitorlási esetekben. Az EUB megállapítása szerint a rendelet 6. cikkének 1. pontját úgy kell értelmezni, hogy a különböző tagállamokban székhellyel rendelkező társaságok mindegyike perelhető egy adott tagállam bírósága előtt, ha ezek a társaságok ugyanarra a termékre vonatkozó jogosulatlan tevékenységeikkel megsértették egy európai szabadalom azonos nemzeti részeit, és ennek következtében fennáll az egymásnak ellentmondó bírósági határozatok veszélye.

Második kérdése az ideiglenes intézkedések elrendelését és a szabadalom érvényességének vitatását érintette. Az ítélet szerint a rendelet 22. cikkének 4. pontja – amely a szabadalom érvényességére vonatkozó kizárólagos joghatóságot szabályozza – nem akadályozza az ideiglenes intézkedések elrendelésére vonatkozó 31. cikkének alkalmazását.

Eszerint egy tagállam bírósága akkor is elrendelhet ideiglenes intézkedést – például határokon átnyúló bitorlástól való eltiltást –, ha az alperes kifogásként a szabadalom érvénytelenségére hivatkozik. Ebben az esetben azonban a bíróság nem dönti el véglegesen a szabadalom érvényességét, hanem csak felméri, hogy a kizárólagos joghatósággal rendelkező bíróság – a szabadalom lajstromozásának országa – erre vonatkozóan milyen döntést hozna. Ha fennáll az észszerű, nem elhanyagolható lehetősége annak, hogy ez a bíróság a szabadalmat érvénytelennek nyilvánítaná, az ideiglenes intézkedés elrendelése iránti kérelmet elutasítják.

A Solvay-döntés megerősítette, hogy az EU tagállamainak nemzeti bíróságai rendelkezhetnek határon átnyúló ideiglenes intézkedésekről szabadalombitorlási ügyekben, még akkor is, ha ezek más országokban bejegyzett szabadalmakra vonatkoznak.

A döntés egyensúlyt teremtett a szabadalomtulajdonosok érdekei és a 44/2001 rendelet célja között, miközben fenntartotta a szabadalmak érvényességére vonatkozó döntések területi jellegét.

Rögzítette, hogy amennyiben több alperest vádolnak ugyanazon szabadalom megsértésével ugyanazon a területen, a keresetek kellően összefüggnek ahhoz, hogy az az egymásnak ellentmondó ítéletek elkerülése érdekében együttes eljárást indokoljon.

⁸ 2012. július 12-i a Solvay SA és a Honeywell Fluorine Products Europe BV, a Honeywell Belgium NV, a Honeywell Europe NV C-616/10 sz. ügy, ítélet ECLI:EU:C:2012:445.

Az ítélet nagyobb jogbiztonságot teremtett a joghatósági kihívások tekintetében a több alperes és több országot érintő szabadalmi ügyekben, valamint a széttagolt pereskedés megelőzése érdekében támogatta a központosított ideiglenes jogorvoslat lehetőségét.

Hangsúlyozta a nemzeti bíróságok szerepét annak megítélésében, hogy az adott ügyben fennáll-e az egymásnak ellentmondó ítéletek kockázata. Ez rugalmasságot biztosít a bírának a különféle tényállásbeli körülmények mérlegelésére.

Az ítélet azonban néhány fontos kérdést, mint például a határokon átnyúló joghatóság pontos korlátait és a kizárólagos joghatósági szabályokkal való kölcsönhatást, megválaszolatlanul hagyott.

Az európai szabadalmak érvényesítése terén nem adott teljes megoldást a forum shopping (bírósválasztási taktikázás) és a pereskedés széttagoltságának problémájára.

A döntés előírta a nemzeti bíróságok számára, hogy ha fennáll az „ésszerű, nem elhanyagolható lehetősége” annak, hogy a szabadalmat az illetékes bíróság érvénytelennek nyilvánítaná, akkor a határon átnyúló ideiglenes intézkedést meg kell tagadni. Ennek pontos értelmezése a gyakorlatban különböző tagállamokban eltérő értelmezésekhez vezethet.

Az ítélet vita tárgyává tette az „anchor defendant” (horgonyzó alperes) stratégiát is, amikor egy tagállami alperes beperlése más kapcsolódó alperesek perlését is lehetővé teszi ugyanabban az eljárásban. Döntése megerősítette, hogy az ugyanazon jogsértésért való közös felelősség ugyanazon a területen az ilyen stratégiákat ugyan indokolhatja, de hatóköre továbbra is korlátozott.

Az ítélet újjáélesztette a határokon átnyúló szabadalmi pereskedést azáltal, hogy lehetővé tette a szabadalomtulajdonosok számára, hogy az EU-ban székhellyel rendelkező vállalatokat a lakóhelyük szerinti bíróságon pereljék be a világszerte bejegyzett szabadalmak megsértéséért. Ez az EU-n belül szélesebb határokon átnyúló végrehajtási lehetőségeket nyitott meg.

Az ítélet nem foglalkozott teljeskörűen azzal, hogyan kell kezelni az olyan helyzeteket, amikor különböző joghatóságok bíróságai ugyanazon szabadalom érvényességének értékelése során eltérő következtetésekre juthatnak.

A Solvay-döntés fontos lépést jelentett a határokon átnyúló szabadalmi jogviták területén azáltal, hogy a több alperes együttes perlésének lehetőségét és az ideiglenes intézkedések elrendelésének feltételeit tisztázta.

Az ítélet megpróbált egyensúlyt teremteni a szabadalomtulajdonosok hatékony jogérvényesítése és a szabadalmak érvényességére vonatkozó kizárólagos tagállami joghatóság védelme között.

Bár a döntés több joghatósági kérdést tisztázott, azonban pl. különösen a határon átnyúló joghatósági korlátok pontos meghatározása homályban maradt.

*Az IRnova AB és a FLIR Systems AB közötti jogvitában*⁹ – két svéd vállalat közötti ügyben – az IRnova keresetet nyújtott be a svéd szabadalmi és kereskedelmi bíróságon, amelyben kérte annak megállapítását, hogy ő a jogosultja bizonyos találmányoknak, amelyekre a FLIR nemzetközi (európai, amerikai és kínai) szabadalmi bejelentéseket nyújtott be, valamint amerikai szabadalmakat kapott. Állítása szerint ezeket a találmányokat saját alkalmazottja fejlesztette ki, így a cég munkáltatóként jogosult a találmányhoz fűződő jogokra.

A svéd bíróság az európai szabadalmi bejelentésekkel kapcsolatban megállapította joghatóságát, azonban a kínai és amerikai szabadalmi bejelentések, illetve szabadalmak vonatkozásában joghatóságának hiányát állapította meg. Az IRnova a stockholmi fellebbviteli bírósághoz fordult, amely előzetes döntéshozatali kérelmet nyújtott be az EUB-hez.

A kérdés annak megválaszolására irányult, hogy a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikkének 4. pontja szerinti kizárólagos joghatóság körébe tartozik-e az a jogvita, amely egy állítólagos feltalálói vagy feltalálótársi minőségen alapuló kereset kapcsán annak meghatározására irányul, hogy ki a jogosultja egyes benyújtott szabadalmi bejelentések és harmadik országokban megadott szabadalmak tárgyát képező találmányokhoz fűződő jogoknak.

Az EUB megállapítása szerint bár mindkét érintett vállalat svéd, a jogvita tartalmaz nemzetközi elemet – harmadik országokban benyújtott szabadalmi bejelentések és megadott szabadalmak – így az ügyben a „Brüsszel Ia” rendelet alkalmazható.

A 24. cikk 4. pontjának hatálya értelmezése szerint nem terjed ki a vitatott ügyre, mivel a rendelkezés csak a tagállamokban benyújtott szabadalmi bejelentésekre vagy megadott szabadalmakra vonatkozik, míg az ügybeni harmadik országokban (USA, Kína) benyújtott bejelentésekről és megadott szabadalmakról volt szó.

A jogvita nem a „szabadalmak bejegyzésével vagy érvényességével” volt kapcsolatos, hanem annak meghatározására irányult, hogy ki a találmányokhoz fűződő jog jogosultja.

A feltalálói minőség meghatározása előzetes kérdés. Az EUB hangsúlyozta, hogy a feltaláló személyének meghatározása mind a szabadalmi bejelentés megtörténtének, mind a szabadalom érvényességének kérdésétől elkülönül. Rámutatott, hogy a 24. cikk 4. pontja szerinti kizárólagos joghatósági szabályt szigorúan kell értelmezni, mivel megfosztja a feleket a fórumválasztás lehetőségétől.

Végső következtetése szerint a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikkének 4. pontja az ügyben szereplő jogvitára nem alkalmazandó.

A jogbiztonság és a kiszámíthatóság kérdésében az ítélet a szabadalmak érvényességével és a feltalálói minőséggel kapcsolatos jogviták között világos határvonalat húzott.

Döntése következetesen illeszkedik a korábbi ítéleteihez, amelyekben szintén elkülönítette a szabadalom érvényességét érintő kérdéseket a szabadalom tulajdonjogát érintő kérdésektől.¹⁰

⁹ IRnova AB-ítélet, ECLI:EU:C:2022:648.

¹⁰ A Duijnste (C-288/82) és a Hanssen Beleggingen (C-341/16) -ügy.

Az ítélet elkerülte azt a helyzetet, hogy az EU tagállamainak bíróságai nem rendelkez-
nének joghatósággal olyan esetekben, amikor a szabadalmi bejelentést vagy szabadalmat
harmadik országban nyújtották be vagy adták meg, ami joghatósági vákuumot eredmé-
nyezhetne.

Nem adott teljes körű útmutatást a határon átnyúló szabadalmi jogviták kezelésére, kü-
lönösen azokban az esetekben, amikor egy jogvita a feltalálói minőséget és a szabadalom
érvényességét egyszerre érinti.

Bár az EUB elkülönítette a feltalálói minőség kérdését a szabadalom érvényességének
kérdésétől, a gyakorlatban e kérdések gyakran összefonódnak, emiatt pedig egy tagállami
bíróság esetenként nehezen ítélné meg a feltalálói minőséget anélkül, hogy a szabadalom
érvényességét érintené.

Az ítélet lehetővé tette párhuzamos eljárások indítását különböző joghatóságok alatt, ami
ellentmondó döntésekhez és jogbizonytalansághoz vezethet.

A legújabb fejlemény – a BSH v. Electrolux-ügy – arra utal, hogy az EU bírósági rend-
szere a GAT-ítélet merev értelmezésétől fokozatosan olyan kiegyensúlyozottabb megköze-
lítés felé mozdult el, amely jobban figyelembe veszi a szabadalmi jogviták komplexitását
és a hatékony jogérvényesítés követelményeit. Ez a változás elősegítheti a hatékonyabb és
költségkímélőbb szabadalmi jogvitarendezést az EU-ban, ugyanakkor megőrzi a nemzeti
szuverenitás tiszteletben tartását a szabadalmi jog területén.

A jövő gyakorlatában várhatóan további finomítások következnek, mivel a bíróságok és a
jogalkotók törekszenek egyensúlyt találni a jogbiztonság, a nemzeti szuverenitás és a perek
hatékonyága között a szabadalmi jogviták komplex területén.

III. Az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdés alapjául szolgáló jogvita

A BSH az EP 1 434 512. sz. európai szabadalom jogosultja, amely egy porszívókkal kapcso-
latos találmányt részesít oltalomban. Ezt a szabadalmat Ausztriában, az Egyesült Királyság-
ban, Franciaországban, Görögországban, Hollandiában, Németországban, Olaszországban,
Spanyolországban, Svédországban, és Törökországban hatályosították, ami alapján ezekben
az államokban nemzeti szabadalmakat adtak ki.

Az Electrolux illetőségének helye, székhelye Svédországban található, és több más tagál-
lamban, például Németországban is leányvállalattal rendelkezik. Az esettel érintett szaba-
dalom tárgyában a BSH és az Electrolux csoporthoz tartozó társaságok között már számos
jogvita merült fel.

A BSH 2020. február 3-án az Electrolux ellen ezen európai szabadalom valamennyi nem-
zeti részének megsértése miatt a svéd szabadalmi és kereskedelmi bírósághoz – a Patentoch
marknadsdomstolenhez – keresetet nyújtott be.

Kérelmezte, hogy e bíróság kötelezze az Electroluxot a szabadalmaztatott találmány hasz-
nátának abbahagyására minden olyan államban, ahol ugyanazt az európai szabadalmat

hatályosították, és kötelezze az Electroluxot méltányos díjazás és kártérítés megfizetésére a találmány állítólagosan jogellenes használata miatt.

Az Electrolux e kérelmek elutasítását kérte. Ezenkívül az EP 1 434 512 szabadalom svéd részen kívüli nemzeti részeinek bitorlására vonatkozó kérelmek elfogadhatatlanságára hivatkozott.

Álláspontja szerint a külföldi szabadalmak érvénytelenek, és a svéd bíróságok az azokkal kapcsolatos bitorlás elbírálására nem rendelkeznek joghatósággal. Az EUB megfontolása szerint a bitorlási keresetet a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikkének 4. pontja értelmében vett „szabadalom ... érvényességével kapcsolatos” jogvitának kell tekinteni, mivel az az adott szabadalmak érvényességére vonatkozó kérdéstől elválaszthatatlan.

E rendelkezés értelmében ezért azon tagállamok bíróságai, amelyekben a külföldi szabadalmakat hatályosították, joghatósággal rendelkeznek a BSH által e nemzeti szabadalmak bitorlásával kapcsolatban benyújtott kérelmek elbírálására. Ebből következően az e szabadalmak bitorlásának elbírálására az eljáró svéd bíróság nem rendelkezik joghatósággal.

Az Electrolux megítélése szerint az, hogy a svéd szabadalmi törvény előírása szerint a szabadalom érvényességének kérdését az e szabadalommal kapcsolatos bitorlási keresettől elkülönített eljárásban kell vizsgálni, csak a svéd szabadalmakra vonatkozik. „Ha szabadalombitorlási keresetet indítanak, és az a személy, aki ellen a keresetet indították, a szabadalom érvénytelenségére hivatkozik, az érvénytelenség kérdését csak az erre irányuló kereset benyújtását követően lehet vizsgálni. A bíróság határidő kitűzésével felhívja a szabadalom érvénytelenségére hivatkozó felet, hogy nyújtsa be keresetét.”¹¹

E rendelkezés alapján a svéd bíróság nem bírálhat el olyan jogvitát, amelyben az alperes szabadalombitorlási kereset keretében a Svéd Királyságon kívüli más állam által megadott szabadalom semmisségére hivatkozik. Vagyis a BSH-nak a külföldi szabadalmakra vonatkozóan azokban az államokban kellene bitorlási kereseteket indítania, ahol azokat hatályosították.

2020. december 21-i határozatával a szabadalmi és kereskedelmi bíróság a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikkének 4. pontja és 27. cikke alapján megállapította joghatóságának hiányát a BSH által a Svéd Királyságtól eltérő tagállamokban hatályosított szabadalmak bitorlása miatt indított kereset elbírálására vonatkozóan, továbbá, hogy nem rendelkezik joghatósággal a Törökországban érvényesített szabadalom bitorlása miatt indított kereset elbírálására, mivel – álláspontja szerint – a 24. cikk 4. pontja egy nemzetközileg elfogadott joghatósági elvet rögzít.

A BSH ezen határozat ellen fellebbezést nyújtott be a kérdést előterjesztő stockholmi szabadalmi és kereskedelmi fellebbviteli bírósághoz.

¹¹ A svéd szabadalmakról szóló törvény – a Patentlagen (1967:837) ([1967:837]) – 61. cikk 2. bekezdése szerint.

IV. A felek és az előterjesztő bíróság álláspontja

IV. 1. Az Electrolux a svéd bíróságok joghatóságával kapcsolatos álláspontja szerint a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikkének (4) bekezdése értelmében az ügybeni szabadalom lajstromozását vagy érvényességét érintő eljárásban – a kérdés kifogás útján való felmerülése esetében is – a szabadalom lajstromozásának helye szerinti tagállam bíróságai kizárólagos joghatósággal rendelkeznek.

A szabadalmakról szóló svéd törvény (1967: 837) 61. §-ának második bekezdésében foglalt rendelkezés – amely szerint az érvénytelenség kérdését csak az erre irányuló kereset benyújtását követően lehet vizsgálni – a svéd szabadalmakra alkalmazandó. Ebből azonban nem következik, hogy az alperes – a szabadalombitorlási perben kifogásként – nem hivatkozhat a Svédországban megadott vagy hitelesített valamely szabadalom érvénytelenségére. Megítélése szerint annak érdekében, hogy a kifogás a szabadalombitorlási eljárás keretében figyelembe vehető legyen, érvénytelenség megállapítása iránti keresetet is kell indítani. Sem e rendelkezés, sem más svéd eljárásjogi jogszabály sem zárja ki, hogy a bíróság valamely külföldi szabadalom érvénytelenségére vonatkozó kifogást figyelembe vegyen. A szerződésen kívüli kötetmi viszonyokra alkalmazandó jogról szóló „Róma II” rendelet 8. cikkének megfelelően a külföldi szabadalmakra a svéd jog nem alkalmazható.

A BSH a joghatóságot illetően kifejtette, hogy a „Brüsszel Ia” rendelet 4. cikke (1) bekezdésének megfelelően az ügyet főszabály szerint az alperes lakóhelye szerinti tagállamban kell elbírálni. Az e szabály alóli kivételeket szigorúan kell értelmezni és alkalmazni. Ha a bíróság joghatóságát megállapította, az még akkor is fennmarad, ha az azt megalapozó körülmények az eljárás során megváltoznak. A felperesnek meg kell tudnia határozni a keresete benyújtásának időpontjában joghatósággal rendelkező bíróságot. Azon bíróság joghatóságát, amelynek joghatósága a kereset benyújtásakor fennáll, a kifogás nem szüntetheti meg.

A „Brüsszel Ia” rendelet 27. cikke értelmében a bíróság megállapítja joghatóságának hiányát, amennyiben olyan keresettel fordulnak hozzá, amelynek tárgyára vonatkozóan a 24. cikk alapján más tagállam bírósága rendelkezik kizárólagos joghatósággal. A jelen ügyben előterjesztett kereset nem elsősorban a szabadalom érvényességének kérdésére, hanem a szabadalombitorlásra vonatkozott.

Ha a szabadalombitorlási eljárásban az alperes arra hivatkozik, hogy az ügybeni szabadalom érvénytelen, a bíróság – a szabadalmakról szóló törvény 61. §-ának második bekezdésében szereplő nemzeti szabály alapján – arra hívja fel az alperest, hogy e tekintetben nyújtson be keresetet. Ha az Electrolux érvénytelenség megállapítása iránti keresetet nyújt be abban az államban, ahol a szabadalmat hatályosították, a szabadalmi és kereskedelmi bíróság a szabadalombitorlás tárgyában külön ítéletben határozhat, majd a jogerős ítéletnek az érvénytelenség megállapítása iránti eljárásban történő meghozataláig felfüggesztheti az eljárást.

Az EUB egy korábbi ügyben már megállapította, hogy a tisztán szabadalombitorlási eljárás nem tartozik a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikke (4) bekezdésének hatálya alá.¹² Ebből következően megosztott joghatóság jöhet létre, amelynek alapján előfordulhat, hogy az egyik bíróság egy külföldi szabadalmon alapuló bitorlási keresetet, míg egy másik bíróság az e szabadalom érvénytelenségének megállapítása iránti keresetet bírálja el. A szabadalmi és kereskedelmi bíróság a „Brüsszel Ia” rendelet 4. cikkének (1) bekezdéséből eredő joghatóság, valamint a lakóhely nemzetközi jogot és a joghatóságot meghatározó általános elve alapján a szabadalom török részére alapított szabadalombitorlási kereset elbírálására is joghatósággal rendelkezik.

Az Electrolux szerint a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikke (4) bekezdésének szövegéből kitűnik, hogy e rendelkezés a szabadalombitorlás megállapítása iránti olyan eljárásokra terjed ki, amelyek keretében érvénytelenségi kifogást hoztak fel. A svéd jog – különösen a szabadalmakról szóló törvény 61. §-a – nem zárja ki, hogy az érvényesség vitatása a szabadalombitorlási eljárás tárgyát képezze. Az EUB GAT-ítéletében már megállapította, hogy a szabadalom érvényessége minden szabadalombitorlási eljárás abszolút feltétele.¹³ Vagyis abban az esetben, ha a joghatóságot illetően az érvényesség kérdése a szabadalombitorlási eljárás keretében merül fel, a szabadalom bitorlásának kérdése a szabadalom érvényességének kérdésétől nem választható el.

IV.2. A kérdést előterjesztő bíróság a svéd bíróságok joghatóságát illetően arra kérte az EUB választát, hogy a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikkének 4. pontját úgy kell-e értelmezni, hogy „az olyan eljárások, amelyek szabadalom lajstromozásával vagy érvényességével kapcsolatosak – akár keresetben, akár kifogás útján merül fel a kérdés –” fordulat magában foglalja a szabadalombitorlási keresetet is, amennyiben az alperes kifogás útján e szabadalom semmisségére hivatkozott. Értelmezhető-e úgy e rendelkezés, hogy az a nemzeti bíróság joghatóságának hiányát állapítja meg az európai szabadalomnak az e bíróság tagállamában hatályosított részétől eltérő valamennyi nemzeti részére vonatkozó bitorlási keresetnek elbírálására, amennyiben az alperes ennek keretében e nemzeti részek semmisségére vonatkozó kifogást terjesztett elő? Az egyetlen bíróság előtti kizárólagos eljárás csökkentené az egymásnak ellentmondó határozatok kockázatát, egyben arra kötelezné a felperest, hogy más tagállamokban indítson bitorlási kereseteket.

Abban az esetben, ha a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikkének 4. pontját úgy kell értelmezni, hogy amennyiben a szabadalombitorlási keresettel kapcsolatos eljárás keretében semmisségi kifogást terjesztenek elő, e kereset az e rendelkezésben előírt kizárólagos joghatóság alá tartozik. A kérdést előterjesztő bíróság arra kereste a választ, hogy az ilyen értelmezést

¹² 2017. október 5-i Hanssen Beleggingen BV kontra Tanja Prast-Knipping-ítélet, C-341/16, EU:C:2017:738, 34. pont.

¹³ 2011. május 12-i BVG-ítélet, C-144/10, EU:C:2011:300, 45. és 46. pont.

kizárhatja-e egy olyan nemzeti rendelkezés, mint a szabadalmi törvény 61. §-ának második bekezdése, amely arra kötelezi az alperest, hogy az érintett szabadalom megsemmisítése iránt külön keresetet nyújtson be.

Végül arra is választ keresett, hogy van-e jelentősége a joghatóság szempontjából annak, hogy az érintett európai szabadalmat egy harmadik államban hatályosították.

Megítélése szerint nem egyértelmű, hogy a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikkének 4. pontja alkalmazandó-e valamely harmadik állam – a jelen esetben a Török Köztársaság – bíróságai tekintetében, míg e rendelet 33. és 34. cikke ilyen bíróságokra vonatkozik. Álláspontja szerint ebben az összefüggésben az EUB egyik korábbi ítéletéből¹⁴ levezethető, hogy a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikke harmadik államok bíróságaira is alkalmazandó.

E körülmények között a stockholmi szabadalmi és kereskedelmi fellebbviteli bíróság az eljárást felfüggesztette, és előzetes döntéshozatal céljából kérdéseket terjesztett az EUB elé:

1. Úgy kell-e értelmezni a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikkének 4. pontját, hogy amikor egy szabadalombitorlási perben érvénytelenségi kifogást emelnek, a bíróság teljesen elveszíti joghatóságát, vagy csak az érvénytelenség kérdésében nem dönthet?
2. Befolyásolja-e a választ, ha a nemzeti jog előírja, hogy az érvénytelenségi kifogás elbírálásához külön keresetet kell indítani?
3. Alkalmazandó-e a 24. cikk 4. pontja harmadik államokban lajstromozott szabadalmakra is?

V. A főtanácsnoki indítvány

Nicholas Emiliou főtanácsnok az ügyben két indítványt terjesztett az EUB elé. Az ügy kiemelkedő jelentőségű a határon átnyúló szabadalmi jogviták joghatósági kérdéseinek meghatározásában, különös tekintettel arra az esetre, amikor harmadik országokban lajstromozott szabadalmak is érintettek.

Az indítvány az Európai Unión belül a joghatósági kérdések alapvető jogi keretét adó „Brüsszel Ia” rendelet értelmezésére irányult, részletes kritikát fogalmazott meg a 2006-os GAT-ítélettel szemben, amely kimondta, hogy a szabadalom érvényességével kapcsolatos kizárólagos joghatósági szabály akkor is alkalmazandó, ha a kérdés kifogásként merül fel. Megítélése szerint ez az ítélet eltért az EUB joghatósági ügyekben kialakított standard gyakorlatától. Véleménye szerint az eljárást általában a felperes által benyújtott kereset fő tárgya alapján kell minősíteni. Az előzetes kérdésként felmerülő járulékos elemeket figyelmen kívül kell hagyni. A keresetre joghatósággal rendelkező bíróság a védekezésre is joghatósággal rendelkezik, még akkor is, ha az más kérdéseket érint.

A GAT-ítélet következtében a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikkének 4. pontja olvasatában két lehetséges értelmezést kaphat:

¹⁴ 2005. március 1-jei Owusu-ítélet, C-281/02, EU:C:2005:120, 26. és 35. pont.

- „Kiterjesztő értelmezés”: a lajstromozás szerinti tagállam bíróságai kizárólagos joghatósággal rendelkeznek az egész eljárás felett, ha érvénytelenségi kifogást emelnek.
- „Megszorító értelmezés”: a lajstromozás szerinti tagállam bíróságai csak az érvényesség kérdésében rendelkeznek kizárólagos joghatósággal.

A harmadik országokban lajstromozott szabadalmak esetében három lehetséges megközelítést vázolt fel:

- A „tisztá és egyszerű” alkalmazás körében: a Brüsszel Ia rendelet 4. cikke (1) bekezdésének általános szabálya alapján az alperes lakóhelye szerinti tagállam bíróságai rendelkeznek joghatósággal, és kötelesek eljárni a harmadik országok szabadalmaival kapcsolatos ügyekben is.
- A „visszaható hatás” elmélete körében: az alperes lakóhelye szerinti tagállam bíróságai rendelkeznek joghatósággal, de jogosultak e joghatóságuk gyakorlását megtagadni, ha ez a Brüsszel Ia rendelet 24. cikkének logikáját „tükrözi”.
- A „harmadik megoldás”-ként: a Brüsszel Ia rendelet 4. cikke (1) bekezdését úgy kell értelmezni, hogy az eleve nem ruházza fel a tagállami bíróságokat joghatósággal a harmadik országok szabadalmainak érvényességéről való döntésre.

Az indítvány a „visszaható hatás” elméletét támogatta, amely szerint a tagállami bíróságok joghatósággal rendelkeznek, de nem kötelesek azt gyakorolni. Ennek indokául a nemzetközi közjog tiszteletben tartása, a jogbiztonság és a kiszámíthatóság elősegítése, az igazságszolgáltatás megtagadásának elkerülése, továbbá a brüsszeli rendszer koherenciájának biztosítása szolgált.

A javaslat megállapíthatóan elsősorban a nemzetközi közjogi elveket vette figyelembe, gyakorlatorientált megközelítése során törekedett a jogbiztonság és a hatékony jogérvényesítés közötti egyensúly keresésére.

A főtanácsnok GAT-ítélettel kapcsolatos kritikája mind dogmatikai, mind gyakorlati szempontból megalapozott. Ugyanakkor vitatható, hogy miközben alapjaiban bírálta a GAT-ítéletet, mégis annak keretein belül próbált megoldást találni.

Az általa javasolt „visszaható hatás” elmélete innovatív megoldást kínált. Ennek körében rugalmasságot biztosít a tagállami bíróságoknak, tiszteletben tartja a harmadik országok szuverenitását, lehetőséget ad a bíróságoknak az igazságszolgáltatás megtagadásának elkerülésére. Ugyanakkor bizonyos fokig ütközik az Owusu-ítélettel,¹⁵ amely a *forum non conveniens* kifogásának alkalmazásával a tagállamok eltérő gyakorlata miatt jogbizonytalanságot eredményezhet. A nemzeti jogra való hivatkozás gyengítheti az uniós jog egységes alkalmazását.

Az indítvány csökkentette a párhuzamos eljárások szükségességét, egyszerűsítette a szabadalomtulajdonosok jogérvényesítését, egyben a nemzeti bíróságoknak a joghatósági kérdések kezeléséhez útmutatást adott.

¹⁵ Owusu-ítélet, ECLI:EU:C:2005:120.

Ugyanakkor a tagállami bíróságok mérlegelési jogköre bizonytalanságot eredményezhet, mivel a harmadik országok nem feltétlenül ismerik el az EU-tagállamok bíróságainak ítéleteit, és így az eltérő nemzeti eljárási szabályok a joggyakorlat fragmentációjához vezethetnek.

Az indítvány és a bírósági döntés összehasonlítása során megállapítható, hogy az EUB ítéletében részben követte a főtanácsnok ajánlásait. Az EUB elfogadta a „megszorító értelmezést”, lehetővé téve, hogy a bíróságok az érvénytelenségi kifogás ellenére a bitorlási kérdésekben eljárjanak. A reflexív hatás elméletét kiterjesztően értelmezte, megengedve a bíróságoknak, hogy a védekezőként felhozott kifogások esetén a harmadik országok szabálmmainak érvényességéről is döntsének.

Bár a főtanácsnok érvelése alapvetően helyes irányba mutatott, az EUB végül egy pragmatikusabb megközelítést választott, amely megítélése szerint jobban szolgálja a jogviták hatékony rendezésének célját.

Bár Emiliou főtanácsnok indítványa jelentős hozzájárulást nyújtott a határon átnyúló szabadalmi jogviták joghatósági kérdéseinek tisztázásához, ugyanakkor bővebb kifejtést igényelt volna az indítvány adta „harmadik megoldás” elemzése.

A főtanácsnok indítványa összességében kiegyensúlyozott és pragmatikus megközelítést kínált egy összetett joghatósági problémára. Az EUB BSH v. Electrolux-ügyben hozott ítéletében értékelte ezt a megközelítést, de a gyakorlat számára egyértelműbb és átfogóbb megoldást kínált.

VI. Az előzetes döntéshozatalra előterjesztett kérdések értékelése

VI.1. Az előzetes döntéshozatali eljárás első kérdése arra irányult, hogy a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikkének 4. pontját úgy kell-e értelmezni, hogy az alperes lakóhelye szerinti tagállam azon bírósága, amelyhez e rendelet 4. cikkének (1) bekezdése alapján egy másik tagállamban megadott szabadalom bitorlása miatt nyújtottak be keresetet, továbbra is joghatósággal rendelkezik-e ezen kereset elbírálására, ha az alperes az eljárás keretében kifogás útján vitatja a szabadalom érvényességét.

A második kérdés arra vonatkozott, hogy befolyásolja-e az előző kérdésre adandó választ az a körülmény, hogy egy nemzeti eljárási szabály arra kötelezi az alperest, hogy az e szabadalom megsemmisítése iránt külön keresetet nyújtson be.

A kérdés kapcsán az EUB elsőként azt vizsgálta, hogy a nemzeti eljárási szabály befolyásolja-e a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikke 4. pontjának értelmezését. E tekintetben egyértelműen megállapította, hogy az ilyen nemzeti szabály a rendelkezés értelmezését nem befolyásolhatja, mivel a 24. cikk 4. pontja nem tartalmaz semmilyen utalást a tagállami jogra, ezért a benne szereplő kifejezéseket az uniós jog önálló fogalmainak kell tekinteni, amelyeket minden tagállamban – függetlenül az erre vonatkozó nemzeti szabálytól vagy eljárástól – egységesen kell értelmezni.

Megállapítása szerint – állandó ítélkezési gyakorlatával összhangban – a „Brüsszel Ia” rendelet értelmezésének sajátos összefüggésében biztosítani kell a folytonosságot azon rendelkezések értelmezését illetően, amelyek a korábbi szabályozásban „egyenértékűnek” minősíthető rendelkezések helyébe léptek, mint például a Brüsszeli Egyezmény 16. cikkének 4. pontja és a Brüsszel I rendelet 22. cikkének 4. pontja, amelyek helyébe a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikkének 4. pontja lépett.

A továbbiakban részletesen elemezte a „Brüsszel Ia” rendelet vonatkozó rendelkezéseit. A rendelet 4. cikkének (1) bekezdése értelmében valamely tagállamban lakóhellyel rendelkező személy az adott állam bíróságai előtt perelhető, míg a 63. cikk (1) bekezdése szerint a társaság vagy más jogi személy azon a helyen rendelkezik székhellyel, ahol létesítő okirat szerinti székhelye, központi ügyvezetése vagy üzleti tevékenységének fő helye található.

Az alperes lakóhelye szerinti tagállam bíróságainak e joghatósági szabályát a rendelet 4. cikkének (1) bekezdése a „Brüsszel Ia” rendelet egyéb rendelkezéseire „is figyelemmel” írja elő. Míg e szabály főszabálynak minősül, a rendelet számos kivételt tartalmaz. Ezek közül:

- A 24. cikk „a felek lakóhelyére való tekintet nélkül” írja elő egy meghatározott tagállam bíróságainak kizárólagos joghatóságát az e cikkben említett egyes ügyek tekintetében.
- A szabadalmakra vonatkozóan e cikk 4. pontjának első bekezdése egyértelműen kimondja, hogy „az olyan eljárásokra, amelyek szabadalom lajstromozásával vagy érvényességével kapcsolatosak – akár keresetben, akár kifogás útján merül fel a kérdés – annak a tagállamnak a bíróságai, ahol a szabadalom lajstromozását kérelmezték, vagy az megtörtént, illetve uniós jogi aktus vagy nemzetközi egyezmény alapján megtörténtnek tekintendő”, kizárólagos joghatósággal rendelkeznek.
- A 4. pont második bekezdése kimondja, hogy az egyes tagállamok bíróságai kizárólagos joghatósággal rendelkeznek az adott tagállamnak megadott európai szabadalom lajstromozását vagy érvényességét érintő eljárásban.

Az EUB megállapítása szerint a bitorlási kereset és a szabadalom érvényessége közötti kapcsolat körében a 24. cikk 4. pontjának szövegéből egyértelműen kitűnik, hogy az érintett tagállam bíróságainak kizárólagos joghatóságát illetően nincs jelentősége annak, hogy a szabadalom lajstromozásának vagy érvényességének kérdését keresetben vagy kifogás útján vetették fel. Így e jogviták elbírálására kizárólag annak a tagállamnak a bíróságai rendelkeznek joghatósággal, amelyben a szabadalmat megadták, függetlenül attól, hogy a jogvita keresetben vagy kifogás útján, egy másik tagállam bírósága előtt folyó bitorlási eljárás során merül fel.

Ennek indokául szolgál, hogy a szabadalmak megadása nemzeti közigazgatási eljárást igényel, valamint hogy ezek a bíróságok a legalkalmasabbak az olyan ügyek elbírálására, amelyekben maga a jogvita a szabadalom érvényességével, illetve a letétbe helyezés vagy a lajstromozás fennállásával kapcsolatos. Azon szerződő államok bíróságai, amelyeknek

a területén a nyilvántartás található, nemzeti joguk alkalmazásával dönthetnek azoknak a szabadalmaknak az érvényességéről, amelyeket e tagállamokban adtak meg.

Az ítélet kulcsfontosságú megállapítása, hogy amennyiben az alperes lakóhelye szerinti tagállam bíróságához a „Brüsszel Ia” rendelet 4. cikkének (1) bekezdése alapján egy másik tagállamban megadott szabadalom bitorlása miatt nyújtanak be keresetet, amelynek keretében az alperes kifogás útján vitatja e szabadalom érvényességét, e bíróság nem állapíthatja meg járulékosan ezen szabadalom semmisségét, hanem a szabadalom érvényességének kérdése tekintetében – e rendelet 27. cikkének megfelelően – joghatóságának hiányát kell megállapítania.

Ugyanakkor egyértelműen kimondta, hogy az alperes lakóhelye szerinti tagállam bírósága ebben az esetben a szabadalombitorlási kereset elbírálására továbbra is joghatósággal rendelkezik.

A rendelet (34) preambulumbekzdésének megfelelően biztosítani kell a folytonosságot azon rendelkezések értelmezését illetően, amelyek a korábbi szabályozásban „egyenértékűnek” minősíthető rendelkezések helyébe léptek.¹⁶

A rendelet 4. cikkének (1) bekezdése értelmében valamely tagállamban lakóhellyel rendelkező személy az adott állam bíróságai előtt perelhető. A 63. cikk (1) bekezdése szerint a társaság vagy más jogi személy azon a helyen rendelkezik székhellyel, ahol létesítő okirata szerinti székhelye, központi ügyvezetése vagy üzleti tevékenységének fő helye található.

Az alperes lakóhelye szerinti tagállam bíróságainak e joghatósági szabályát a rendelet 4. cikk (1) bekezdése a „Brüsszel Ia” rendelet egyéb rendelkezéseire „is figyelemmel” írja elő.

Bár ez a szabály – e rendelet (15) preambulumbekzdésének megfelelően – főszabálynak minősül, azonban számos kivételt tartalmaz.

A rendelet 24. cikkében érintett egyes ügyek tekintetében „a felek lakóhelyére való tekintet nélkül” egy meghatározott tagállam bíróságainak kizárólagos joghatóságát írja elő.

A szabadalmakat illetően a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikk 4. pont első bekezdésének szövege szerint „az olyan eljárásokra, amelyek szabadalom ... lajstromozásával vagy érvényességével kapcsolatosak – akár keresetben, akár kifogás útján merül fel a kérdés –, annak a tagállamnak a bíróságai, ahol a szabadalom lajstromozását kérelmezték, vagy az megtörtént, illetve uniós jogi aktus vagy nemzetközi egyezmény alapján megtörténtnek tekintendő”, kizárólagos joghatósággal rendelkeznek.

A 4. pont második bekezdése értelmében az egyes tagállamok bíróságai kizárólagos joghatósággal rendelkeznek az adott tagállamnak megadott európai szabadalom lajstromozását vagy érvényességét érintő eljárásban. Ennek értelmében a megadott és később vala-

¹⁶ Mint például a Brüsszeli Egyezmény 16. cikkének 4. pontja és a Brüsszel I rendelet 22. cikkének 4. pontja; IRnova-ítélet, 29. és 37. pont.

melyik tagállamban hatályosított európai szabadalomra ugyanazon joghatósági szabályok vonatkoznak, mint a nemzeti szabadalmakra.¹⁷

A 24. cikk 4. pont első bekezdésének szövegéből kitűnik, hogy az érintett tagállam bíróságainak kizárólagos joghatóságát illetően nincs jelentősége annak, hogy a szabadalom lajstromozásának vagy érvényességének kérdését keresetben vagy kifogás útján vetették fel. Ebből következően e rendelkezés értelmében a szabadalom lajstromozásával vagy érvényességével kapcsolatos jogviták elbírálására kizárólag annak a tagállamnak a bíróságai rendelkeznek joghatósággal, amelyben a szabadalmat megadták, függetlenül attól, hogy a jogvita keresetben vagy kifogás útján, egy másik tagállam bírósága előtt folyó bitorlási eljárás során merül fel.

Az EUB megállapítása szerint azon szerződő államok bíróságai, amelyeknek a területén a nyilvántartás található, nemzeti joguk alkalmazásával dönthetnek azoknak a szabadalmaknak az érvényességéről, amelyeket e tagállamokban adtak meg. A kérdéskör specifikus jellegére tekintettel több tagállam külön jogvédelmi rendszert léptetett működésbe, az ilyen típusú ügyeket különbíróóságok számára fenntartva.¹⁸

Ebből következően, amennyiben az alperes lakóhelye szerinti tagállam bíróságához a „Brüsszel Ia” rendelet 4. cikkének (1) bekezdése alapján egy másik tagállamban megadott szabadalom bitorlása miatt nyújtanak be keresetet, amelynek keretében az alperes kifogás útján vitatja e szabadalom érvényességét, e bíróság járulékos jelleggel nem állapíthatja meg ezen szabadalom semmisségét, hanem a szabadalom érvényességének kérdése tekintetében joghatóságának hiányát kell megállapítania a szabadalom megadásának helye szerinti tagállam bíróságainak kizárólagos joghatóságára tekintettel.¹⁹

Miként az EUB rámutatott, a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikkének 4. pontja értelmében az ott megállapított kizárólagos joghatósági szabály kizárólag „a szabadalom lajstromozásával vagy érvényességével kapcsolatos” jogvitákra vonatkozik. Ez a rendelkezés nem érinti többek között a szabadalombitorlási kereseteket, bár az ilyen kereset vizsgálata az e szabadalom által biztosított oltalom terjedelmének mélyreható elemzését is magában foglalja azon ország szabadalmi jogára tekintettel, amelynek területén e szabadalmat megadták.²⁰

Ebből következően a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikkének 4. pontjában megállapított kizárólagos joghatósági szabály csak a jogvitának a szabadalom érvényességével kapcsolatos részére vonatkozik. Így az alperes lakóhelye szerinti tagállam bírósága egy másik tagállamban megadott szabadalom bitorlása miatt indított kereset elbírálására nem veszíti el a joghatóságát pusztán amiatt, hogy az alperes kifogás útján a szabadalom érvényességét vitatja.

¹⁷ Ítélet, 33. pont.

¹⁸ 2006. július 13-i GAT-ítélet, C-4/03, EU:C:2006:457, 22. és 23. pont.

¹⁹ GAT-ítélet, 26. és 31. pont.

²⁰ 1983. november 15-i Duijnsteet-ítélet, 288/82, EU:C:1983:326, 22. és 23. pont; 2022. szeptember 8-i IRnova-ítélet, C-399/21, EU:C:2022:648, 48. pont.

Az EUB ezen értelmezését a rendelet felépítése, valamint a rendelet és az adott rendelkezés által követett célok is megerősítik.

A „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikkének (4) bekezdése szerinti „szabadalom ... érvényességével kapcsolatos jogvita” fogalmát megszorítóan kell értelmezni, mivel az olyan kizárólagos joghatóságot állapít meg, amely kivételt képez az alperes lakóhelye szerinti bíróság joghatóságának a rendelet 4. cikkében meghatározott általános szabálya alól.²¹

Az EUB korábbi ítéletében foglalt megjegyzése szerint a szabadalom érvényességének kérdése igen gyakran merül fel védekezési jogalapként a szabadalombitorlási kereset alapján indult eljárásokban.²²

A „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikke 4. pontjának elfogadott értelmezése teljes mértékben megfelel e rendelkezés céljának, amely abban áll, hogy a szabadalom lajstromozásával vagy érvényességével kapcsolatos jogvitákat – anélkül, hogy túllépnek az e cél eléréséhez szükséges mértéket – a szabadalmat megadó tagállam bíróságai számára tartsák fenn, amelyek e jogviták anyagi és jogi közelsége miatt a legalkalmasabbak e jogviták elbírálására.²³

Ez a meghatározás lehetővé teszi az európai szabadalom jogosultja számára, hogy valamennyi bitorlási kérelmét egyetlen bíróság előtt összpontosítsa, és átfogó kártérítést kapjon, ily módon elkerülve többek között az eltérő határozatok kockázatát.²⁴

A „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikke 4. pontjának értelmezését nem kérdőjelezi meg az, hogy alkalmazása következtében az alperes lakóhelye szerinti tagállam bírósága előtt továbbra is folyamatban lévő szabadalombitorlási eljárás szétválik, és a másik tagállamban megadott szabadalom érvényességével kapcsolatos jogvita tekintetében e másik tagállam bíróságainak van e rendelkezés alapján kizárólagos joghatósága.

Ez a szétválasztás nem jelenti azt, hogy a szabadalombitorlási keresetet elbíráló alperes lakóhelye szerinti tagállam bíróságának figyelmen kívül kellene hagynia azt a tényt, hogy az alperes egy másik tagállamban megadott szabadalom megsemmisítése iránt e másik tagállamban szabályszerűen keresetet indított. Ha azt indokoltnak ítéli – különösen akkor, ha úgy véli, hogy észszerű és nem elhanyagolható esély van arra, hogy a szabadalmat az érintett másik tagállam hatáskörrel rendelkező bírósága megsemmisítse²⁵ –, a szabadalombitorlási keresetet elbíráló bíróság adott esetben az eljárást felfüggesztheti, ami lehetővé teszi számára, hogy e kereset elbírálása során figyelembe vegye a megsemmisítés iránti keresetet elbíráló bíróság határozatát.²⁶

²¹ Duijnstee-ítélet, 23. pont; IRnova-ítélet, 39. pont.

²² GAT-ítélet, 17. pont.

²³ Ítélet, 48. pont.

²⁴ Indítvány, 77. pont.

²⁵ 2012. július 12-i Solvay-ítélet, C-616/10, EU:C:2012:445, 49. pont.

²⁶ Indítvány, 79–94. pont.

VI. 2. Harmadik kérdésével a kérdést előterjesztő bíróság arra várt választ, hogy a „Brüsszel Ia” rendelet 24. cikkének 4. pontja alkalmazandó-e a harmadik állam bíróságára is, és e bíróság számára az ezen államban megadott vagy hatályosított szabadalom érvényességének értékelését illetően kizárólagos joghatóságot biztosít.

Az EUB a kérdésre adott válasza körében rögzítette, hogy rendelet 24. cikke 4. pontjának szövegéből az is következik, hogy ez a rendelkezés – a tagállami bíróságoknak a tagállamok által megadott szabadalmak lajstromozásával vagy érvényességével kapcsolatos jogviták tekintetében fennálló kizárólagos joghatóságra vonatkozik – nem tesz e tekintetben különbséget a tagállamban megadott nemzeti szabadalom és a tagállamban hatályosított európai szabadalom között.

A „Brüsszel Ia” rendeletben előírt rendszer sajátos célokat, így a belső piac megfelelő működésére, valamint a szabadságon, a biztonságon és a jog érvényesülésén alapuló térség létrehozására irányuló célt követ.²⁷ E rendelkezés nem alkalmazható harmadik állam bíróságára, következésképpen nem ruház kizárólagos vagy nem kizárólagos joghatóságot ilyen bíróságra az ezen államban megadott vagy hatályosított szabadalom érvényességének értékelését illetően.

Tekintettel arra, hogy a kérdést előterjesztő bíróságnak a „Brüsszel Ia” rendelet 4. cikke (1) bekezdésének értelmezésével kapcsolatban kétségei voltak, az EUB megvizsgálta azt is, hogy amennyiben egy tagállami bírósághoz a 4. cikk (1) bekezdése alapján harmadik államban megadott vagy hatályosított szabadalom bitorlása miatt nyújtanak be keresetet – amelynek keretében kifogás útján a szabadalom érvényességének kérdését vetik fel –, e bíróság az e rendelkezés alapján a kifogás elbírálására rendelkezik-e joghatósággal.

E tekintetben emlékeztetett arra, hogy ahhoz, hogy a „Brüsszel Ia” rendelet tárgyi hatálya alá tartozzon, az ügybeni jogviszonynak nemzetközi elemet kell tartalmaznia.

Az eljárás során nem volt vitatott, hogy a tárgyi jogviszony olyan nemzetközi elemeket tartalmaz, amelyek egyrészt a kérelmező lakóhelyéhez, másrészt a jogvita tárgyához kapcsolódnak, mivel az ügyben érintett szabadalmat egy harmadik államban, a Török Köztársaságban hatályosították. Ezért ez a jogviszony e rendelet tárgyi hatálya alá tartozik.

A joghatóság terjedelme kapcsán a „Brüsszel Ia” rendelet 4. cikkének (1) bekezdésében foglalt általános szabály értelmében az alperes lakóhelye szerinti tagállam bíróságai főszabály szerint joghatósággal rendelkeznek a harmadik államban megadott vagy hatályosított szabadalom olyan jogosultja által az alperes ellen indított bitorlási kereset elbírálására, aki egy másik tagállamban rendelkezik lakóhellyel. Ezenkívül az így eljáró tagállami bíróság joghatósága ezen általános szabály értelmében főszabály szerint kiterjed a bitorlási keresettel indított eljárásban a szabadalom érvényességére vonatkozóan kifogás útján felvetett kérdésre is.

²⁷ Indítvány, 23. pont.

Az EUB szerint azonban az alperes lakóhelye szerinti tagállam ilyen jogvitában eljáró bíróságának a jogvita harmadik államban megadott vagy hatályosított szabadalom érvényességével kapcsolatos részének elbírálására vonatkozó ezen elvi joghatóságát a „Brüsszel Ia” rendelet 73. cikkében foglaltakhoz hasonló különös szabályok korlátozhatják.

Az EUB három ilyen korlátozási lehetőséget azonosított:

1. A „Brüsszel Ia” rendelet 73. cikkének (1) bekezdése értelmében a Luganói Egyezmény szerződő államainak bíróságai kizárólagos joghatósággal rendelkeznek a szerződő államok egyikében megadott szabadalom érvényességével kapcsolatos kérdések elbírálására.
2. Az egyik tagállam és egy harmadik állam között a rendelet 73. cikkének (3) bekezdésében előírt feltételek mellett létrejött kétoldalú egyezmény kikötheti, hogy e harmadik állam bíróságai kizárólagos joghatósággal rendelkeznek az ebben az államban megadott szabadalmak érvényességével kapcsolatos jogviták elbírálására.
3. A „Brüsszel Ia” rendelet 33. és 34. cikkében előírt feltételek mellett a rendelet 4. cikkén alapuló joghatósággal rendelkező tagállami bíróság elismerheti harmadik államok bíróságainak joghatóságát, és felfüggesztheti vagy megszüntetheti az eljárást, ha harmadik állam bírósága előtt eljárás van folyamatban abban az időpontban, amikor a tagállam bíróságához a harmadik állam bírósága előtti eljárásával azonos jogalpból származó, azonos felek közötti kereset vagy a harmadik állam bíróságához benyújtott kérelemmel összefüggő kérelemmel fordulnak.

Jelen ügyben az ilyen különös szabályokban előírt egyetlen korlátozást sem kell figyelembe venni. Ugyanis az ügyben a Török Köztársaság a Luganói Egyezményben nem szerződő állam, és az EUB rendelkezésére álló iratok nem tartalmaznak utalást a Svéd Királyság és e harmadik állam között alkalmazandó egyezmény vagy az e harmadik állam bírósága előtt folyamatban lévő, a „Brüsszel Ia” rendelet 33. és 34. cikke értelmében vett eljárás fennállására vonatkozóan.

Az EUB-nek továbbá meg kellett határoznia, hogy az általános nemzetközi jog korlátozza-e valamely tagállam bíróságának a „Brüsszel Ia” rendelet 4. cikkének (1) bekezdésén alapuló, harmadik államban megadott vagy hatályosított szabadalom érvényessége kérdésének elbírálására vonatkozó joghatóságát, amennyiben ez a kérdés a tagállami bíróság előtt indított szabadalombitorlási eljárás keretében, kifogás útján merül fel.

E tekintetben emlékeztetett arra, hogy a nemzetközi szokásjogi szabályok kötik az Unió intézményeit, és az uniós jogrend részét képezik.²⁸

Az EUB megállapítása szerint valamely tagállam bíróságainak azon alapuló joghatósága, hogy az alperes e tagállam területén rendelkezik lakóhellyel – olyan jogvitában, amely a tár-

²⁸ 2018. február 27-i Western Sahara Campaign UK-ítélet, C-266/16, EU:C:2018:118, 47. pont; 2020. május 7-i Rina-ítélet, C-641/18, EU:C:2020:349, 54. pont.

gya miatt legalább részben harmadik államhoz kapcsolódik – nem ellentétes a szerződések relatív hatályának nemzetközi jogi elvével.²⁹

Egy állam hatáskörei gyakorlása során olyan szellemi tulajdon-jogokat adhat ki, hatályosíthat és jegyeztethet be, amelyek az adott állam területén kizárólagos szellemi tulajdon-jogokat – például szabadalmat – biztosítanak jogosultjaik számára.³⁰

Amennyiben azonban a szabadalom megsemmisítését kimondó bírósági határozat érinti e kizárólagos jogok fennállását, illetve részleges megsemmisítés esetén azok tartalmát, kizárólag ezen állam hatáskörrel rendelkező bíróságai hozhatnak ilyen határozatot. A be nem avatkozás elvéből következően kizárólag a szabadalom megadása vagy hatályosítása szerinti harmadik állam bíróságai rendelkeznek joghatósággal arra, hogy a szabadalmat olyan határozattal semmisítsék meg, amely a szabadalom fennállása vagy tartalma tekintetében módosíthatja az adott állam nemzeti nyilvántartásában foglaltakat.

Ezzel szemben az alperes lakóhelye szerinti tagállam bírósága, amely előtt kifogás útján egy harmadik államban megadott vagy hatályosított szabadalom érvényességének kérdését vetik fel, joghatósággal rendelkezik e kérdés eldöntésére, ha a korlátozások egyike sem alkalmazható, mivel e bíróság e tekintetben meghozandó határozata a szabadalom harmadik államban való fennállását vagy tartalmát nem érinti, illetve nem vonja maga után a harmadik állam nemzeti nyilvántartásának módosítását.

E határozatnak csak *inter partes* hatálya van, és ez csak az eljárásban részt vevő felekre korlátozódik.

Így, amikor egy harmadik államban megadott szabadalom érvényességének kérdését a szabadalom bitorlása miatt egy tagállami bíróság előtt indított eljárásban kifogás útján vetik fel, e kifogás csak a kereset elutasítására irányul, nem pedig a szabadalom teljes vagy részleges megsemmisítését eredményező határozat meghozatalára. E határozat semmilyen körülmények között nem tartalmazhat az érintett harmadik állam nemzeti nyilvántartásának vezetéséért felelős közigazgatási hatósághoz címzett felszólítást.³¹

VII. Az Európai Bíróság ítélete

Az EUB határozata szerint:

1. A polgári és kereskedelmi ügyekben a joghatóságról, valamint a határozatok elismeréséről és végrehajtásáról szóló, 2012. december 12-i 1215/2012/EU európai parlamenti és tanácsi rendelet 24. cikkének 4. pontja szerint az alperes lakóhelye szerinti tagállam azon bírósága, amelyhez e rendelet 4. cikkének (1) bekezdése alapján egy másik tagállamban megadott szabadalom bitorlása miatt nyújtottak be keresetet, továbbra is jog-

²⁹ Owusu-ítélet, 30. és 31. pont.

³⁰ Ítélet, 72. pont.

³¹ Indítvány, 62. pont.

hatósággal rendelkezik e kereset elbírálására, ha az alperes az eljárás keretében kifogás útján vitatja a szabadalom érvényességét, míg a szabadalom érvényességére vonatkozó határozathozatalra kizárólag e másik tagállam bíróságai rendelkeznek joghatósággal.

2. Az 1215/2012 rendelet 24. cikkének 4. pontja nem alkalmazható harmadik állam bíróságára, következésképpen nem ruház semmilyen – kizárólagos vagy nem kizárólagos – joghatóságot ilyen bíróságra az ezen államban megadott vagy hatályosított szabadalom érvényességének értékelését illetően. Ha tagállami bíróság előtt e rendelet 4. cikkének (1) bekezdése alapján harmadik államban megadott vagy hatályosított szabadalom bitorlása miatt olyan keresetet nyújtanak be, amelynek keretében kifogás útján e szabadalom érvényességének kérdését vetik fel, e bíróság a 4. cikk (1) bekezdése alapján joghatósággal rendelkezik a kifogás elbírálására, mivel e bíróság e tekintetben meghozandó határozata nem érinti a szabadalom harmadik államban való fennállását vagy tartalmát, illetve nem vonja maga után a harmadik állam nemzeti nyilvántartásának módosítását.

VIII. Összegzés

Az EUB C-339/22. sz. ügyben hozott ítélete – különösen a szabadalmak érvényességével és bitorlásával kapcsolatos joghatósági kérdések tekintetében – szervesen illeszkedik az EUB korábbi ítélkezési gyakorlatába. Az ítélet többek között a Duijnstee-ügyben, a GAT-ügyben, a Solvay-ügyben és az IRnova-ügyben hozott ítéletben foglaltakra támaszkodik.

Az EUB döntése megerősítette és továbbfejlesztette azt az elvet, hogy a szabadalmak érvényességével kapcsolatos jogviták elbírálására kizárólag annak a tagállamnak a bíróságai rendelkeznek joghatósággal, ahol a szabadalmat megadták, míg a bitorlási keresetek elbírálására az alperes lakóhelye szerinti tagállam bíróságai is joghatósággal rendelkeznek.

Az ítélet – figyelembe véve a nemzetközi jog elveit és a „Brüsszel Ia” rendelet sajátos célkitűzéseit -dogmatikai szempontból fontos megkülönböztetést tett a szabadalom érvényességének kérdése és a bitorlási kereset, valamint a tagállamokban és a harmadik államokban megadott szabadalmak között.

A határozat a továbbiakban jelentős mértékben befolyásolni fogja a tagállami bíróságok gyakorlatát a szabadalmi perek joghatósági kérdéseiben. Ezzel elősegíti a több tagállamban hatályosított európai szabadalmakkal kapcsolatos bitorlási keresetek hatékonyabb elbírálását, lehetővé téve, hogy azokat egyetlen bíróság előtt összpontosítsák.

Az ítéletnek a szabadalmi perek terén számos gyakorlati következménye várható.

A szabadalomjogosultak számára előnyös, hogy a több tagállamban hatályosított európai szabadalmak bitorlása miatt egyetlen bíróság előtt indíthatnak keresetet, még akkor is, ha az alperes a szabadalom érvénytelenségére hivatkozik.

Bár az alperesek számára továbbra is rendelkezésre áll a lehetőség, hogy védekezésként a szabadalom érvénytelenségére hivatkozzanak, ez azonban nem vezethet automatikusan a bitorlási kereset elutasításához más tagállamokban joghatósággal rendelkező bíróságok által.

A döntés – különösen a harmadik államokban megadott szabadalmakkal kapcsolatos jogviták esetén – joghatóságuk terjedelmére és korlátaira vonatkozóan a tagállami bíróságok számára világos iránymutatást nyújtott. Ezzel erősítette a szabadalmak területiális jellegét, elismerve, hogy a szabadalom érvényességéről való döntés a szabadalmat megadó állam kizárólagos joghatósága alá tartozik.

Megerősítette, hogy az alperes lakóhelye szerinti tagállam bíróságai továbbra is joghatósággal rendelkeznek a szabadalombitorlási kereset elbírálására, még akkor is, ha az alperes kifogás útján vitatja a szabadalom érvényességét, míg a szabadalom érvényességére vonatkozó határozathozatalra kizárólag a szabadalmat megadó tagállam bíróságai rendelkeznek joghatósággal. Ez a megoldás megfelelő egyensúlyt teremt a különböző érdekek között, és elősegíti a szabadalmi perek hatékonyabb elbírálását.

A harmadik államokban megadott szabadalmak tekintetében elismerte a tagállami bíróságok joghatóságát arra, hogy *inter partes* hatállyal döntsenek a szabadalom érvényességéről, ha erre kifogás formájában hivatkoznak az előttük folyó bitorlási eljárásban, feltéve, hogy ez nem érinti a szabadalom fennállását vagy tartalmát a harmadik államban.

Összességében az EUB ítélete jelentős mértékben hozzájárult a jogbiztonság növeléséhez és a szellemi tulajdon-jogok hatékonyabb védelméhez az Európai Unió területén, valamint fontos iránymutatást nyújtott a tagállami bíróságoknak a szabadalmi perek joghatósági kérdéseiben.

Kétségtelen, hogy hosszú távon a legmegfelelőbb megoldást az uniós jogalkotó explicit beavatkozása jelenthetné, amely egyértelműen szabályozná a harmadik országok szabadalmaival kapcsolatos joghatósági kérdéseket, biztosítva a jogbiztonságot és a hatékony jogérvényesítést egyaránt. A főtanácsnok indítványa és az EUB ítélete fontos lépést jelent ebbe az irányba, de a jogalkotási hiányosságokat végső soron csak új szabályozással lehet teljeskörűen orvosolni.

A döntés szakmai és gazdasági hatásai várhatóan jelentősek lesznek, mivel egyszerűsíti a több országra kiterjedő szabadalombitorlási ügyek kezelését, csökkenti a perköltségeket, és hatékonyabb jogérvényesítést tesz lehetővé. Ugyanakkor a harmadik országokkal való kapcsolatokban továbbra is fennmaradnak egyes bizonytalanságok, különösen az ítéletek elismerése és végrehajtása tekintetében.

ÉLŐ VÉDJEGYEK? AZ ARCVÉDJEGYEBEN REJLŐ LEHETŐSÉGEK ÉS KORLÁTOK ELMÉLETI ÉS GYAKORLATI VIZSGÁLATA A VÉDJEGYJOG ÉS A SZEMÉLYISÉGVÉDELEM METSZÉSPONTJÁBAN

1. Bevezetés

A globális gazdaságban a versenyképesség kulcsfontosságú tényező a vállalatok hosszú távú sikeressége szempontjából. A versenyképességnek több alapvető eleme van, ezek közül az egyik a szellemi tulajdon-jogok rendszere. Az ún. II. HAG-ügyben az Európai Unió Bírósága kimondta, hogy a védjegyek a torzításmentes verseny nélkülözhetetlen elemei.² Ahogyan Luszczyk megjegyzi, a védjegyek olyan „világítótornyok” a különböző minőségű áruk és szolgáltatások tömegében, amelyek kereskedelmi információt közvetítenek a fogyasztóknak.³

A védjegyek tipikusan szavakból vagy logókból állnak, ugyanakkor bármely megjelölés oltalomban részesülhet, ha alkalmas áruk vagy szolgáltatások megkülönböztetésére. Az elmúlt években egyre inkább előtérbe kerültek a fotórealisztikus arcok védjegykénti lajstromozásának kérdései, különösen az Európai Unió Szellemi Tulajdoni Hivatala (a továbbiakban EUIPO) előtt. E tekintetben egy jelenleg is formálódó joggyakorlatnak lehetünk tanúi, ahol az elsőfokú elbírálók rendre elutasították a bejelentéseket, míg az eljáró fellebbezési tanácsok megváltoztatták azokat. Az új ítélkezési gyakorlat első példája a holland modell, Maartje Robin Elke Verhoef, aki 2015. október 14-én nyújtotta be arcképére vonatkozó védjegybejelentését. A bejelentést először elutasították, de 2017 novemberében a fellebbezési tanács kimondta, hogy a portréfotó megfelel az oltalmazhatósági kritériumoknak.⁴ Rozanne Verduin és Yasmin Wijaldum szintén bejelentette arcképét (2017. október 16-án, illetve 2018. szeptember 11-én). A fellebbezési tanács 2021 májusában mindkét esetben megsemmisítette az elutasító határozatot, és elrendelte az eljárások folytatását.⁵ 2023–2024 fordulóján két további esetben is hasonló eredmény született. Jill Kortleve portréját (be-

¹ Tanszékvezető egyetemi docens, Széchenyi István Egyetem Polgári Jogi és Polgári Eljárásjogi Tanszék, ügyvéd.

² Európai Unió Bírósága, C-10/89. SA CNL-Sucal NV. v. Hag GF AG (1990).

³ Luszczyk Viktor: A védjegy és a versenyjogi szabályozás összeegyeztetése az Európai Közösségben. Magyar Jog, 48. évf. 2. sz., 2001, p. 121.

⁴ EUIPO, Negyedik Fellebbezési Tanács 2017. november 16-án kelt határozata, R 2063/2016-4 (EUTM 014679351) ügy.

⁵ EUIPO, Negyedik Fellebbezési Tanács 2021. május 19-én kelt határozata az R 378/2021-4 (EUTM 018864324) és R 468/2021-4 (EUTM 017953534) ügyben.

jelentés: 2022. január 18.) 2023 decemberében támogatta a fellebbezési tanács,⁶ míg Puck Schrover arcképének bejelentését (2023. április 19.) 2024 januárjában hagyták jóvá.⁷

A kérdés továbbra is időszerű, ugyanis a Johannes Hendricus Maria Smit által benyújtott portréfotó lajstromozhatósága tárgyában a Második Fellebbezési Tanács a Nagytanácshoz utalta az ügyet, figyelemmel a képlékeny joggyakorlatra és a nehéz jogi megítélésű, illetve fontos kérdésekre.⁸ Magyarországon pedig 2025. február 12. napján M2500400 ügyszámon került benyújtásra hasonló védjegybejelentés, tesztelve az időközben fejlődő uniós joggyakorlat hazai alkalmazhatóságát. Az SZTNH a bejelentést részben elutasította, jelenleg a döntés megváltoztatására irányuló eljárás van folyamatban.

A portrévédjegyek számos jogkérdést vetnek fel, amelyekkel a cikk szerzője egy korábbi tanulmányában⁹ és egy megjelenés alatt álló tanulmányában¹⁰ is foglalkozott, de az International Trademark Association (a továbbiakban INTA) is hosszasan elemezte a felmerült jogi helyzetet a Smit-ügyben benyújtott, a Nagytanács munkáját segítő amicus curiae beadványában. Jelen tanulmányban összefoglaló jelleggel arra a kérdésre keressük a választ, hogy van-e egyáltalán létjogosultsága az arcvédjegyeknek a személyiségvédelem által biztosított lehetőségek mellett, valamint milyen elméleti és gyakorlati kihívásokkal kell szembenéznie a védjegyjognak akkor, ha teret enged az arcvédjegyeknek.

2. Védjegyoltalom vagy személyiségvédelem?

Az arcképek jogi oltalma kapcsán a legkézenfekvőbb és régóta bevett megoldás a személyiségvédelem, azon belül is a képmásvédelem. A vizsgálat kiindulópontja ezért annak elemzése, hogy az arc védjegykénti lajstromozása miben képes többet nyújtani a személyiségvédelemhez képest? Van-e számottevő hozadéka a képmásvédelemmel összevetve? Ezekre a kérdésekre tizenkét szempont szerinti elhatárolással keressük a választ.

⁶ EUIPO, Negyedik Fellebbezési Tanács 2023. december 4-én kelt határozata, R 1704/2023-4 (EUTM 018640603) ügy.

⁷ EUIPO, Negyedik Fellebbezési Tanács 2024. január 30-án kelt határozata, R 2173/2023-4 (EUTM 018864324) ügy.

⁸ EUIPO, Második Fellebbezési Tanács 2024. szeptember 26-án kelt határozata, R 50/2024-2 (EUTM 14711907) ügy.

⁹ Keserű Barna Arnold: Trademark protection for faces? A comprehensive analysis on the benefits and drawbacks of trademarks and the right to facial image. *Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law*, 15. évf. 1. sz., 2024, p. 88–99: <https://www.jipitec.eu/jipitec/article/view/37/33>.

¹⁰ Keserű Barna Arnold: Portraits as Trademarks: A Doctrinal and Practical Analysis of EUIPO Case Law on Facial Image Signs. *Journal of Intellectual Property, Information Technology and E-Commerce Law*.

2.1. Funkció

Általánosan elfogadott alaptézis, hogy a védjegyek funkciója a védjegyjogosult áruinak vagy szolgáltatásainak azonosítása, valamint megkülönböztetése más versenytársak áruitól és szolgáltatásaitól. Ez a funkció már az ókorban is felismerhető volt, amikor a termelők által használt jelzések az eredet jelölését szolgálták.¹¹ A modern védjegyek értéke azonban már elsősorban nem ebben, hanem eladási erejükben rejlik, mivel – ahogyan Frank Schechter érvelt – a védjegyek elsődleges funkciója a fogyasztói hűség megteremtése és fenntartása.¹² E hagyományos megközelítést támasztja alá az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2015/2436 irányelve (2015. december 16.) a védjegyekre vonatkozó tagállami jogszabályok közelítéséről (a továbbiakban védjegyirányelv) (16) preambulumbekzdése, valamint a védjegyek és földrajzi árujelzők oltalmáról szóló 1997. évi XI. törvény (a továbbiakban Vt.) 1. §-a is. E funkció kizárólag a gazdasági tevékenység körében értelmezhető. A védjegyirányelv 10. cikke kizárólagos jogokat biztosít a jogosultaknak, feljogosítva őket arra, hogy megakadályozzanak harmadik személyeket a védjegy engedély nélküli használatában gazdasági tevékenységük körében az érintett árukkal és szolgáltatásokkal kapcsolatban. Így a védjegyoltalom hatálya kizárólag a gazdasági tevékenységekre terjed ki, ami nyilvánvalóan komoly korlátot jelent. A nem gazdasági jellegű tevékenységek – mint például a magánhasználat, a politikai használat vagy a civil szervezetek által történő használat tényleges piacszerzési vagy megtartási szándék nélkül¹³ – a védjegyjog hatályán kívül esnek, amennyiben hiányzik belőlük a gazdasági elem. Ez összhangban áll a Szellemi Tulajdonjogok Kereskedelmi Vonatkozásairól szóló Megállapodás (a továbbiakban TRIPS) 16. cikkével is, amely szintén a kereskedelemre korlátozza a védelmet.

A védjegy a szellemi tulajdon egyik formája. Valójában különleges típusról van szó, mivel – más szellemi tulajdon-jogoktól eltérően – nem feltétlenül igényel alkotótevékenységet. A találmányok és szerzői művek esetében a kreativitás központi elem, de a kereskedelmi származásjelzők esetében első látásra nem az. Ugyanakkor a lajstromozás megtagadásának elkerülése érdekében a jelzésnek valamilyen újszerű, szokatlan és eredeti jelleget kell hordoznia. Bár ezt a követelményt a jogszabály közvetlenül nem írja elő, de a lajstromozást kizáró okok rendszere révén nyilvánvaló, hogy egy megjelölés, amely pusztán leíró, általánosan használt a kereskedelemben, vagy egyszerűen egy meglévő védjegy másolata, jogilag

¹¹ Vida Sándor, Kovács Borbála: Árujelzők az ókorban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 15. (125.) évf. 3. sz., 2020, p. 78–79.

¹² Frank Isaac Schechter: The Rational Basis of Trademark Protection. Harvard Law Review, 40. évf. 6. sz., 1927, p. 813–814.

¹³ Lásd Vida Sándor: Védjegyhasználat nonprofit tevékenységnél: Radetzky. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 6. (116.) évf. 6. sz., 2011, p. 91–103.

nem részesülhet oltalomban, és akár hivatalból, akár kérelemre kizárható a védelemből. E kritériumok a kreativitás megnyilvánulásaként értelmezhetők, hiszen egyfajta kreatív választásra kényszerítik a védjegybejelentőt. Ebből a nézőpontból felmerül a kérdés, hogy miként lehet egy emberi arcot a szellemi tulajdon tárgyának tekinteni? A természetes arcok – amelyeket nem sebész alakított ki gondos tervezés alapján – a természet „termékei”. Senki sem alkotta őket, hanem a természet és az evolúció törvényei révén jöttek létre. A szellemi tulajdon-jogok alapvető filozófiai célja az emberi kreativitás védelme még a védjegyjogban is, ahol ez kevésbé szembeötlő. Az emberi arcok oltalmazása tehát kiterjeszti a szellemi tulajdon elméleti alapjait olyan megjelölésekre is, amelyek se nem szellemiek, se nem tulajdoni jellegűek.

A fent említett védjegyek többségében a jogosult nem maga a megjelölés alanya, hanem egy jogi személy, például reklám- vagy modellügynökség. Ez egy rendkívül fontos kérdést vet fel: ki az arc tulajdonosa? A de facto tulajdonos természetesen maga az egyén, aki „hordozza” azt az arcot. Ugyanakkor ha a védjegy jogosultja más személy, akkor a jogi tulajdonos eltér a megjelölés természetes hordozójától. Ez elvezet ahhoz a filozófiai ellentmondáshoz, hogy miként rendelkezhet valaki kizárólagos jogokkal egy olyan megjelölés felett, amely elválaszthatatlanul hozzátartozik egy emberhez, akit nem lehet arra kényszeríteni, hogy megszűnjön annak „viselője” lenni. Immanuel Kant szavait idézve: „Az ember nem rendelkezhet önmaga felett, mivel nem dolog, ő nem saját tulajdona, azt mondani, hogy az, önellentmondás volna, hiszen amennyiben személy, ő alany, akiben a dolgok tulajdonjoga megtestesülhet, és ha ő maga lenne a tulajdona, akkor dolog lenne, amely felett tulajdonjoggal bírhat. Ám a személy nem lehet tulajdon, és így nem lehet olyan dolog, amely tulajdonba vehető, hiszen lehetetlen egyszerre személynek és dolognak, birtokosnak és tulajdonnak lenni.”¹⁴ Ez az idézet világosan mutatja a portrévédjegyek által felvetett immanens ellentmondást, miszerint a kizárólagos gazdasági jogok gazdasági hatalmat biztosítanak egy olyan „tulajdon” felett, amely nem választható el az emberi alanytól, mivel az az egyén lényegi jellemzője. Miközben a polgári jogok fejlődése – különösen az emberi méltóság és a jogegyenlőség – ahhoz az alapelvhez vezetett, hogy senki sem tekinthető mások tulajdonának,¹⁵ a portrévédjegyek védelme ismét megnyitja az utat az emberek gazdasági „rabszolgasága” felé testük kizárólagos ellenőrzése révén.

Ez a gondolat az USA-ban már felmerült Tiger Woods golflegenda arcképe kapcsán. Védjegybitorlási pert indított amiatt, hogy arcképét – mint lajstromozás nélküli védjegyet, amely kategóriát a Lanham Act elismeri – engedély nélkül használták fel. Azonban a bíróság úgy találta, hogy Woods nem lehet egy sétáló és beszélő védjegy. „Woods képei és hasonmásai nem részesülhetnek védjegyoltalomban, mivel nem töltik be a védjegy alapvető funkcióját, azaz az eredetjelölést. Nem alkalmasak arra, hogy megkülönböztessék és

¹⁴ Margaret Jane Radin: Market-inalienability. Harvard Law Review, 100. évf. 8. sz., 1987, p. 1893.

¹⁵ Emberi Jogok Egyetemes Nyilatkozata 4. cikk.

azonosítsák az áruk forrását. Nem működhetnek védjegyként, mert kétségtelenül több ezer fénykép és hasonmás készült Woodsról megszámlálhatatlan fotós által, továbbá számos művész rajzolta, skiccelte vagy festette le őt, amelyek különböző médiumokban megjelentek, világszerte értékesítették és terjesztették őket. Észszerűen senki sem hiheti, hogy pusztán azért, mert ezek a fényképek vagy festmények Woods képmását tartalmazzák, mindegyik magától Woodstól származna.”¹⁶

Dogan és Lemley morális szempontból úgy érveltek, hogy azok, akik személyiségük felett tulajdonjogot igényelnek, sok esetben meglehetősen alacsony áron hajlandók eladni méltóságukat. Az pedig a paternalizmus egyik formája, ahol az egyéneket saját „árucikké válásuktól” szükséges megvédeni.¹⁷

A polgári jog a személyiségi jogok révén védi az egyén különböző aspektusait, így például a névviseléshez való jogot, a jó hírnévhez való jogot, a magánszférához való jogot és a képmáshoz való jogot. A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény (a továbbiakban: Ptk.) 2:48. § (1) bekezdés értelmében az érintett hozzájárulása szükséges a képmás vagy hangfelvétel elkészítéséhez, illetve azok felhasználásához. A személyiségi jogok funkciója, hogy jogi védelmet biztosítsanak a személyiség immanens részei számára, és hogy azokat a jogalanyok szabadon kibontakoztassák. A védjegyekkel ellentétben a személyiségi jogok nemcsak a gazdasági tevékenység során, hanem általánosan, bármiféle korlátozás nélkül védik az egyént. Így például egy magáncélra készült fénykép engedély nélküli elkészítése is sérti a képmáshoz való jogot. Ez a különbség jelentős előnyt biztosít a képmáshoz való jog oldalán a gazdaságilag determinált védjegyvoltalommal szemben.

2.2. A védelem terjedelme

A védjegyek funkciója a jogosult számára biztosított kizárólagos jogok révén teljesedik ki. Az ipari tulajdon oltalmáról létesült Párizsi Unió Egyezmény (a továbbiakban PUE) elfogadása óta a védjegy jog széles körben elfogadott jellemzője, hogy a jogosult megtilthatja harmadik személyeknek a megjelölés használatát azonos vagy hasonló áruk, illetve szolgáltatások tekintetében. Ez a kizárólagos jog kettős természetű: egyrészt azt jelenti, hogy a védjegy jogosult jogosult a megjelölés használatára, másrészt mindenki más számára tilalmazott annak használata. A saját megjelölés használata önmagában nem igényel semmiféle jogi eljárást, míg mások kizárásának a lehetősége a védjegy lajstromozásának eredménye.¹⁸

A védjegybejelentés elengedhetetlen része az árujegyzék, amelyet a Nizzai Megállapodás szerinti nemzetközi osztályozás alapján kell összeállítani. Ennek megfelelően egy portrévédjegy kizárólag az adott áru- és szolgáltatási jegyzék tekintetében biztosít kizárólagos

¹⁶ ETW CORP. v. JIREH PUB., INC., United States Court of Appeals, Sixth Circuit, 2003. június 20.

¹⁷ Stacey L. Dogan, Mark A. Lemley: What the Right of Publicity Can Learn from Trademark Law. Stanford Law Review, 58. évf. 4. sz., 2006, p. 1182.

¹⁸ Beck Salamon: Magyar védjegy jog. Kertész József Könyvnyomdája, 1934, p. 159–160.

jogokat, általánosságban azonban nem. Ezzel szemben a képmáshoz való jogra nem vonatkozik ilyen korlátozás, az mindenféle áru- vagy szolgáltatásfajtától függetlenül fennáll. A jogosult a képmáshoz való jogát bármely jogsértő magatartással szemben, bármely területen érvényesítheti. Ez jelentős előnyt biztosít a személyiségi jogok oldalán.

A PUE elismeri a közismert védjegyeket, és mind a védjegyirányelv, mind a Vt. biztosítja a jó hírű védjegyek védelmét. Az ilyen védjegyek széles körű oltalmat élveznek, függetlenül az árujegyzéktől.¹⁹ Híres személyek esetében portrévédjegyük is megszerezheti ezt a kiterjedt védelmet (bár önmagában az alany hírneve nem alapozza meg a védjegy jóhírűségét is automatikusan, erről részletesen a későbbiekben lesz szó), amely az oltalom terjedelmét illetően közelebb áll a személyiségi jogokhoz. Ugyanakkor míg ez a széles körű védelem a képmáshoz való jog alapvető sajátossága, a védjegyek esetében kizárólag a jó hírű védjegyek esetén érhető el ugyanez a jogkövetkezmény, és még akkor is csak a gazdasági tevékenység körében.

2.3. A területi hatály

A szellemi tulajdon-jogok területi jellegűek. A territorialitás a szellemi tulajdon-jogok egyik alapvető sajátossága, amely a nemzeti jogrendszerek eltérő területi hatályának természetes következménye.²⁰ A PUE 4. cikke bevezette az elsőbbségi jog intézményét, amelynek célja az volt, hogy mérsékelje a területi jellegből fakadó hátrányokat a jogosultak földrajzi terjeszkedése során. Hasonlóképpen a személyiségi jogok is területi jellegűek, mivel az adott ország polgári jogának részét képezik.

A szellemi tulajdon-jogok azonban sokkal nagyobb mértékben harmonizáltak nemzetközi szinten, mint a klasszikus polgári jog. Az iparjogvédelemben 1883-ban a PUE indította el a jogterület nemzetközi harmonizációját, amely napjainkban is folyamatban van. Akkoriban csak kevés ország rendelkezett polgári törvénykönyvvel, például a német BGB elfogadására is csak 1896-ban került sor, Magyarország első polgári törvénykönyve pedig évtizedekkel később, 1959-ben született meg (bár törekvések voltak rá már a századfordulótól kezdve).

Napjainkban a hagyományos polgári jog (ideértve a személyiségi jogokat, a dologi jogot, az öröklési jogot vagy a kötelmi jogot) nem harmonizált nemzetközi szinten, és csak igen korlátozott mértékben harmonizált uniós szinten, elsősorban a fogyasztóvédelmi szempontokra összpontosítva.²¹ Mélyebb harmonizációra – különösen a személyiségi jogok terüle-

¹⁹ Munkácsi Péter: A közismert és jó hírű védjegyek az Európai Bíróság „General Motors Corporation v. Yplon SA („Chevy”) döntése tükrében. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 100. évf. 2. sz., 2000. április: <https://www.sztnh.gov.hu/hu/kiadv/ipsz/200004/jogeset.htm>.

²⁰ Bobrowszky Jenő: Az enyém, a tied és a miénk a szellemi tulajdonban. Áttekintés a közkinccs és a szellemi magántulajdon egyes összefüggéseiről az Internet tükrében. P. 13: http://www.mie.org.hu/pdf/Public_domain-Mie.pdf.

²¹ Fazekas Judit: Fogyasztóvédelmi jog 2.0. Gondolat Kiadó, Budapest, 2022, p. 17–27.

tén – nincs is szükség, hiszen minden uniós tagállamnak sajátos jogi hagyományai vannak, amelyek nem függetlenek a társadalmi berendezkedéstől, a kulturális és vallási hagyományoktól, valamint az egyén és állam egymáshoz való történelmi viszonyulásától.

Ezzel szemben, mivel a szellemitulajdon-jogokat elsődlegesen gazdasági eszközként értelmezik,²² az Európai Unió egységes – vagy legalábbis harmonizált – jogokat biztosít a belső piac megfelelő működéséhez.²³ Kiváló példa erre az európai uniós védjegyrendszer, amely egységes hatályú oltalmat biztosít az uniós védjegyek számára.

Mindezekből az következik, hogy a Ptk. és a Vt. azonos területi hatálya miatt a képmásvédelem és a magyar nemzeti védjegy között nincs érdemi különbség, ugyanazon a területen kínálnak eltérő tartalmú védelmet. Az európai piacon az uniós védjegy azonban már komoly előnyt jelent a képmásvédelemhez képest, mivel az uniós védjegy jog egységes oltalmat biztosít a jogosult számára az Európai Unió egész területén, míg az általános polgári jogi szabályok és a képmáshoz való jog terjedelme, valamint érvényesítésük szabályrendszere tagállamonként eltérhet. Az Európai Uniót kívül azonban ez az előny ismét elenyészik a regionális területi hatály hiányában, és a nemzeti polgári jogi és védjegy jogi szabályok országonkénti összevetése válik szükségessé.

2.4. Időbeli hatály

Az oltalom időtartamát illetően jelentős különbségek vannak a szellemitulajdon-jogok között. A szerzői jog és a szabadalmak mögött húzódó elméletek szerint a jogosultak és jogutódaik csak meghatározott ideig élhetnek művük vagy találmányuk gazdasági hasznosításának kizárólagos lehetőségével, amely idő elteltével az alkotások és találmányok a közkincs körébe kerülnek. Ebből a szempontból a szellemitulajdon-jogok ideiglenes jellegűek, míg a közkincs állandó és végtelen.²⁴ Ezt a tételt a szellemitulajdon-jog történeti fejlődése is alátámasztja, és ezt fejezi ki az Amerikai Egyesült Államok alkotmányának 8. cikke is.²⁵

A védjegy jog azonban más logikát követ. Adler szerint a védjegyek határozatlan időre biztosítanak kizárólagosságot. A szerzői joggal és a szabadalommal ellentétben nincs olyan, a közkincshez való visszavezetésen alapuló indok, amely korlátozott oltalmi időt tenne szükségessé. Az oltalmi idő és a megújítási kötelezettség a védjegy jog tisztán racionális elemei, amelyek célja a formálisan lajstromozott, de ténylegesen nem használt és szükségtelen

²² Szalai Péter: A védjegyoltalom sajátos problematikája a szellemitulajdon-jogban. *Keserű Barna Arnold, Kőhídi Ákos* (szerk.): Tanulmányok a 65 éves Lenkovics Barnabás tiszteletére. SZE-DFK – Eötvös József Könyv-és Lapkiadó Bt., Győr–Budapest, 2015, p. 425–427.

²³ Study on the Overall Functioning of the European Trade Mark System. Max Planck Institute, 2011, p. 145–146.

²⁴ Bobrovsky: i. m. (20), p. 19–20.

²⁵ A Kongresszus hatáskörrel bír a tudomány és a hasznos művészetek haladásának támogatására azzal, hogy a szerzők és a feltalálók számára a vonatkozó írásművek és felfedezések jogát biztosítja meghatározott időre.

védjegyek megszüntetése. Ez egyfajta szűrőként működik a lajstrom elavult védjegyeiktől való megtisztítása érdekében.²⁶

A TRIPS 18. cikke előírja, hogy a tagállamok kötelesek legalább 7 évre lajstromozni a védjegyeket, és a jogszabályoknak korlátlan számú megújítást kell biztosítaniuk. Ezzel szemben az államok túlnyomó többsége 10 éves oltalmi időt alkalmaz. A védjegyirányelv 48. cikke szerint a védjegyek oltalma a bejelentés napjától számított 10 évig tart, és ezt újabb 10 éves időszakokra korlátlanul meg lehet hosszabbítani. A Vt. ugyanezt a szabályt alkalmazza a nemzeti védjegyek esetében. Ennek következtében a védjegyek időbeli korlát nélkül fennmaradhatnak, akár a portrémodell halálát követően is.

Ezzel szemben a személyiségi jogok kizárólag az érintett személy életében állhatnak fenn. A Ptk. 2:4. § alapján az ember jogképessége a halállal szűnik meg, ettől kezdve jogai és kötelezettségei nem létezhetnek. A halál után, jogképesség hiányában, a személyiségi jogok értelmetlenné válnának. Ugyanakkor bizonyos személyiségi jogok – például a képmás használatának megtiltása – a halált követően kegyeleti joggá alakulhatnak át.²⁷ A Ptk. 2:50. § szerint ha az elhunyt emlékét megsértik, a hozzátartozó, illetve a végrendeleti juttatásban részesített személy (aki lehet örökös, hagyományos vagy a meghagyás jogosultja is) pert indíthat.²⁸ Fontos megjegyezni, hogy a kegyeleti jog jogosultja a hozzátartozó vagy a végrendeleti kedvezményezett, mivel a halott személynek már nincsenek jogai. Ezért a kegyeleti jog nem származékos jellegű, nem az elhunyttól ered, csupán reá tekintettel létezik, de az említett személyek önálló, saját jogáról van szó. Ez a jog szűkebb körű, mint a képmáshoz való jog, hiszen a hozzátartozó vagy a kedvezményezett kizárólag az elhunyt emlékének megsértése esetén érvényesítheti azt, ugyanakkor nem minden képmáshasználat sérti automatikusan az érintett emlékét is.

A személyiségi jogok időbeli korlátozottsága és a kegyeleti joggá való sajátos transzformációja egyértelműen gyengébb igényérvényesítési lehetőségeket kínál a gyakorlatilag korlátlan időtartamú és tartalmában nem változó védjegyoltalomhoz képest.

2.5. Az oltalom feltételei

Jelentős különbség mutatkozik a védjegyek és a képmáshoz való jog között az oltalom feltételeit illetően. A lajstromozott védjegyek megszerzéséhez hatósági eljárás szükséges, amelyre hazánkban az SZTNH rendelkezik hatáskörrel és illetékességgel. A lajstromozási eljárás a védjegy jog alapvető eleme a PUE elfogadása óta. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy vannak olyan államok, amelyek bizonyos mértékig oltalmat biztosítanak a nem lajstromozott védjegyeknek is, míg más országok kizárólag a lajstromozott védjegyet ismerik el, és a nem lajst-

²⁶ Beck: i. m. (18), p. 96.

²⁷ Görög Márta: A kegyeleti jog és a nem vagyoni kártérítés. Pólay Elemér Alapítvány, Szeged, 2008.

²⁸ Görög Márta: A kegyeleti jog gyakorlásának jogosultjairól és az érvényesíthetőség időbeli korlátairól. Polgári Jogi Kodifikáció, 6. évf. 2. sz., 2005, p. 15–19.

romozott kereskedelmi megjelölésekre polgári jogi, versenyjogi és büntetőjogi szabályokat alkalmaznak.²⁹ Előbbire példa lehet az USA, míg utóbbira Magyarország.³⁰

Az oltalom megszerzéséhez a megjelölésnek meg kell felelnie a pozitív követelményeknek, azaz megkülönböztetőképességgel kell rendelkeznie, és oly módon kell ábrázolhatónak lennie, hogy az illetékes hatóságok és a nyilvánosság pontosan és egyértelműen meghatározhassa az oltalom tárgyát.³¹ Másrészt a megjelölésnek el kell kerülnie a lajstromozást kizáró okokat (abszolút és relatív kizáró okokat egyaránt), amelyek az oltalom negatív előfeltételei. Emellett a bejelentésnek több vizsgálati szakaszon is át kell mennie a lajstromozási eljárás során, ami az általános eljárásban 6-7 hónapos hatósági eljárást eredményez Magyarországon.

A személyiségi jogok azonban a védjegyeiktől eltérő módon keletkeznek. A személyiségi jogok a Ptk. 2:42. §-ából fakadóan ex lege jönnek létre, a jogalanyokat a jog erejénél fogva megilletik ezek a jogok. Nincs szükség közigazgatási eljárásra, senki sem hoz döntést a személyiségi jogok „odaítéléséről”. Az mindenkit megillet [a Ptk. 3:1. § (2) bekezdése szerint a jogi személyeket is, amennyiben az adott személyiségi jog természeténél fogva nem kizárólag emberhez kötődik] pusztán azon az alapon, hogy minden embernek joga van a méltóságához, és a személyiségi jogok az ember méltóságából fakadnak.

Ebből következően a személyiségi jogok a jogképesség vetületei, és minden embert automatikusan megilletnek jogképessége kezdetétől fogva. Így a képmáshoz való jog e tekintetben egyértelmű előnyt élvez a védjegyekkel szemben, mivel annak megszerzéséhez az egyén részéről semmilyen jogi aktus vagy időráfordítás nem szükséges.

2.6. A védelem tartalma

A védjegyoltalom és a képmáshoz való jog tartalmában találhatók bizonyos hasonlóságok, ugyanakkor számos lényeges különbség is. Mindkét jog elsődleges funkciója a jogosult számára kizárólagos jogok biztosítása. A kizárólagosság azt jelenti, hogy mindenki eltiltható az oltalom tárgyának használatától.

A védjegyek esetében azonban – ahogy fentebb kifejtésre került – a kizárólagos jogok kizárólag a gazdasági tevékenység körében és az árujegyzék tekintetében érvényesíthetők (a jó hírű védjegyek kivételével). A használat fogalma a védjegyjogban többféle magatartást foglal magában. A Vt. 12. § (3) bekezdése példálózó felsorolást ad ezen cselekményekről, így használatnak minősül többek között a megjelölés elhelyezése az árun vagy csomagoláson, a megjelölést hordozó áru forgalomba hozatala vagy eladásra kínálása, illetve e célból történő

²⁹ Verena von Bomhard, Artur Geier: Unregistered Trademarks in EU Trademark Law. Trademark Reporter, 107. évf. 3. sz., 2017, p. 686–698.

³⁰ A kereskedelmi nevet védi a Ptk. névjogi szabálya, a versenyjog a jellegbitorlás tényállásán keresztül, a büntetőjog pedig a versenytárs utánzása tényállásán keresztül védi a nem lajstromozott megjelöléseket.

³¹ Vt. 1. § (1) bekezdés a)–b) pont.

raktáron tartása, a megjelölést hordozó áru importja és exportja, a megjelölés használata cég- vagy kereskedelmi névként, továbbá üzleti iratokon és reklámokban való használata.

Ezzel szemben a képmáshoz való jog tartalma országonként eltérhet. A Ptk. 2:48. § szerint a képmáshoz való jog védelmet biztosít a képmások engedély nélküli elkészítésével vagy felhasználásával szemben. Megjegyzendő, hogy a jelenlegi szabályozás tágabb védelmet biztosít, mint 2014. március 15. előtt a régi Ptk., amelynek 80. §-a csak a képmással és a hangfelvétellel való visszaélést, valamint engedély nélküli nyilvánosságra hozatalukat szankcionálta. A hatályos szabályozás széles körű jogérvényesítési lehetőséget biztosít, mivel nem korlátozódik a jogosult mozgástere sem az áruk és szolgáltatások típusára, sem pedig a gazdasági tevékenységre. Így az arcok tekintetében megállapítható, hogy minden olyan magatartással szemben fel lehet lépni személyiségvédelmi alapon is, amellyel szemben védjegyjogi alapon lehetne, de fordítva ez nem igaz, nem minden képmássérelmet tudna orvosolni a védjegyoltalom.

2.7. Kivételek és korlátozások

Ahogy a jogrendszerek történetileg fejlődtek, az alanyi jogok is egyre korlátozottabbá váltak. Mivel jogok korlátok nélkül nem léteznek, úgy a védjegyoltalomnak és a képmáshoz való jognak is megvannak a maga jogi határai. A TRIPS 17. cikke lehetővé teszi a tagállamok számára, hogy kivételeket és korlátozásokat vezessenek be a védjegyoltalom vonatkozásában. A védjegyirányelv 14. cikke felsorol olyan korlátozásokat, amelyek esetén a védjegyjogosult nem tilthatja meg harmadik személyeknek a védjegy használatát. Ezek a saját név és cím használata, a megkülönböztetőképességgel nem bíró, valamely termék- vagy szolgáltatásjellemzőt megtestesítő kifejezések, illetve a pótalkatrészek rendeltetésének jelzése. Noha a védjegyből fakadó jogok kimerülése külön cikkben jelenik meg, kétségtelenül az is a kizárólagos használati jog egyik korlátját képezi. A Vt. ugyanezt a korlátozási és kivételi rendszert alkalmazza a nemzeti védjegyekre.

A képmáshoz való jog korlátai országonként eltérnek. Magyarországon a személyiségvédelmi generálklauzula meghatározza e jogok célját, ugyanakkor általános korlátokat is szab. A Ptk. 2:42. § szerint mindenki jogosult személyiségi jogait szabadon kibontakoztatni, de csak a törvény keretei között, és mások jogainak tiszteletben tartásával.³² Ez azt jelenti, hogy a személyiségi jogok gyakorlása nem eredményezheti a jogrend sérelmét, és nem sértheti más személyek jogait.

A képmáshoz való jognak ezen túlmenően speciális korlátai is vannak. A 2:48. § (2) bekezdés szerint engedély nélkül is készíthető és felhasználható felvétel, ha az tömegben ké-

³² Fézer Tamás: Harmadik rész. Személyiségi jogok. In *Osztovits András* (szerk.): A Polgári Törvénykönyvről szóló 2013. évi V. törvény és a kapcsolódó jogszabályok nagykommentárja, 1. kötet. Opten, Budapest, 2014, p. 255–258.

szül, vagy nyilvános közéleti szerepléshez kapcsolódik. A magyar bírósági gyakorlat szerint a „tömeg” mint kivétel akkor alkalmazható, ha a vizuális felvétel célja, hogy az egyéneket megszámlálhatatlan embercsoportként, tömegként ábrázolja, és bemutassa a tömegszereplést. Még ha az egyének felismerhetők is, fontos események illusztrálása érdekében a tömeg rögzíthető. A korlátozás másik eleme a közérdeklődésre számot tartó nyilvános szereplésekhez kapcsolódik, így például politikai csúcstalálkozókhoz, nyilvános beszédekhez, tüntetésekhez vagy állami szervek által szervezett rendezvényekhez. Ezen események közös jellemzője, hogy a közélet részét képezik, valamilyen közügyről információt vagy véleményt jelenítenek meg.

Adódik a kérdés, hogy ha a kétféle védelemnek ugyanaz a tárgya, de eltérőek a védelem alóli kivételek, akkor azt hogyan lehet feloldani? Például ha egy közéleti szereplő arcvédjegyét felhasználják közéleti szerepléssel kapcsolatban, akár az árujegyzék által lefedett gazdasági tevékenység során (például plakátok, reklámanyagok készítésekor), úgy az jogszerű vagy jogellenes? A Ptk. szerint jogszerű lenne, a Vt. szerint jogellenes. Ezt a független jogági jogellenesség elvének kissé megerőszkolt alkalmazásával lehet feloldani. Az elvet alapvetően az építkezésekkel és szomszédjogokkal kapcsolatos ügyekben lehet alkalmazni, miszerint attól még, hogy valami építési engedély birtokában épült, és így közigazgatási jogi szempontból jogos, polgári jogi szempontból még lehet a szomszéd számára szükségtelenül zavaró és ezáltal jogellenes.³³ Ez a megközelítés a közjog és a magánjog eltérő szabályozási módszerein alapul. Mivel a személyiségvédelem és a védjegyjog is a polgári jog szerves része, tulajdonképpen egy jogágba tartoznak, nem túl szerencsés, ha egyazon magatartás jogszerűsége személyiségvédelmi és védjegyjogi szempontból eltér egymástól. A Ptk. közéleti szereplésre vonatkozó rendelkezését a közérdek és az információkhoz való hozzáférés, valamint a véleménynyilvánítás szabadsága hatja át, ezért helyénvalóbbnak tűnik ezt a szabadságot előtérbe helyezni a védjegytalalom monopóliumával szemben. Ellenkező esetben a közszereplők az arcuk lajstromozásával ellehetetleníthetnék a róluk szóló tudósítások megjelenését.

2.8. Forgalomképesség és megterhelhetőség

Ahogy korábban már volt róla szó, a védjegyek gazdasági célú használata a védjegyjog egyik kulcseleme. Ennek több módja is létezik, ezek közül az egyik az oltalom részleges vagy teljes átruházása. A védjegyek átruházhatók, mivel a TRIPS 21. cikke előírja, hogy a tagállamoknak biztosítaniuk kell a védjegyek átruházhatóságát akár az ahhoz kapcsolódó vállalkozás (goodwill) átruházásával együtt, akár anélkül. Korábban már a PUE is elismerte a védjegyek átruházhatóságát, azonban az elfogadásakor hatályos szöveg még nem tartalmazott részletes iránymutatást az átruházásra vonatkozóan. A PUE-t az 1937-es londoni

³³ BH 1994. 245.

konferencián módosították, kiegészítve a szöveget az átruházás szabályaival. A módosítás célja – a védjegyjogban akkoriban jelen lévő ellentétes tendenciákat tükrözve – a status quo fenntartása volt anélkül, hogy a tagállamokat új szabályok átvételére kényszerítette volna.³⁴ A jelenleg hatályos szöveg egyértelműen tükrözi, hogy az elsődleges szempont a tagállamok védjegyjogának tiszteletben tartása és függetlenségének megőrzése volt. Különösen az Egyesült Államok érdekeit vették figyelembe, ami miatt a PUE a tagállamok belátására bízta annak elismerését, hogy érvényes lehet-e egy olyan átruházás, amely csak a vállalkozással együtt történik.

A védjegyirányelv 5. szakasza (22–26. cikk) „a védjegyoltalom a vagyoni forgalomban” címet viseli, a Vt. III. fejezete szintén a védjegy vagyoni forgalomban való részvételét szabályozza, elismerve, hogy a védjegyoltalomból eredő jogok fogalomképes vagyoni értékű jogot képeznek. Mindkét jogforrás lehetővé teszi – előbbi kifejezetten, utóbbi hallgatólagosan – az ún. tiszta átruházást, ami azt jelenti, hogy a védjegy átruházása más üzleti vagyonelemek (például vállalkozás része vagy teljes egésze, illetve üzleti titkok) átruházása nélkül is végrehajtható.³⁵ A védjegyátruházás dogmatikai háttere az új Ptk. megszületésével 2014-ben letisztázódott, mivel a 6:202. § és 6:215. § (3) bekezdése már aggálymentesen teszi lehetővé a jogok adásvétel vagy más jogcím útján történő átruházását.³⁶

A védjegyoltalom mint vagyoni értékű jog további jelentős előnye, amely a jogosult pénzügyi-gazdasági mozgásterét nagymértékben befolyásolja, hogy gazdasági társaságba apportálható, szemben a személyiségi jogokkal. A Ptk. 3:10. § (2) bekezdése szerint ugyanis nem pénzbeli vagyoni hozzájárulásként a gazdasági társaság számára vagyoni értékű jog – így a védjegy is – átruházható, és az a gazdasági társaság könyveiben is kimutatható immateriális vagyonelemmé tud válni.

További praktikus vagyoni jogi aspektusa a védjegynek, hogy ha az házasságkötés után kerül bejelentésre, akkor sem lesz a házastársak közös vagyona. A Ptk. 4:38. § (1) bekezdés c) pontja szerint ugyanis különvagyonba tartozik a házastársat mint a szellemi tulajdon létrehozóját megillető vagyoni jog. Ez azonban nem vonatkozik a vagyonközösség fennállása alatt esedékes díjakra. Így tehát a védjegy használatba adásából fakadó licencdíjak – házassági vagyoni jogi szerződés eltérő rendelkezése hiányában – a házastársak közös vagyont fogják képezni, de maga az oltalom csak a védjegyjogosult különvagyonába tartozik. Ez több szempontból is fontos kihatásokkal bír, így például a különvagyonnal kapcsolatos rendelkezés, a különvagyon terhei és tartozásai, valamint a házasság felbontása esetén történő elszámolás során figyelemmel kell lenni a különvagyoni jellegre.

³⁴ *Irene Calboli*: Trademark assignment „with goodwill”: a concept whose time has gone. *Florida Law Review*, 57. évf. 4. sz., 2005, p. 817.

³⁵ *Keserű Barna Arnold*: A magyar védjegyek átruházására vonatkozó szabályok összehasonlítása a közösségi védjegyoltalom átruházásának szabályaival, különös tekintettel a szellemi tulajdon elméleteire. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 6. (116.) évf. 4. sz., 2011. augusztus, p. 67.

³⁶ *Faludi Gábor*: A szerzői jogi és iparjogvédelmi jogátruházás a Ptk. háttere előtt. *Jogtudományi Közlöny*, 68. évf. 12. sz., 2013, p. 581–592.

A védjegy potenciálisan korlátlanul fennálló időbeli hatályával összhangban forgalomképes vagyoni jogként a természetes személy hagyatékának részét képezi, így megörökölhető vagyoni jogosultság. Ehhez hasonlóan jogi személyek esetében is túri a jogutódlást a védjegy, a Vt. 19. § (2) bekezdése szerint a jogi személy jogutódjára száll át a védjegy a felek eltérő kikötése hiányában, vagy ha a körülményekből nyilvánvalóan más nem következik.

Ami a megterhelhetőséget illeti, a Vt. 20. §-a külön is rögzíti, hogy a védjegybejelentésből és a védjegyoltalomból eredő jogok megterhelhetők és végrehajtás alá vonhatók. A leggyakrabban felmerülő hitelbiztosítéki teher a zálogjog. A Ptk. 5:101. § általános jelleggel fogalmazza meg, hogy a zálogjog tárgya bármely vagyon tárgy lehet, a 8:1. § (1) bekezdés 5. pontja szerint pedig vagyon tárgyak alatt a jogokat is érteni kell. Minthogy a védjegy fizikai értelemben birtokba nem adható, ezért csak jelzálogjog jöhet létre a védjegyeken, kézizálog nem. Az 5:103. § (2) bekezdés szerint a zálogjog kiterjed a zálogtárgy hasznaira is, így védjegy esetében az esetleges licenciadíjakra. Meg kell említeni, hogy a zálogjog érvényesítése esetén, ha a zálogjogosult megszerzi a zálogtárgyat, azaz az arcvédjegyet, előállhat az a helyzet, hogy az arckép eldologiasodott jogi formája felett többé semmilyen kontrollt nem tud gyakorolni az érintett személy, az kikerül a rendelkezési köréből. Így pedig a védjegyoltalom és a képmáshoz való jog ütközése következik be. Erre megnyugtató választ a jelenlegi jogszabályi környezet nem ad, talán csak a Vt. 19. § (4) bekezdése felől közelíthető meg a zálogjog alapján történt átruházó ügylet semmissége, ha az a fogyasztók megtévesztését eredményezi. Ha a zálogjogosult az érintett személy akarata ellenére használja a megszerzett védjegyet, felmerülhet a megtévesztő jelleg. De az ezzel kapcsolatos bizonytalanság miatt inkább célszerű elkerülni az arcvédjegyek elzálogosítását.

Bár kevésbé elterjedt, de a terhek körében azt is meg kell említeni, hogy a Ptk. 5:156. § lehetővé teszi a jogokon fennálló haszonélvezet létrehozását, így a védjegy is megterhelhető haszonélvezeti joggal. Ez a védjegyjogosult rendelkezési jogát jelentősen korlátozza, és a haszonélvezeti jog szabályai miatt erősebb dologi jogi pozíciót biztosít egy kizárólagos licenciából fakadó kötelmi jogi pozícióhoz képest.

A személyiségi jogok gazdasági forgalomképessége a különböző jogrendszerekben széles skálán mozog. A kontinentális polgári jogi országokban főszabályként a személyiségi jogok nem ruházhatók át, vagy csak korlátozott mértékben, illetve kizárólag bizonyos személyiségi jogok tekintetében.³⁷ A Ptk. kifejezett rendelkezést nem tartalmaz a személyiségi jogok átruházásának tilalmáról, azonban a bírói gyakorlat alapján jól megalapozott tézis, hogy a személyiségi jogok az emberi méltóságból fakadnak, ezért nem ruházhatók át.³⁸ Az utóbbi

³⁷ Horst-Peter Götting: *Persönlichkeitsrechte als Vermögensrechte*. J. C. B. Mohr (Paul Siebeck), Tübingen, 1995.

³⁸ Görög Márta: A képmáshoz és hangfelvételhez való jog védelmének fejlődéstörténete és a jogosultat megillető „rendelkezési jog” gyökere. In Görög Márta, Menyhárd Attila, Koltay András (szerk.): *A személyiség és védelme. Az Alaptörvény VI. cikkelyének érvényesülése a magyar jogrendszeren belül*. ELTE-ÁJK, Budapest, 2017, p. 264.

években ugyanakkor egyes szerzők mellett érvelnek, hogy a személyiségi jogok új gazdasági megközelítése keretében bizonyos jogok – például a névviseléshez való jog vagy éppen a képmáshoz való jog – nyilvánvalóan piacosítható értékkel bírnak.³⁹ Amennyiben ilyen személyiségjegyek hasznosítására az érintett személy szerződést kötött, úgy a halála esetén ezen szerződés esetében is lehetséges a jogutódlás, és maga a szerződési pozíció száll át az örökösrre.⁴⁰ Fontos azonban kiemelni, hogy nem a személyiség elemei öröklődnek, csupán az azokra korábban megkötött szerződésből fakadó jogosultságok és kötelezettségek.

Az arcképek gazdasági potenciáljának kihasználása érdekében tehát a védjegyoltalom a vagyoni jogok teljes körét biztosítja, így a védjegy átruházható vagy licenciába adható, végrehajtás alá vonható, biztosítéskul adható vagy más módon megterhelhető. Ezzel szemben a képmáshoz való jog – mint a személyiségi jog egyik formája – szorosan kötődik az egyénhez, nem eldologiasítható, ezért gazdasági hasznosíthatósága lényegesen korlátozottabb. Csak kötelmi jogi eszközökkel lehetséges ahhoz hasonló de facto eredményt elérni, mint amit a védjegyekkel, azonban de iure akkor is teljesen más jellegű jogviszonyok jönnek létre.

2.9. Igényérvényesítés

A római jogban a *lex imperfecta* olyan norma volt, amely valamit megtiltott, de ha azt mégis megtették, sem érvénytelennek nem nyilvánította, sem szankciót nem alkalmazott a jogsértő személlyel szemben.⁴¹ A *lex imperfecta* tehát következmények nélküli szabály, amely nem érvényesíthető. A hatékony jogvédelem megköveteli a kikényszeríthetőség lehetőségét (*lex perfecta* normák), mivel egy jog valódi értékét annak tényleges, gyors és elkerülhetetlen érvényesítése határozza meg.

A szellemi tulajdon-jogok érvényesítése a magánjog más területeihez, különösen a személyiségi jogokhoz képest nemzetközi szinten magas fokon harmonizált. A TRIPS előtt az igényérvényesítésre vonatkozó szabályok alapvetően általános kötelezettségeket írtak elő jogorvoslatok biztosítására és bizonyos esetekben a jogsértő áruk lefoglalására. Abban az időszakban az igényérvényesítés szabályozása elsősorban a nemzeti jogalkotást terhelte. Ugyanakkor a TRIPS igényérvényesítési fejezete a diplomáciai konferencia egyik legjelen-

³⁹ Schultz Márton: A személyiségi jog vagyoni értékminőségének elvi és dogmatikai alapjai, különös tekintettel a névjogra (PhD-disszertáció), 2019; Menyhárd Attila: Forgalmképes személyiség? In Menyhárd Attila, Gárdos-Orosz Fruzsina (szerk.): Személy és személyiség a jogban. Wolters Kluwer, Budapest, 2016, p. 65; Harkai István: A képmáshoz való jog és pénzben kifejezhető értéke a számítógépi programalkotásokban. In Báró-Farkas Margit Chiara, Kemény Zsanett (szerk.): A pénzügyi világ kihívásai a 21. században. Pro Talenti Universitatis Alapítvány, Szeged, 2018.

⁴⁰ Orosz Árpád: Öröklési jog. In Wellmann György (szerk.): Polgári jog I–IV. Kommentár a gyakorlat számára. HVG ORAC, Budapest, 2025. 7:2. §-hoz fűzött magyarázat.

⁴¹ Thomas A. McGinn: The Expressive Function of Law and the Lex Imperfecta. Roman Legal Tradition, 11. évf., 2005, p. 28.

több eredménye volt.⁴² Az Európai Unió is tett lépéseket a szellemi tulajdon-jogok érvényesítésének harmonizálása érdekében, amikor az Európai Parlament és a Tanács 2004. április 29-én elfogadta a szellemi tulajdon-jogok érvényesítéséről szóló irányelvet. Noha az egyes részletszabályok eltérhetnek az EU-ban és a TRIPS tagállamaiban, a védjegy jogosultak általában előre láthatják, hogy jogsértés esetén milyen intézkedésekre, eljárásokra és jogorvoslatokra számíthatnak.

A személyiségi jogok érvényesítése tekintetében sem eljárási, sem anyagi jogi harmonizáció nem létezik uniós vagy nemzetközi szinten. Ez a személyiségvédelem egyik nyilvánvaló gyenge pontja a védjegyekkel szemben. A Ptk. alapvetően hasonló polgári jogi igényeket biztosít a személyiségi jogok megsértése esetén, mint a szellemi tulajdon-jogok megsértésekor, bár ezek nem teljes mértékben azonosak. Az alapvető védelmi jellegű jogkövetkezményeken – jogsértés megállapítása, jogsértés abbahagyása, nyilvánosság előtti elégtételadás, eredeti állapot helyreállítása, az áruk lefoglalása vagy jogellenességtől való megfosztása – túl a legjelentősebb szankció, hogy a sértett a jogsértőtől követelheti a jogsértéssel szerzett vagyoni előny átengedését a jogalap nélküli gazdagodás szabályai szerint. Ennek alkalmazásához nem szükséges a felróhatóság vizsgálata; elegendő pusztán a jogsértés ténye. A képmás jogellenes felhasználásából származó vagyoni előny minimuma a képmás használatáért piaci értéken fizetendő licenccij. Sajátos további szankció, amely kizárólag szellemi tulajdon-jogi ügyekben áll rendelkezésre, az adatszolgáltatási igény, amely lehetővé teszi a jogosult számára, hogy információt követeljen a jogsértő áruk előállításában vagy terjesztésében részt vevő személyek kilétéről.

A személyiségi jogok esetében egy speciális jogkövetkezmény a sérelemdíj. A sérelemdíjra a kártérítési felelősség szabályai alkalmazandók, azonban a kár bekövetkezését bizonyítani nem szükséges.⁴³ A sérelemdíj célja nem a vagyoni viszonyokban keletkezett kedvezőtlen változások orvoslása – mint a deliktális kártérítési felelősség esetében –, hanem a sértett fél kompenzálása az őt ért immateriális, nem vagyoni hátrányokért és sérelmekért. Másodlagos funkciója a jogsértő megbüntetése, amely a sérelemdíj összegében nyilvánul meg, figyelembe véve a felelősség mértékét, a jogsértés ismétlődő jellegét, a jogsértés súlyát, valamint a sértettre és környezetre gyakorolt hatását.⁴⁴

Míg a védjegyek és a képmáshoz való jog polgári jogi igényérvényesítés eszközei viszonylag hasonlóak, a büntetőjogi védelem már lényegesen heterogénebb képet fest. A TRIPS 61. cikke értelmében a tagállamok kötelesek büntetőjogi szankciókat biztosítani legalább a szándékos védjegyhamisítás és a kereskedelmi mértékű szerzői jogi jogsértés esetére. A Büntető Törvénykönyvről szóló 2012. évi törvény (a továbbiakban Btk.) több, szellemi tu-

⁴² Daniel Gervais: *The TRIPS Agreement: Drafting History and Analysis*. Sweet & Maxwell, London, 2008, p. 440.

⁴³ Sándor István: A képmáshoz való jog és a sérelemdíj bírósági gyakorlatának tendenciái. *Belügyi Szemle*, 68. évf. 4. sz., 2020, p. 63.

⁴⁴ Ptk. 2:52. § (3) bekezdés.

lajdon elleni bűncselekményt is szabályoz, ideértve az iparjogvédelmi jogok megsértését is. Ezzel szemben a képmáshoz való jog büntetőjogi védelme erősen korlátozott. Mivel a képmásvédelem alapvetően a polgári jog körébe tartozik, a büntetőjog csupán az olyan hamis képfelvételek készítését vagy közzétételét tiltja, amelyek a sértett becsületét csorbítják.⁴⁵ Így a képmások vonatkozásában számos jogellenes, kereskedelmi célú felhasználás a büntetőjog hatályán kívül marad, hacsak e képmások nem részesülnek védjegyoltalomban. Azaz e tekintetben a védjegyoltalom jelentős mértékű többletgaranciát tud nyújtani a jogosult számára.

Külön említést érdemel a képmások online térben való védelme, amely szintén a védjegyek oldalára billenti a mérleg nyelvét. Az elektronikus kereskedelmi szolgáltatások, valamint az információs társadalommal összefüggő szolgáltatások egyes kérdéseiről szóló 2001. évi CVIII. törvény 13. §-a szabályozza az értesítési és eltávolítási eljárást, amely szerzői jogi és védjegyjogi online jogsértések estén igénybe vehető gyors és hatékony eszköz. Ha a felek között érdemi jogvita bontakozik ki, a bírósági eljárás ugyan ekkor sem kerülhető el, azonban azt megelőzően permegelőző jelleggel hatékony igényérvényesítési alternatíva a védjegyek védelme érdekében. Emellett a gyakorlati tapasztalat is azt mutatja, hogy a nagy online platformok belső mechanizmusai is könnyebb az igényérvényesítés lajstromozott védjegy alapján, ahol mind az oltalom tárgya, mind a jogosult személye és az oltalom egyéb adatai egyértelműen beazonosíthatóak. A Digital Services Act⁴⁶ részletesen szabályozza uniós szinten a jogellenes tartalmakkal szembeni felelősség kérdését, és azokat a bejelentési és cselekvési mechanizmusokat, amelyeket a közvetítőszolgáltatók köteles alkalmazni. A DSA a jogellenes tartalom fogalmát tágran határozza meg, lényegében akként, hogy ami offline jogellenes, az online is jogellenes. A 12. preambulumbekzdés e körben külön ki is emeli a képmások jogellenes felhasználását. Így a DSA-rezsim alatt elméletben mind a képmásvédelem alapján, mind a védjegyoltalom alapján azonos módon kellene eljárni a jogosulatlan online felhasználásokkal szemben, de a védjegyek lajstromozásának ténye itt is praktikus előnyt jelent.

2.10. Használati követelmény

A védjegyek gazdasági monopoljogként a kizárólagosság biztosítására szolgálnak, ugyanakkor e kizárólagos jog gyakorlását használat útján fenn is kell tartani. A modern védjegyjogban a védjegyeket nem lehet csupán azért lajstromozni, hogy tartósan blokkolják a pia-

⁴⁵ Btk. 226/A. §.

⁴⁶ Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2022/2065 rendelete (2022. október 19.) a digitális szolgáltatások egységes piacról és a 2000/31/EK irányelv módosításáról (digitális szolgáltatásokról szóló rendelet).

cot. Ezt a tényleges használat követelménye akadályozza meg.⁴⁷ A lajstromozáson alapuló védjegyrendszerekben a használat igazolásának kötelezettsége – legalább valamely szakaszban – alapvető mechanizmus a védjegy lajstrom túlsúfoltságának kezelésére. Ez különösen nagy jelentőséggel bír olyan jogrendszerekben, mint a magyar, ahol sem előzetes használat, sem használati szándék nem feltétele a lajstromozásnak. Következésképpen a használati kötelezettség nyomon követése és kikényszerítése kulcsfontosságú a védjegy jogosultság hosszú távú fennmaradásához.⁴⁸

Noha a TRIPS 19. cikke nem ír elő kifejezett használati kötelezettséget, elismeri, hogy az ilyen nemzeti követelmények a lajstromozás fenntartása érdekében szükségesek lehetnek. A lajstromozás törlése kizárólag legalább három év megszakítás nélküli használat hiányát követően lehetséges, kivéve, ha a védjegy jogosult igazolni tudja, hogy a használat akadályozottsága objektív okok miatt állt fenn. E szabály két fő eleme tehát: a minimális, megszakítás nélküli évek száma használat nélkül, amelyek elteltével hátrányos jogkövetkezmények alkalmazhatók, valamint a kivétel lehetősége alapos indokkal.

Az európai védjegy jog és ezzel együtt a magyar jog is kiterjeszti a tényleges használat hiányának időtartamát, amely öt év megszakítás nélküli időszakot jelent vagy a lajstromozástól számítva, vagy később bármikor a védjegy oltalom időtartama alatt.⁴⁹ Amennyiben ez az időszak eltelik tényleges használat nélkül, a védjegy jogosultat hátrányos jogkövetkezmények terhelik. A tényleges használat hiánya felpuhítja a kizárólagosság erejét. Egy nem használt védjegy alapján benyújtott felszólalást vagy törlési kérelmet elutasítanak, a nem használt védjegy nem érvényesíthető védjegybitorló magatartásokkal szemben, és végül bárki kérheti a megszűnés megállapítását a használat hiánya miatt.⁵⁰

A tényleges használat követelménye és a használat hiányából fakadó valamennyi negatív jogkövetkezmény a védjegyek gazdasági funkciójára vezethető vissza. Ezzel szemben a személyiségi jogok az alkotmányos alapjogokból fakadnak, valójában a személyiségi jogok elismerése az emberi jogok védelmének egyik formája. Ez az eredet egyértelművé teszi, hogy a személyiségi jogok esetében a tényleges használat követelménye nem írható elő, nem is értelmezhető. A képmáshoz való jog fennállásához nem szükséges annak kötelező gyakorlása, az egyén használat vagy egyéb jogfenntartó cselekmény hiányában sem veszíti el jogérvényesítési lehetőségeit. A képmáshoz való jogot a törvény minden további feltétel nélkül biztosítja.

⁴⁷ E kritérium az európai országok védjegy jogában jellemzően a 20. század második felében jelent meg. *Vida Sándor: A védjegy „tényleges használata” az Európai Bíróság gyakorlatában. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 2. (112.) évf. 2. sz., 2007. április, p. 45.*

⁴⁸ *Graeme B. Dinwoodie: Territorial Overlaps in Trademark Law: The Evolving European Model Symposium: Negotiating IP's Boundaries in an Evolving World. Notre Dame Law Review, 92. évf., 4. sz., 2016, p. 1694.*

⁴⁹ Védjegyírányelv 16. cikk, Vt. 18. §.

⁵⁰ *Keserű Barna Arnold: Az Európai Bíróság ítélete az ONEL/OMEL védjegy ügyében. Jogesetek Magyarázata, 5. évf. 2. szám, 2014, p. 85–92.*

2.11. A jogok megszűnése

A védjegyek és a személyiségi jogok között jelentős különbség mutatkozik a megszűnés tekintetében, amit e jogok jogi természete határoz meg. A védjegyjogtalom több jogcímen is megszűnhet. A leggyakoribb megszűnési ok a megújítás hiánya, hiszen a védjegyjogosultnak tízévente meg kell újítania a lajstromozást, és meg kell fizetnie a díjat az oltalom fenntartása érdekében. A Vt. VI. fejezete tartalmazza a lemondásra, a törlésre és a megszűnés megállapítására vonatkozó rendelkezéseket.

Mivel a védjegy bejelentés alapján keletkezik, a jogosult kérheti annak megszüntetését lemondás útján, akár az áruk vagy szolgáltatások egy része, akár azok összessége tekintetében. Azaz a védjegyjogosult rendelkezési joga a jogosultsága megszüntetésére is kiterjed.

Mint fentebb volt róla szó, a használati kötelezettség a védjegy jog egyik alapköve, amely a védjegyek gazdasági természetéből fakad, így a használat hiánya a megszűnésmegállapítási eljárások leggyakrabban hivatkozott oka. További megszűnési ok a megkülönböztetőképeség elvesztése. Ha egy védjegy rendkívül elterjedté válik, és a piacon szinte monopolisztikus helyzetre tesz szert, a megjelölés az adott áru vagy szolgáltatás általános megnevezésévé válhat. Ily módon a védjegy elveszíti leglényegesebb attribútumát, ami lehetetlenné teszi az oltalom fenntartását. Megszűnési ok kapcsolódik a védjegyek információs funkciójához is, mivel a védjegyjogtalom megszűnik, ha az megtévesztővé vált, különösen az áruk vagy szolgáltatások jellegét, minőségét vagy földrajzi származását illetően.

A törlési eljárás olyan esetekre vonatkozik, amikor az oltalom fenntartása ellentétes lenne a védjegyek általános céljaival, és a védjegyet eleve nem lett volna szabad lajstromozni. Így a lajstromozást kizáró abszolút és relatív okok törlési okként jelennek meg, vagyis ezek utólag, a lajstromozást követően is vizsgálhatók. Emellett felmerülhetnek olyan súlyos formai hibák is (árujegyzékkel, illetve bejelentővel kapcsolatos hibák), amelyek szintén törlési okként jelennek meg.

Látszik tehát, hogy a védjegyjogtalom megszűnésének komplex szabályrendszere alakult ki, különböző okokból, különböző jogcímen és módokon szűnhet meg az oltalom. Ehhez képest a képmáshoz való jog elidegeníthetetlen személyiségi jog, amelyet a törvény ex lege biztosít, következésképpen az csakis egy módon szűnhet meg, a jogalanyiség megszűnésével együtt. Amíg az egyén életben van, őt megilleti a képmáshoz való jog, és senki sem hivatkozhat e jog érvénytelenségére vagy megszűnésére, nem lehet a versenytársak által taktikai jelleggel támadni e jog fennállását. Ez jelentős előny a személyiségvédelem oldalán.

2.12. Költségek és pénzügyek

A kizárólagos jogok megszerzésének egyik gyakorlati aspektusa a költségek kérdése. Mivel a védjegyeket hatósági eljárás útján lajstromozzák, a bejelentési eljárás díjköteles. A magyar védjegyek esetében a legalacsonyabb bejelentési díj 81 000 forint (jelenleg 15% engedmény-

nyel online bejelentés esetén), amely a Nizzai Osztályozás szerinti egyetlen osztályt fed le. Ugyanez az összeg fizetendő a megújításkor is. Összességében ez viszonylag alacsony ár egy tíz évig tartó, a magyar piacra irányuló kizárólagos jogért. De ha több áruosztályt szeretne a bejelentő, vagy akár az összeset (aminek a használati kényszer miatt valódi értelme aligha van), akkor a költségek már magasak lehetnek. Ezenfelül nem kötelező ugyan, de ajánlott ügyvéd meghatalmazása, különösen olyan esetekben, amikor a lajstromozás elutasításának kockázata magas, és az irányadó esetjog ismerete szükséges lehet. Ez természetesen további költségekkel jár.

Ezzel szemben a személyiségi jogok természetüknél fogva díjmentesek. A törvény közvetlenül biztosítja őket, anélkül, hogy bármiféle illetékfizetéssel járó eljárásra szükség lenne. És amíg a védjegyek esetében a fizetendő díj a lefedni kívánt áruk és szolgáltatások számával áll arányban, addig a képmásvédelmet nem korlátozzák áru- és szolgáltatási osztályok. Az ingyenesen, minden célú és jellegű felhasználásra védelmet kínál.

A jogérvényesítés költségei számos tényezőtől függenek (peres illetékek, szakértői díjak, képviselési díjak stb.), és a gyakorlati tapasztalat is ezek folyamatos emelkedését mutatja. Nem feltételezhető, hogy a két oltalmi forma közül bármelyik oldalán jelentős többletköltségek merülnének fel.

További pénzügyi vetülete az összevetésnek, hogy a fentebb említett apportálási lehetőség miatt az arcvédjegy céges vagyonná válhat, akár teljes egészében az képezheti egy gazdasági társaság jegyzett tőkéjét. E körben természetesen alapvető fontosságú az objektív és elfogadott módszertan szerinti vagyonértékelés. 2025-től az Szja.-törvény 7. § (1) bekezdés zs) pontjának beiktatása révén az apportált szellemi termék után nem kell az apportálásra tekintettel személyi jövedelemadót fizetni, hanem csak akkor, ha a szellemi termékkel érintett üzletrészt később értékesítik.⁵¹ Ez az innováció- és start-up-ösztönző szabály támogatólag hathat az arckép lajstromoztatására és cégbe történő apportálására.

2.13. Az összevetés eredménye

Az előző oldalakon a védjegyoltalmat és a képmáshoz való jogot tizenkét különböző szempont alapján vizsgáltuk annak érdekében, hogy feltárjuk, érdemes-e védjegybejelentést tenni emberi arcokra. Az arcok jogellenes felhasználása mindkét módon megtiltható, ugyanakkor a legfontosabb stratégiai kérdés az, hogy a képmáshoz való jog önmagában elegendő védelmet és jogérvényesítési lehetőséget biztosít-e, vagy célszerű azt védjegyoltalommal kiegészíteni.

Az alábbi táblázat összegzi az összehasonlítás eredményeit. A boxmérkőzések pontozásához hasonlóan 1 pont jár annak, amelyik az adott szempont szerint előnyösebb, és 2 pont

⁵¹ Csővári István: Akkor most hol tartsuk a szellemi termékünket? Jogászvilág, 2024: <https://jogaszvilag.hu/cegvilag/akkor-most-hol-tartsuk-a-szellemi-termekunket/#>.

akkor, ha olyan szignifikáns a különbség, mint amikor az egyik ökölvívó az adott menetben padlóra küldi a másikat. Amennyiben mindkét oszlopban 1 pont szerepel, az azt jelenti, hogy az adott elem tekintetében nincs számottevő különbség.

Szempontok	Magyar védjegyoltalom	Képmásvédelem
Funkció	0	1
Tárgyi hatály	0	1
Területi hatály	1	1
Időbeli hatály	1	0
Oltalom feltételei	0	2
Oltalom tartalma	0	1
Korlátozások és kivételek	1	1
Forgalomképesség	2	0
Igényérvényesítés	1	0
Használati kényszer	0	1
Megszűnés	0	2
Költségek	1	1
Összesítés	7	11

Látható, hogy pontozással egyértelműen a képmásvédelem nyert, két esetben a védjegyoltalom padlóra is került. Megjegyzendő ugyanakkor, hogy uniós szintésre evezve a területi hatály kérdésében 2 pontot kapna az uniós védjegy. Mindkét oltalmi forma rendelkezik előnyökkel és hátrányokkal. Ha egy adott személynek választania kellene a védjegy és a személyiségi jog között arcképe védelme érdekében, a képmáshoz való jog megfelelő és elegendő megoldásnak tűnik. A portrék védjegyoltalma nem nélkülözhetetlen a képmás védelméhez, ugyanakkor kiegészítő jelleggel hasznos lehet, és a jogosult élvezheti a védjegyoltalom azon előnyeit, amelyeket éppen a személyiségi jogok nem tudnak garantálni. Elsősorban a gazdasági rugalmasságot biztosító átruházási és forgalomképességi lehetőségek lehetnek vonzóak, valamint a korlátlan számú megújítás, amely az egyén halála után is támogathatja az üzleti célokat. Nem elhanyagolható továbbá a szellemi tulajdonra jellemző erősebb igényérvényesítési eszköztár sem. Így a képmásvédelem és a védjegyoltalom kombinálásával lehet a legnagyobb jogi mozgástérre szert tenni.

3. Az arcvédjegyekkel kapcsolatos védjegyjogi kihívások

Az előző fejezetben arra az általános kérdésre kerestük a választ, hogy lehet-e értelme a képmáshoz való személyiségi jogot kiegészíteni az arcok védjegykénti lajstromozásával, és hogyan viszonyulhat egymáshoz a kétféle polgári jogi védelem. Ha egy logikai szinttel lejjebb lépünk, akkor pedig azt szükséges megvizsgálni, hogy a védjegyjogon belül milyen jogi kihívásokkal kell szembenéznünk akkor, ha arcvédjegyek lajstromozásáról van szó.

3.1. Lehet-e egy arc árujelző?

A védjegyek a termelők és fogyasztók közötti kommunikáció nélkülözhetetlen eszközei: tömör, szimbolikus formában hordoznak információt az áruk jellemzőiről és származásáról, ezáltal döntően befolyásolják a vásárlási döntéseket a gazdasági és társadalmi élet különböző területein.⁵² E megkülönböztető és információs funkció – amelyet gyakran eredetjelző funkciónak is neveznek – nemcsak dogmatikailag alapvető, hanem a védjegyoltalom ontológiai igazolását is adja.⁵³ Ahogy fentebb láthattuk, a védjegyirányelv és a Vt. is egyaránt hangsúlyozza azt az elvet, hogy csak azok a megjelölések lajstromozhatók, amelyek alkalmasak az áruk vagy szolgáltatások megkülönböztetésére. E fogalmi keretben merül fel az a kérdés, hogy vajon egy emberi arc – különösen egy fotorealistikus portré formájában – képes-e ezen alapvető funkció teljesítésére? Maga az emberi arc vagy annak fényképe tekinthető-e védjegyjogi értelemben megjelölésnek? Megbízhatóan és egyértelműen képes-e jelezni az áruk vagy szolgáltatások kereskedelmi eredetét?

Az átlagos fogyasztót a joggyakorlat úgy kezeli, mint aki átlagos figyelemmel rendelkezik, ám nem feltétlenül képes a finom vizuális részletek pontos felismerésére és megkülönböztetésére – különösen akkor, ha a megjelölés nem tartalmaz szöveges vagy stilizált elemeket.⁵⁴

Egy emberi arc fényképe – még ha technikailag egyedi is – az átlagos fogyasztóban nem feltétlenül idéz fel konkrét kereskedelmi eredetet. Ellentétben egy logóval vagy önkényesen megválasztott szóval, amelyeket tudatosan megkülönböztetésre szánnak, az emberi arc természetes képződmény, és evolúciós okokból szerkezetileg nagyfokú hasonlóságot mutat a teljes népességben.

Az INTA az említett amicus curiae véleményében rámutatott, hogy az EUIPO fellebbezési tanácsa 2015-ben nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy egy emberi ábrázolás meg-

⁵² Péter Szalai: The Possibilities of Trademark Law in the Service of Sustainable Development, with an Outlook on the Possibilities of State Involvement. *Rechtskultur: Zeitschrift für Europäische Rechtsgeschichte*, 13. évf. Sonderheft, 2024, p. 569.

⁵³ Anette Kur, Thomas Dreier: *European Intellectual Property Law*. Edward Elgar, Cheltenham – Northampton, 2013, p. 157.

⁵⁴ Vida Sándor: Az „átlagos fogyasztó” az európai és a német védjegyjogban. *Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle*, 109. évf. 2. sz., 2004, április.

különböztethető megjelölésként jelenjen meg.⁵⁵ Ezt az álláspontot később más ügyekben is megismételték a fellebbezési tanácsok.⁵⁶

A védjegyoltalom ilyen irányú kiterjesztése bizonytalan területre vezet. Tanulságos felidézni az Európai Unió Bírósága (a továbbiakban EUB) Dr. No-ügyben hozott döntését, amelyben a bíróság világosan különbséget tett a művészi eredet és a kereskedelmi eredet között. Az ítélet kimondta, hogy bizonyos megjelölések – például egy ismert mű címének vagy képi világának használata – közvetíthetnek ugyan információt a szerzőről vagy a kulturális forrásról, de ez nem azonos az áruk vagy szolgáltatások kereskedelmi eredetének azonosításával. Ha ezt az analógiát az arcvédjegyekre alkalmazzuk, nyilvánvalóvá válik, hogy egy felismerhető arc pusztá jelenléte – még akkor is, ha művészi vagy közéleti hírnévvel párosul – nem jelenti automatikusan, hogy a fogyasztók következtetni tudnak az áruk vagy szolgáltatások mögött álló gazdasági szereplőre. Ez különösen igaz akkor, ha hírességek vagy influenszerek az arcukat reklámcélokra adják egyszerre vagy egymás után több márka számára is. Egy arc felismerhetősége utalhat ugyan személyazonosságra vagy művészi kapcsolatra, de nem feltétlenül teljesíti a védjegy jogi funkcióját. Noha a kognitív tudomány igazolta, hogy az emberi agy rendkívüli mértékben alkalmas arcok felismerésére, ugyanakkor az is közismert, hogy a felismerés nem azonos az eredet azonosításával.⁵⁷ Ezt az álláspontot képviselték első fokon az EUIPO elbírálói is az eddigi ügyekben.

Az INTA szerint ugyanakkor az emberi arc – akár fénykép, akár rajz formájában – alkalmas lehet védjegyoltalomra, ha megfelel a megkülönböztetőképesség kritériumának. Az INTA kifejezetten elutasítja azt az érvelést – amely az EUIPO elsőfokú döntéseiben gyakran megjelent –, miszerint a portrék általánosságban alkalmatlanok a megkülönböztető funkció betöltésére.

Az INTA hangsúlyozza, hogy az emberi arc képes kifejezni az egyéniséget, és bár a fogyasztók kezdetben pusztán egy személy azonosítójaként érzékelhetik, következetes használattal és megfelelő piaci kontextusban megtanulhatják kereskedelmi eredetjelzőként értelmezni. A szervezet négy feltételt határozott meg, amelyek teljesülése esetén a portré alkalmas lehet a védjegyfunkció betöltésére: (i) kereskedelemben való használat, (ii) egységes forma és megjelenés, (iii) elhelyezés olyan pozícióban, amelyet a fogyasztók a védjegyekkel azonosítanak (pl. csomagoláson), és (iv) annak bizonyítottsága, hogy az adott szektorban bevett gyakorlat a portrék védjegyként való alkalmazása, vagy hogy az adott kép különleges jellemzői eltérnek a „szokásos” portréétől.⁵⁸

⁵⁵ INTA: Amicus Brief (Third Party Observations), R 50/2024-2 számú EUIPO ügy, p. 10.

⁵⁶ EUIPO R 2063/2016-4, R 2574/2018-1, R 378/2021-4, R 468/2021-4, R 1704/2023-4, R 2173/2023-4 ügyekben kelt határozatai.

⁵⁷ Martha J. Farah: Is Face Recognition “Special”? Evidence from Neuropsychology. Behavioural Brain Research, 76. évf. 1. sz., 1996, p. 181.

⁵⁸ INTA: Amicus Brief (Third Party Observations), R 50/2024-2 számú EUIPO ügy, p. 11.

Az INTA kiemeli, hogy a védelem tárgya nem egy személy általános arcvonása vagy személyazonossága, hanem egy konkrét, meghatározott fénykép, amely így megfelel a „világos és pontos ábrázolás” követelményének. Az INTA közvetlen analógiát von a személynevek védjegyként való oltalmához: ahogyan a nevek oltalmát sem lehet kategorikusan kizárni,⁵⁹ úgy ugyanez a logika érvényes a portrékra is. Ugyanez a gondolatmenet kiterjed más „nem hagyományos” védjegytipusokra, például a színekre vagy az üzlethelyiségek elrendezésére, ahol az EUB már kimondta, hogy a megkülönböztetőképesség mindig kontextusfüggő, és a piaci normáktól eltérő használattal alakítható ki.

Az INTA álláspontjával és megközelítésével egyet lehet érteni, és logikus keretet kínál, mindazonáltal kétséges, hogy e feltételek teljesülnek-e az útlevélfotó stílusú portrék esetében. Ezek az ábrázolások tipikusan semlegesek, stilizálástól mentesek, és hiányzik belőlük a kereskedelmi kontextus vagy szimbolikus többlet. Így gyakran nem érik el az átlagfogyasztó észlelésében a megkülönböztethetőség gyakorlati küszöbét. Ez azonban nem indokolja az arcképek kategorikus kizárását a védjegyoltalomból. Sokkal inkább eseti alapon kell eldönteni a lajstromozhatóságot, figyelemmel az adott kép sajátosságaira és használatának módjára. Az más kérdés, hogy az útlevélfotó stílusú portrék esetében a mérlegelésnek túlnyomó többségben a megkülönböztetőképesség hiányát kellene megállapítania.

3.2. Az érintett áruk és szolgáltatások jelentősége

Az EUIPO elbírálói többször is kifogást emeltek a termékcsomagoláson megjelenített arcképek jellege és kontextusa miatt. Érvelésük szerint ezek az ábrázolások gyakran általános vagy sematikus emberábrázolások, amelyeket a releváns fogyasztói kör nem a kereskedelmi eredet jelzésként értelmez, hanem inkább a termék vagy szolgáltatás célközönségére utaló szimbolikus elemként. Más szóval, ha egy arc olyan módon jelenik meg, hogy általános emberi képet tükröz, azt inkább dekoratív vagy sugalmazó elemnek tekintik, semmint védjegyek.

Más helyzet áll elő azonban akkor, amikor a képen hivatásos modell szerepel, és az árujegyzékben kifejezetten szerepelnek a modelltevékenységhez kapcsolódó szolgáltatások. Pontosan ez volt a helyzet több vizsgált ügyben, ahol az ábrázolt személyek holland modellek, és az érintett áruk és szolgáltatások között a modelltevékenység kifejezetten szerepel.

Ez felveti a kérdést, hogy betöltheti-e egy modell arca a megkülönböztető származásjelzés szerepét a modelltevékenységhez kapcsolódó szolgáltatások esetében? A válasz nemleges. Ilyen esetekben a kép – vagyis maga a modell arca – nem pusztán egy külső jelzés vagy a szolgáltatáshoz kapcsolódó ábrázolás, hanem maga a szolgáltatás. Az illető megjelenése az, amit ténylegesen kínál az adott piacon. Ennek megfelelően a megjelölés és a szolgáltatás ösz-

⁵⁹ Itt az INTA a George Orwell név körül kialakult jogvitára utal, amely R2248/2019-5 ügyszámon van folyamatban az EUIPO előtt.

szeolvad, ami aláássa a védjegy jog azon alapelvét, miszerint a védjegynek alkalmasnak kell lennie arra, hogy megkülönböztesse az árut vagy szolgáltatást más piaci szereplők áruitól vagy szolgáltatásaitól. A védjegy nem lehet azonos magával az áruval vagy szolgáltatással.

Ez párhuzamba állítható az ún. merger doktrína alkalmazásával az amerikai szerzői jogban. A bírósági gyakorlat szerint az eredeti kifejezőmód és a kifejezett gondolat összeolvad, ha az adott gondolat a gyakorlatban nem fejezhető ki többféleképpen, vagy csak nagyon kevés módon.⁶⁰ A védjegy jogban a megjelölés és az áru vagy szolgáltatás összeolvadása hasonló helyzetet eredményez. Az áruk tekintetében erre vonatkozóan kifejezett szabályt tartalmaz a védjegyirányelv 4. cikk (1) bekezdés e) pont iii) alpontja és a Vt. 2. § (2) bekezdés dc) pontja, amelyek kizárják a lajstromozásból azokat a megjelöléseket, amelyek kizárólag olyan formából vagy más jellemzőből állnak, amelyek lényeges értéket kölcsönöznek az árunak. Ez akkor áll fenn, amikor a megjelölés magát a terméket ábrázolja. Bár e rendelkezést jellemzően háromdimenziós formákra vagy olyan esztétikai jellemzőkre alkalmazzák, amelyek növelik a termék piaci vonzerejét (például műtárgyak), mögöttes logikája a szolgáltatásokra is kiterjeszthető. A védjegyirányelv és a Vt. jelenlegi szövege ugyan csak árukra korlátozza ezt a kizárási okot, de jogalkotói módosítással a szolgáltatásokra is adaptálható lenne. A modell arca ebben az összefüggésben maga testesíti meg a szolgáltatás értékét, így nem szolgálhat egyidejűleg a kereskedelmi eredet azonosítására is. Ilyen speciális kizárási ok hiányában a Vt. 2. § (2) bekezdés c) pontját lehet alkalmazni azzal az indokkal, hogy az adott megjelölés egyéb okból nem alkalmas az áruk vagy szolgáltatások megkülönböztetésére. Ennek a kizárási oknak a tartalma talán mind közül a legrugalmasabb, és erre az esetre éppen alkalmazható lenne.

Az uniós jog nem határozza meg pontosan, hogy mely védjegy típus minősül „formának” a fenti rendelkezés értelmében. Nem tesz különbséget kétdimenziós és háromdimenziós formák között, ahogy a 3D alakzatok 2D ábrázolásai között sem.⁶¹ Ennek megfelelően a kizárási ok nemcsak a 3D formákra, hanem más védjegykategóriákra is alkalmazható, így például alakzatokat ábrázoló ábrás megjelölésekre. Idesorolhatók például a posztterek, amelyek egy arcot ábrázolnak, a játékgurák vagy bábuk, amelyek egy adott személyt testesítenek meg, illetve az arccal ellátott kulcstartók. Ezekben az esetekben a védjegyek valójában nem márkák, nem a kereskedelmi eredet azonosításáért felelősek, hanem a védjegyek maguk a termékek.

⁶⁰ Pamela Samuelson: Reconceptualizing Copyright's Merger Doctrine. *Journal of the Copyright Society of the USA*, 63. évf. 3. sz., 2016, p. 417.

⁶¹ Az Európai Unió Bíróságának C-337/12 P – C-340/12 P számú egyesített ügyei, [2014] ECLI:EU:C:2014:129, 55. pont.

3.3. Az összetéveszthetőség kérdése arcvédjegyek esetén

A feltétlen kizáró okok után a relatív kizáró okok körében is érdemes megvizsgálni az arcok lajstromozásával járó kihívásokat. Mivel a védjegyek alapvető funkciója az áruk és szolgáltatások kereskedelmi eredetének azonosítása, ennek biztosítása érdekében a jogosultak megtilthatják harmadik személyeknek az azonos vagy összetéveszthetőségig hasonló megjelölések engedély nélküli használatát.⁶² Ez az elv tükröződik a relatív kizáró okok, a törlési okok és a védjegybitorlási esetek kapcsán is. Ennek megfelelően az arcvédjegyek terjedése szükségszerűen arra kényszeríti majd az SZTNH-t és a bíróságokat a felszólalási, törlési és védjegybitorlási ügyekben, hogy megvizsgálják a különböző arcképek összetéveszthetőségét.

Ez a feladat számos komoly kihívást rejt magában. Az Európai Unióban az összetéveszthetőség vizsgálatának kritériumai már jól kikristályosodtak, és az EUB SABEL-ügyben hozott mérföldkönek számító ítéletére vezethetők vissza.⁶³ Az EUB által lefektetett teszt szerint a védjegyeket egészükben kell összehasonlítani, figyelembe véve az átlagos fogyasztóra gyakorolt vizuális, fonetikai és konceptuális benyomásokat. Ez összhangban áll az emberi észlelés működésével, amely az érzékszervi benyomásokat – elsősorban látási és hallási ingereket – holisztikusan, nem pedig analitikusan dolgozza fel.⁶⁴ Összetett védjegyek esetében a megkülönböztetőképességgel bíró domináns elemek külön hangsúlyt kapnak. A fogyasztók általában nem egymás mellett érzékelik a védjegyeket, hanem az emlékezetükre hagyatkoznak. Így a hasonlóság megítélése azon alapul, hogy a megjelölések összetéveszthetők-e a fogyasztói emlékezetben.⁶⁵

A kritikus kérdés azonban az, hogyan alkalmazhatók ezek a doktrinális elvek arcvédjegyekre. A hagyományos szó- vagy ábrás védjegyekkel szemben (ahol a stilizálás vagy a verbális elemek könnyebben elemezhetők) az emberi arcok biológiailag meghatározott sajátosságokkal bírnak, amelyek korlátozzák a vizuális „alkotói szabadság” mértékét. A legtöbb arc két szemet, két fület, egy orrot és szájat tartalmaz hasonló arányban és elhelyezkedésben. Bár az egyéniséget az arányok, arckifejezések és kisebb jellegzetességek adják, az emberi arcok általános szerkezeti hasonlósága megnehezíti a védjegyjogban alkalmazott hagyományos vizuális összehasonlítási módszerek érvényesítését. Ez a biológiai alapszintű hasonlóság arra kényszeríti az elbírálókat, hogy nagyon apró különbségekre fókuszáljanak,

⁶² *Martin Senftleben, Femke van Horen*: The Siren Song of the Subtle Copycat – Revisiting Trademark Law with Insights from Consumer Research. The Trademark Reporter, 111. évf. 4. sz., 2021, p. 743.

⁶³ Európai Unió Bírósága, C-251/95, SABEL v. Puma, Rudolf Dassler Sport [1997] ECLI:EU:1997:528.

⁶⁴ *Ilanah Fhima, Dev S Gangjee*: The Confusion Test in European Trade Mark Law. Oxford University Press, Oxford, 2019, p. 173.

⁶⁵ *Keserű Barna Arnold*: A védjegyek összetéveszthetőségének joggyakorlata az USA, az Európai Unió és Magyarország védjegyjogában. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 7. (117.) évf. 2. sz., 2012. április, p. 81–84.

különösen ha hiányoznak a további megkülönböztető elemek, mint például a stilizálás, a kontextus vagy a kísérő szöveges elemek.

Figyelembe kell venni azt is, hogy az emberi arcok biológiailag meghatározott észlelése – vagyis az az ösztönös képességünk, hogy felismerjük az azonos arcokat és megkülönböztessük a különbözőeket – nem azonos a védjegy jog által kidolgozott összetéveszthetőség jogi fogalmával. Bár az emberi agy alapvetően kondicionált az arcok feldolgozására és az apró különbségek érzékelésére, ez a kognitív képesség más szinten működik, mint a megjelölések hasonlóságát és az összetéveszthetőség kockázatát vizsgáló jogi mérce. Következésképpen az, hogy két arc az emberi szem számára különbözőnek tűnik, nem feltétlenül jelenti azt, hogy jogilag nem áll fenn összetéveszthetőség. Ez a kettősség rávilágít arra, hogy miért szükséges egy árnyalt, következetes jogi keret az arcvédjegyek vizsgálatánál. Ellenkező esetben fennáll a veszélye az eshetőlegesen és túlságosan szubjektív döntéseknek, így pedig a kiszámíthatatlan joggyakorlatnak, különösen akkor, ha az elemzés az apróbb vizuális benyomásokra épül, amelyeket tudattalan érzékelések vagy kulturális előítéletek is befolyásolhatnak, különösen a rosszul megvilágított fényképek vagy más bőrszínű személyek esetében. Ez a probléma ugyan nem zárja ki kategorikusan az arcvédjegyek lajstromozhatóságát, de előrevetíti a jogalkalmazás során felmerülő nehézségeket.

3.4. Az arcvédjegyek tényleges használata

Az emberi arcok védjegyként való lajstromozásával kapcsolatban kritikus kérdésként merül fel a tényleges használat követelménye. Ez akkor válik igazán bonyolulttá, amikor a lajstromozott megjelölés egy élő személy fotorealistikus arcképe, amelyet nem statikus vizuális jelzésként, hanem magának a személynek a fellépése révén használnak, például modelltevékenység során mint „élő védjegyet”. Ilyen esetekben adódik a kérdés, hogy egy személy dinamikus és természetes módon változó arca képes-e megfelelni a következetes és tényleges védjegyhasználat feltételének?

Az emberi arc ugyanis elkerülhetetlen változásoknak van kitéve az idő múlásával. A hajviselet, a smink, az arckifejezések, valamint a természetes öregedési folyamat is módosíthatja a lajstromozott képen ábrázolt személy megjelenését. Az ily módon megváltozott arc használata a lajstromozott védjegy használatának minősülhet? Ebben a tekintetben e tanulmány szerzője nem ért egyet az INTA álláspontjával, amely szerint az arc változásai nincsenek hatással a védjegyre, mivel a védjegy tárgya pusztán a konkrét fénykép, nem pedig a személy tényleges arca. Igaz ugyan, hogy a védjegy nem az arc általánosságát védi, hanem azt a statikus formát, amelyet lajstromoztak, azonban az érintett személy feje a kép háromdimenziós leképezése (mint egy logó térbeli rekonstrukciója), amely aztán fotón vagy videón ismét kétdimenzióssá válik. Így a modelltevékenység során – például fotózásokon vagy kifutón – az arc megjelenítése releváns lehet a tényleges használat szempontjából. Különösen ha más árura vagy szolgáltatásra nem is terjed ki az oltalom, azaz nem feltételezhető pl. termékek

csomagolásán történő, évtizedekig változatlan formában megvalósuló használat. Ugyanis általában nem azért választják a bejelentők az arcvédjegyet, hogy egyetlen konkrét fotójukat védjék ezzel, hanem az arcuk általánosabb jogi védelmét remélik a lajstromozástól.

Az EUIPO kialakult gyakorlata⁶⁶ és az EUB esetjoga szerint annak a megjelölésnek a használata, amely a lajstromozott formától csak olyan elemekben tér el, amelyek nem érintik a megjelölés megkülönböztetőképességét, továbbra is tényleges használatnak minősül.⁶⁷ Ezt a vizsgálatot arcvédjegyek esetén valószínűleg gyakrabban kell elvégezni. Például ha a lajstromozott védjegy olyan személyt ábrázol, aki egy látványos kalapot visel, amely az egész kép negyedét kitölti, a kalap elhagyása a tényleges használat során jelentősen befolyásolhatja a megjelölés összehatását és megkülönböztetőképességét. Ugyanez érvényes a frizura jelentős megváltoztatására, extrém sminkre vagy más markáns vizuális módosításokra. Annak megállapítása, hogy ezek a változtatások még a megengedett eltérés körébe tartoznak-e, vagy már érintik a megjelölés megkülönböztető jellegét, nem mindig egyértelmű.

Gyakorlati szempontból további gyengesége lehet az arcvédjegyeknek, hogy vajon mennyi ideig használják ténylegesen az érintett személyek a lajstromozott arcot? Észszerűen feltételezhető, hogy ahogy az egyének megjelenése, stílusa vagy életkora változik, úgy a tevékenységük során használt fotók is változnak, frissülnek. Ez felveti azt a kérdést, hogy – még ha tényleg áruk csomagolásán is használnák azokat – mennyi ideig maradnak ténylegesen használatban a védjegyként lajstromozott fényképek. Tekintettel arra, hogy a védjegyjogtalan alapvető jellemzője a megjelölések állandósága, e jogi merevség nem feltétlenül összeegyeztethető az arckép használatának dinamikus természetével – különösen olyan iparágakban, mint a divat, a média vagy a szórakoztatóipar. Ennek következtében a tényleges használat követelménye idővel csökkentheti az arcvédjegyek gyakorlati hasznát.

A védjegyjogtalan merevsége előbb-utóbb ütközhet a védjegyjogosult változó arculati stratégiáival vagy vizuális identitásával, ezáltal korlátozva a portréalapú védjegyjogtalan hosszú távú célszerűségét. Ez azonban nem a védjegyjog megoldandó hiányossága, és nem is az oltalmazhatóság kizárása melletti érv, hanem inkább olyan gyakorlati korlát, amelyet a védjegyjogtalan szükségességekor érdemes a bejelentőknek mérlegelni.

3.5. A saját arc használata mint korlát

A szellemi tulajdon és így a védjegyjog egyik fontos jellemzője az egyensúlyra törekvés a jogosulti monopóliumok és a közérdek között. Ez ölt testet a védjegyjogtalan korlátaiban. A Vt. 15. § (1) bekezdés a) pontja szerint a védjegyjogtalan alapján a védjegyjogosult nem

⁶⁶ CP8 közös gyakorlatról szóló dokumentum – A védjegy lajstromozott formától eltérő alakban történő használata, EUIPO, 2020.

⁶⁷ Európai Unió Elsőfokú Bírósága, T-194/03, Il Ponte Finanziaria SpA v. Office for Harmonization in the Internal Market (Trade Marks and Designs) (OHIM), [2006] ECLI:EU:T:2006:65, 50.

tilthat el más attól, hogy gazdasági tevékenységének gyakorlása során, a tisztességes ipari és kereskedelmi gyakorlattal összhangban használja saját nevét vagy címét.

Jelenleg ez a rendelkezés kizárólag a személynevek használatára vonatkozik. Azonban a fotorealisztikus emberi arcokat tartalmazó védjegybejelentések számának növekedése felveti a kérdést, hogy ki kellene-e terjeszteni ezt a korlátozást a képmásra is – biztosítva ezzel az egyének számára azt a jogot, hogy saját képmásukat gazdasági tevékenység során felhasználhassák.

Ennek hiányában jelentős feszültség keletkezik a védjegyjog és a személyiségi jogok között. Ha egy személy arcképét védjegyként lajstromozzák, a jogosult elméletileg megtilthatná másoknak a saját – az összetéveszthetőségig hasonló – arcuk gazdasági célú használatát, még akkor is, ha ez a használat a hivatásukhoz elengedhetetlen. Ez a feszültség különösen élesen jelentkezik a modell- és divatiparban. Ha például egy modell arcképe védjegyként lajstromozásra kerül a modellszolgáltatások tekintetében, akkor egy másik modell pusztán azzal, hogy a kifutón szerepel, és az arca a lajstromozott védjegyhez összetéveszthetőségig hasonlít (nem beszélve az ikrek speciális esetéről), potenciálisan védjegybitorlást valósíthat meg, feltételezve, hogy figyelmen kívül hagyjuk a megjelölés és szolgáltatás összeolvadására vonatkozó elméleti előkérdéseket.

Ez szembe menne a védjegyjog alapvető céljaival. A védjegyjog nem arra hivatott, hogy emberek kizárjon abból, hogy saját fizikai megjelenésük révén jogszerű gazdasági tevékenységet folytassanak. Ahogy Rothman rámutatott: „minden személynek joga van ellenőrizni, miként használják a kereskedelemben mások az ő identitását”.⁶⁸ A védjegyjog célja a fogyasztói megtévesztés vagy tévedésbe esés megakadályozása, nem pedig a személyes identitás védjegy általi monopolizálása, és hasonló identitások használatának korlátozása. Éppen ezért indokoltnak tűnik a védjegyirányelv és a Vt. vonatkozó szabályainak kiegészítése azzal, hogy a saját név mellett saját képmástól sem tilthatóak el mások a védjegy alapján. E kiegészítés feloldaná a védjegy és a képmáshoz való jog összeütközését.

3.6. *Híres ember jó hírű arcvédjegye*

A portrévédjegyek kapcsán felmerülő utolsó kérdés, hogy az ábrázolt személy hírneve önmagában automatikusan képes-e a védjegyet a jó hírű vagy közismert védjegy státuszába emelni, ezáltal fokozott jogi védelmet biztosítva számára. Ez mind a relatív kizáró okok, mind a védjegybitorlások szempontjából jelentőséggel bír.

A Vt. 4. § (2) bekezdés *b)* pontja szerint korábbi védjegynek számít az elsőbbségi nap előtt a PUE szerint közismertnek minősülő védjegy akkor is, ha az nem került lajstromozásra. Azaz a relatív kizáró okok között a közismertség kérdése a nem lajstromozott megjelölések

⁶⁸ Jennifer E Rothman: Navigating the Identity Thicket: Trademark's Lost Theory of Personality, the Right of Publicity, and Preemption. Harvard Law Review, 135. évf. 5. sz., 2021, p. 1306.

számára is biztosít védelmet. A 4. § (1) bekezdés c) pontja és a 12. § (2) bekezdés c) pontja szerinti jó hírnév védjegy azonban már csak a korábban lajstromozott védjegyek számára biztosítja az árujegyzéktől független védelmet.

A közismert és a jó hírnév védjegyek természete hasonló, ugyanis mindkét kategória kvantitatív értékelésen alapul, amely a megjelölés ismertségének mértékét veszi alapul a releváns fogyasztói körben. A WIPO egy külön ajánlásban meghatározta a közismert védjegyek ismérveit, és egyértelművé tette, hogy a feltételeket az árujegyzék alapján kell értékelni.⁶⁹

Az EUB a Chevy-ügyben foglalkozott a jó hírnév védjegy fogalmával a közösségi jog kontextusában.⁷⁰ A bíróság kimondta, hogy ahhoz, hogy egy lajstromozott védjegy védelme kiterjedjen a nem hasonló árukra és szolgáltatásokra is, a védjegynek az érintett áruk vagy szolgáltatások tekintetében a releváns közönség jelentős része körében ismertnek kell lennie. Ezt az értelmezést a TDK-ügy is megerősítette.⁷¹

A kialakult ítélkezési gyakorlat világossá teszi, hogy egy védjegy pusztán attól nem válik jó hírnévűvé, hogy egy híres személyre vagy eseményre utal. A hírnévnek a védjegy tényleges, a megjelölt árukkal vagy szolgáltatásokkal összefüggő használatán kell alapulnia, nem csupán az ábrázolt személy ismertségén. A védjegynek az adott piacon kell eredetjelzővé válnia, és ezt a kapcsolatot a kereskedelmi használatnak és a fogyasztói észlelésnek kell megalapoznia. Például a Formula-1-világbajnok Fernando Alonsót érintő ügyben az ő személyes hírnevét önmagában nem tekintette az EUIPO elegendőnek a jó hírnév fennállásának igazolására a védjegy árujegyzékében feltüntetett áruk tekintetében.⁷² Az a tény, hogy egy híresség világszerte ismert, nem jelenti automatikusan azt, hogy képmásából vagy nevéből álló védjegye jó hírnévűnek minősül.

Következésképpen, bár az ábrázolt személy közismertsége hozzájárulhat a portrévédjegy megkülönböztetőképességéhez, ez önmagában nem biztosítja a jogi értelemben vett jó hírnevet. A jó hírnevet a védjegy tényleges, kereskedelmi használatán keresztül kell igazolni, és kizárólag azokkal az árukkal vagy szolgáltatásokkal összefüggésben, amelyekre a lajstromozás vonatkozik.

4. Befejezés

A tanulmány első fele a védjegyoltalom és a képmásvédelem összehasonlításával arra mutat rá, hogy az arcvédjegyek indokoltsága nem tekinthető általánosnak. Azokban az iparágak-

⁶⁹ Joint Recommendation Concerning Provisions on the Protection of Well-Known Marks, SCT/3/8, World Intellectual Property Organization, 2000.

⁷⁰ Európai Unió Bírósága, C-375/97, General Motors Corporation v. Yplon SA, [1999] ECLI:EU:C:1999:408.

⁷¹ Európai Unió Elsőfokú Bírósága, T-477/04, Aktieselskabet af 21. november 2001 v. Office for Harmonization in the Internal Market (Trade Marks and Designs) (OHIM), [2007] ECLI:EU:T:2007:35, 48. pont

⁷² EUIPO, Negyedik Fellebbezési Tanács 2010. július 22-én kelt határozata, R 11/2008-4 (EUTM 3972973), 44–45.

ban és piaci helyzetekben lehet indokolt, ahol a személy képmása üzleti modelljének központi elemét képezi, és ahol a védjegyoltalom gazdasági rugalmassága tényleges hozzáadott értéket kínál. Más esetekben azonban a képmásvédelem továbbra is elegendő és arányos eszköz marad az egyén arcvonásainak védelmére, különösen az országhatárokon belül. Európai uniós szinten azonban az egységes oltalom és a harmonizált igényérvényesítés már mindenképpen felértékeli a védjegyek szerepét.

A védjegyjog szempontjából több kritikus aspektus is beazonosítható, amelyek egyrészt az arc védjegykénti lajstromozhatóságának lehetőségét, másrészt az oltalom pragmatikus korlátait érintik. Így a származásjelző funkció és a megkülönböztetőképeség értékelése, az összetéveszthetőség vizsgálata vagy a tényleges használat követelménye a jogalkalmazást előbb utóbb döntéshelyzetbe kényszeríti, ahol az egységes joggyakorlat kialakítása alapvető demokratikus és piaci igény. A saját arc használatának védjegyjogi korlátja pedig olyan kérdés, amelyre a jogalkotónak kellene megoldást kínálnia.

Dr. Tószegi Zsuzsanna

JELEK, PECSÉTEK, VÉDJEGYEK, BRANDEK 2. EDÉNYJELEK, PECSÉTLŐK AZ ÓKORI CIVILIZÁCIÓKBAN

Sorozatunk első részének rövid összefoglalása: konszenzuális álláspont szerint a védjegy eszméje, mint a társadalmi ökoszisztéma egyik eleme, nem kizárólag jogi konstrukció, hanem az emberiség ősi, univerzális törekvése arra, hogy mások számára olvasható módon jelet hagyjon maga után.

A második részben a magasan fejlett ókori civilizációk némelyikére vetünk egy szempillantást. Közismert tény, hogy az írás megjelenésétől a római birodalom bukásáig tartó időszakot nevezzük ókornak, amelynek történetét, kultúráját rengetegen kutatják. Egy folyóiratcikkben terjedelmi okokból sem lehetséges a könyvtárnyi szakirodalom ismertetése, ezért itt csak néhány figyelemre méltó érdekességre hívjuk fel a figyelmet. A védjegy történetben megszokott eurocentrikus szemléletnél tágabbra vesszük cikkünk kutatási fókuszát.

A civilizációk felemelkedésének és fejlődésének talán egyik legjelentősebb tényezője a kereskedelmi és beszerzési rendszer, amelynek a sajátosságait olyan tárgyak révén tudják meghatározni, amelyek vagy máshol keletkeztek, mint ahol a régészek feltárták azokat, vagy pedig a nyersanyagok egyedi kémiai/fizikai tulajdonságainak elemzése alapján derül ki, hogy azok jelentős távolságról kerültek egy adott helyszínre.¹

Bár a védjegy történeti munkák túlnyomó része nemigen foglalkozott az ókori Hellász és Róma árujelzőin kívül más földrészek ilyen irányú gyakorlatával, a régészeti kutatások alapján tudható, hogy a meghatározott tartalommal bíró jelzések kódrendszere jóval régebben és sokkal szélesebb horizonton alakult ki, mint azt korábban feltételezték. Annak ellenére, hogy nem az árujelzők állnak a régészek és az antropológusok érdeklődésének középpontjában, a kutatások során számos olyan jelölést azonosítottak, amelyeket az árujelzők őseinek tekinthetünk. Az ókorról szóló szakirodalomban ritkán ugyan, de néha szó esik olyan árujelzőkről, amelyek a maguk idején nem pusztán esztétikai vagy spirituális funkciót töltöttek be, hanem a kereskedelmi tranzakciókban játszottak szerepet.

Az edényjelek (potmarks) adminisztratív felhasználásának elméleti lehetőségére utal, hogy e jelek között Egyiptomban, Iránban, Indiában és Kínában számos olyat találtak, amely számjel lehetett. Feltételezhetően a jelekkel ellátott edények egy része egy egyszerűbb

¹ Robert H. Cobeau, Michael D. Coe, Edward A. Perry, Jr., Karl K. Turekian, Dinkar P. Kharkar: Obsidian Trade at San Lorenzo Tenochtitlan, Mexico: Analysis of obsidian artifacts emphasizes the role of trade in the rise of Olmec civilization. *Science*, 174. évf. 4010. sz., 1971, p. 666–671. DOI: 10.1126/science.174.4010.66.

nyilvántartásban is szerepet játszhatott abban az időszakban, amikor az írást még csak korlátozottan használták.²

Az alábbiakban az ókori civilizációk társadalmi és gazdasági viszonyrendszerében funkcionáló jelzések közül mutatunk be néhány olyat, amely – bár nem állt, hiszen nem is állhatott jogi oltalom alatt – szerepét tekintve mégis védjegyelőzményként, *protovédjegyként* értelmezhető.

Két amerikai ősi civilizáció jelzései

A régészeti leletek tanúsága szerint az amerikai kontinens ősi kultúráiban a Kr. e. 2. évezred közepén jelentek meg olyan vizuális jelek, amelyek célja nem a vallási szimbolika kifejezése vagy a dekoráció, hanem a tárgyak azonosítása volt; ezek a jelölések kvázi árujelző funkcióval is rendelkeztek.

1. ábra: Faragott tál olmék sárkánymotívummal³

A Mediterráneumhoz és a Közel-Kelethez hasonlóan Mezo-Amerikában⁴ is virágzott az obszidiánkereskedelem, amelynek fejlettsége egy adott időszakban a térségre jellemző kereskedelem és beszerzés mutatójaként szolgál. Az obszidián jelentősége az ókori mezo-amerikai népek gazdaságában hasonló nagyságrendű lehetett, mint az acélé a modern ipari nemzetek gazdaságában. A mezo-amerikai népek szerszámaik és fegyvereik nagy részét vagy obszidiánból, vagy obszidiánnal készítették.⁵

² Kalla Gábor: Az információátvitel és -átadás korai technikái Mezopotámiában. A számológövektől az archaikus táblákig. Világtörténet, 1996, új folyam, 2. sz. p. 36–62.

³ Carved Bowl with Olmec Dragon Motif (1200–900 BCE): <https://art.thewalters.org/object/48.2797/> (Creative Commons License).

⁴ Mezo-Amerika fogalmát 1943-ban alkotta meg Paul Kirchhoff, aki bebizonyította, hogy a földrajzilag Mexikó középső és déli részét, valamint Közép-Amerika északi részét magába foglaló terület a prekolumbián időszakban az építészettől a rituálékön át a kertészetig sok közös jellemzővel bíró kulturális régiót alkotott.

⁵ Cobe et al.: i. m. (1).

Olmék minőségjelzők

A mai Mexikói-öböl forró, nedves partvidékén Kr. e. 1200 körül alakult ki az ősi Amerika sokak által Mezo-Amerika „anyacivilizációjának” tekintett olmék társadalom. A régészeti leletek radiokarbonos kormeghatározása alapján a virágzó gazdasági és politikai hatalom nyolc évszázaddal később összeomlott.

Az olmékok (akiknek ma ismert neve a későbbi navatl nyelvől származik, jelentése: „gumiember”) kiterjedt regionális és távolsági kereskedelmi hálózatot tartottak fenn. A kereskedelem főleg a hatalom és a rituális élet fenntartásához szükséges presztízсарuk cseréjére koncentráldott.

Az olmékok számára legfontosabb termékek közé tartozott az értékes vulkáni kőzet, az obszidián. A létfontosságú vágószerszámok anyaga több száz kilométerről, a mai Közép-Mexikóból és Guatemalából érkezett az olmék földre. A nagy értékű rituális és luxustárgyak alapanyaga, a jáde is Guatemalából származott. Szintén más népektől szereztek be a precíziósan csiszolt, nagyjából 10-15 cm átmérőjű, rituális célú tükrökhöz a magnetitet. Fontos kereskedelmi cikk volt továbbá a természetes kaucsuk, vagyis a gumi, és szintén jelentős volt a finom, vékony falú, gyakran fehér agyagból készített kerámiaedények cseréje.⁶

2. ábra: Nyers obszidián és obszidiánból készült ókori pengék⁷

⁶ Christopher Minster: Ancient Olmec Trade and Economy. The Role of Trade in the Growth of Mesoamerican Civilizations. ThoughtCo., 2025: <https://www.thoughtco.com/ancient-olmec-trade-and-economy-2136295>.

⁷ Prismatic blades and cores: <https://www.latinamericanstudies.org/obsidian-blades.htm> (not copyright disclaimer).

Az olmék művészet rendkívül egységes és felismerhető stílusa önmagában is minőségi garanciaként szolgált. Bárhol találtak egy jellegzetes olmék jádetárgyat, az kétségkívül a magas presztízsű központi kultúrához való tartozást jelezte. A precíziós obszidián pengék és a tökéletesen csiszolt magnetittükrök gyártása nagyfokú hozzáértést igényelt. E tárgyak kivitelezésének magas színvonala szintén arra utal, hogy azok az elit által ellenőrzött, központosított műhelyekben készülhettek.

A modern értelemben vett, a gyártóra utaló védjegyek nem léteztek sem az olmék, sem a többi ókori amerikai civilizációban. A feltételezések szerint az olmék kultúrához kötődő, egységes stílusú tárgyakon fellelt kisszámú jelzés funkciója a rituális hitelességre, a hatalom által gyakorolt minőségi és ideológiai kontroll demonstrálására koncentrált.⁸

Az andoki szemasziografikus írás

A dél-amerikai Andok térségében talált ókori kerámiákkal kapcsolatos új kutatások tovább árnyalják a vizuális jelek vélelmezett funkcióit. Young és Cook szerint az atallai (Kr. e. 800–500) lelőhely kerámiáira az égetés után karcolt jelek (post-fire engravings – PFEs) nem véletlenszerű motívumok, hanem tudatos, jelentésteli szimbólumok. A kutatók a napvilágra került motívumokat a beszélt nyelvtől független, közvetlen jelentést hordozó vizuális rendszernek tekintik.

Az edényjelek motívumai leggyakrabban a vélhetően közösségi lakomákhoz kötődő edényeken fordulnak elő – emiatt Young és Cook úgy véli, e vizuális jelek a társadalmi interakciók során játszottak szerepet. A motívumok nem egyszerű dekorációk, hanem szisztematikusan visszatérő formák. Értelmezésük szerint a karcolt edényjelek alternatív írástípusnak, a társadalmi identitás és a közösségi kommunikáció hordozójának tekinthetők, amelyek különösen hasznosnak bizonyultak a többnyelvű környezetben.

A kerámiákra karcolt jeleket illetően a kutatók véleménye alapvetően különbözik a korábbi értelmezésektől, amelyek pusztán „tulajdonjelekként” definiálták azokat: az andoki edényjeleket ők szemasziografikus írásként⁹ értelmezik, amely a többnyelvű közegben közvetlen jelentéshordozóként működött. Young és Cook szerint a karcolatok nemcsak a birtokost vagy a készítőt azonosították, hanem komplex társadalmi és kommunikációs funkcióval bírtak, ezért a modern védjegyek előképeinek is tekinthetők.¹⁰

⁸ David Cheetham: Cultural Imperatives in Clay: Early Olmec Carved Pottery from San Lorenzo and Cantón Corralito. *Ancient Mesoamerica*, 21. évf. 1. sz. 2010, p. 165–185.

⁹ A szemasziografikus írás jelentéssel bír, de nem közvetlenül a beszédet képezi le, vagyis a meghatározott fogalmakra utaló grafikai jelek nincsenek nyelvi struktúrához hozzárendelve. Szemasziografikus írás például a zenei kotta. A magyarázatot Young és Cook is közli.

¹⁰ Michelle Young, Anita Cook: Just scratching the surface: Post-fire engravings as semasiographic writing in the ancient Andes. *Journal of Anthropological Archaeology*, 70. évf., 2023: <https://doi.org/10.1016/j.jaa.2023.101510>.

Árujelzők az Indus-völgytől a Mediterráneumig

A Nagy Indus-völgy, valamint Közép- és Nyugat-Ázsia egyes régiói között már az Indus-medence neolitikumában, a Kr. e. 6. évezredben megindult a kereskedelem. A Kr. e. 3. évezred elejétől már az indus (harappai) kereskedők és kézművesek hozzájárultak a távolsági és interkulturális kereskedelmi kapcsolatok kialakításához. Az indus-völgyi termékek eljutottak Közép-Ázsiába, az iráni fennsíkra, Mezopotámiába, Észak-Levantéba, a Perzsa-öbölbe, az Ománi-félszigetre, a Nílus-völgybe, Anatóliába és a Kaukázusba.¹¹

Indus és mezopotámiai pecsétlők, számológövek

Témánk szempontjából különleges figyelmet érdemelnek Mezopotámia és a tőle igen nagy távolságra lévő Indus-völgy fejlett városállamai területén előkerült agyagtáblákon, pecsétlőkön,¹² bullákon, számológöveken¹³ szereplő vizuális jelek.

3. ábra: Puabi királyné pecséthengere¹⁴

¹¹ Denny Frensz: Indus Valley: Early Commercial Connections with Central and Western Asia. Oxford Research Encyclopedia of Asian History: <https://doi.org/https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190277727.013.595>.

¹² A pecsétek valamilyen pecsétlő – pecséthenger, pecsétnyomó stb. – lenyomataként jöttek létre. A pecsétlő felületén lévő alakzat a lenyomaton látszó ábrázolásnak a negatív formája (intaglió). A nedves agyag felületén végiggörgetett pecséthenger lenyomata szárítás, kiégetés után megmaradt. Forrás: Pecséthenger: <https://hu.wikipedia.org/wiki/Pecs%C3%A9thenger>.

¹³ A bullákat és a számológöveket a kereskedelmi tranzakciókhoz használták. A bulla mintegy négy évezreden át funkcionált: olyan agyaggolyó volt, amelynek a belsejébe helyezték el az áruja jellemző „zes-tonokat” (tokeneket). A hamisítás ellen a bulla nyílását lepecsételték, az áru átvételekor pedig a bullát feltörték, hogy ellenőrizni tudják a küldeményt. Forrás: Bulla (seal): [https://en.wikipedia.org/wiki/Bulla_\(seal\)](https://en.wikipedia.org/wiki/Bulla_(seal)).

¹⁴ Forrás: Cylinder-seal of the „Lady” or „Queen” (sumerian NIN) Puabi, one of the mais defuncts of the Royal Cemetery of Ur, c. 2600 BC: https://commons.wikimedia.org/wiki/File:Flickr_-_Nic%27s_events_-_British_Museum_with_Cory_and_Mary,_6_Sep_2007_-_185.jpg, CC BY-SA.

A Mezopotámiában széles körben használt pecséthengerek sokkal többet jelentettek pusztá árujelzőknél. Az agyagba nyomott bonyolult minták és feliratok a tulajdonos kvázi aláírásaként funkcionáltak. A sumer vagy akkád korban a pecséthenger nem csupán az áru feletti tulajdont jelölte, hanem a birtokos társadalmi státuszát, foglalkozását és személyes hitvallását is.¹⁵ Az indus-völgyi Harappában szintén használtak az áruk átvételére, tárolására, feldolgozásának módjára utaló, valamint a feladó azonosítására szolgáló pecsétet.¹⁶

Az Indus-völgy magasan fejlett városállamaiban (Harappa, Mohendzsó-Daró, Csanhu-Daró stb.) előkerült, a Kr. e. 2600–1900 közötti időszakban készült számos pecsétről és számológöről állapították meg, hogy kereskedelmi tranzakciókhoz, áruszállítmányokhoz kapcsolódtak.¹⁷

A pecsétek, számológörök és társaik több funkciót láttak el: az áruk mennyiségét, tulajdonjogát, raktározását, mozgását bizonyítva adminisztratív szerepet töltöttek be. Emellett gyakran identitásjelzőként is szolgáltak: a különböző motívumok ismétlődése arra utal, hogy egy-egy pecsétlő konkrét kereskedőhöz vagy közösséghez kötődött. Possehl és Kennedy szerint a pecsétek funkcionálisan a védjegyek szerepét töltötték be, hiszen valamilyen terméket vagy kereskedelmi tranzakciót azonosítottak.¹⁸

4. ábra: Proto-ékíráos számológör¹⁹

¹⁵ Magyarországon Niederreiter Zoltán assziriológus, az MTA–ELTE Lendület Újasszír és Újbabiloni Pecséthengerek és Istenvilág Kutatócsoportjának vezetője főként a mezopotámiai és más lelőhelyek pecsét-hengereinek stilsztikai és ikonográfiai jellegzetességeit kutatja. 2024-ben társkurátora volt a Szépművészeti Múzeum Mezopotámia: istenek és démonok királysága című kiállításának.

¹⁶ Giana M. Eckhardt, Anders Bengtsson: A Brief History of Branding in China. *Journal of Macromarketing*, 30. évf. 3. sz., 2010, p. 210–221. DOI: 10.1177/0276146709352219.

¹⁷ Frenez: i. m. (11).

¹⁸ Kenneth A. R. Kennedy, Gregory L. Possehl: Were There Commercial Communications between Prehistoric Harappans and African Populations? *Advances in Anthropology*, 2. évf. 4. sz., 2012, p. 169–180: <http://dx.doi.org/10.4236/aa.2012.24020>.

¹⁹ A proto-cuneiform tablet, Jemdet Nasr period, c. 3100–2900 BC: <https://en.wikipedia.org/wiki/Cuneiform#/media/> (public domain).

Az óegyiptomi prevédjegyek

Az egyiptomi régészet alapító atyja, Sir Flinders Petrie szerint a római uralom alatt már jelen voltak a védjegyek Egyiptom közigazgatási és gazdasági életében. Petrie megállapította, hogy az áruszállításra szolgáló edényeken hivatalos jelzésként használtak bélyegzőket, amelyeken regisztrálták az edénybe kerülő terméket, az őrtartalmat, és sok esetben a készítő nevét is.

A leletek alapján úgy tűnik, az egyiptomiak „igazi” védjegyeknek tekinthető, egy termelő áruinak azonosítására és másokétól való megkülönböztetésére szolgáló jelzéseket is kidolgoztak. Egyes borászok például egy pecsétre vagy magára az üvegre jegyezték fel a szőlő-ültetvény és a szüret adatait. A kenyér esetén szintén vannak bizonyítékok a valódi védjegyekre, ugyanis találtak olyan kisméretű, fából készült, kör alakú bélyegzőket, amelyekkel kenyérre nyomhattak mintákat.²⁰

A fentieket alátámasztják Bardoňová kutatásai, aki szerint a fejlett óegyiptomi árutermelési, kereskedelmi, illetve a királyi adminisztráció adóztatási követelményeinek csak a kornak megfelelő tárolási, szállítási eszközök és megoldások felelhetek meg. Bár csak töredékes bizonyítékok vannak az ételkészítés-elosztás kulcsfontosságú elemeire – az agrárrendszer raktározási létesítményeire, illetve magára a tárolásra – vonatkozóan, a tárgyi és írásbeli leletek hozzájárulnak a kulturális evolúció feltérképezéséhez. Sok kerámiaedényhez kapcsolódnak feliratos korsódugók vagy edényjelek, amelyek arra utalnak, milyen termény tárolására használták azokat. Találtak olyan korsótöredékeket, amelyeken személynevek vagy másfajta edényjelek olvashatók.²¹

Ha elfogadjuk, hogy a kortárs marketingdefiníció szerint a márka nem más, mint egy megkülönböztető jelzés, akkor kijelenthetjük, hogy a márkák már egyértelműen léteztek az ókori Mezopotámiában és Egyiptomban. Azt viszont nem tudjuk, a márkák mennyire voltak az akkori társadalmak fogyasztói kultúrájának fontos szereplői.²²

Mesterjegyek a Földközi-tenger partvidékén

A görög kerámiaműhelyek az archaikus és klasszikus korban (Kr. e. 8–5. sz.) rendszeresen látták el termékeiket mesterjegyekkel, feliratokkal vagy szimbólumokkal. Az athéni vázafestők és fazekasok közül többen a nevüket is ráírták az edényekre. Papadopoulos hangsúlyozza, hogy ezek az aláírások nem pusztán a művészi büszkeséget, hanem a piaci versenyt is tükrözték. Az athéni kerámia exportja során a vásárlók így azonosíthatták a neves mesterreket, ami a minőség garanciáját jelentette.

²⁰ *Russ VerSteeg*: Ancient Egyptian Roots of Trademarks. The Antitrust Bulletin, 63. évf. 3. sz., 2018, p. 283–304. DOI: 10.1177/0003603X18780556.

²¹ *Martina Bardoňová*: Grain Storage in Ancient Egypt (2600–1650 BC). Typology and socio-economic implications. Charles University, Prague, 2019, p. 569: <https://dspace.cuni.cz/bitstream/handle/20.500.11956/106470/140073202.pdf>.

²² *Eckhardt, Bengtsson*: i. m. (15).

Emellett szimbólumok – például állatok vagy geometrikus jelek – is megjelentek az edényeken, amelyek műhelyekhez vagy városokhoz köthetők. Ezek a jelek protovédjegyként működtek: egyszerre különböztették meg a termékeket és erősítették a kulturális identitást.²³

Pacatus mester prevédjegyei

A Római Birodalomban számtalan eszközt, használati tárgyat láttak el meghatározott jelölésekkel. Érdekes példával szolgál erre a sok helyen kiépített vízvezetékrendszer, amely a tiszta vizet ólomcsöveken keresztül juttatta el a fogyasztókhoz. A fisztuláknak nevezett ólomcsöveken fel kellett tüntetni a készítő műhely nevét, ugyanis a korabeli szabályzók szigorú előírásokat tartalmaztak az ólomcsövek súlyára és minőségére vonatkozóan. Ha egy cső szivárgott, netán elrepedt, a felirat alapján a hatóságok azonosítani tudták a hibás terméket előállító műhelyt. Ez esetben tehát a kötelezően alkalmazott árujelzési rendszer minőségi garanciaként működött. Az amforák feliratozása, a „bélyeges téglák” használata, a mécsesek jelölése közismert tény. Előkerült például mintegy 300 darab téglalap alakú lapka, amelyekre az orvosok rávésték „márkajelzésüket”, valamint gyógyszerük nevét, hatóanyagát és használati módját.²⁴

Az aquincumi régészeti feltárások során számos *terra sigillata* technikával készült kerámiaedényt találtak. E tárgyak fényes, vörösös mázzal készültek, és gyakran domborművekkel voltak díszítve. Technológiai és esztétikai színvonaluk miatt ezek a kerámiák különösen értékesek voltak a Római Birodalomban.

5. ábra: *Terra sigillata* csésze²⁵

Az Aquincumban működő Pacatus mester az átlagon felüli minőségű edényein feltüntette a nevét, amely a minőség és megbízhatóság szinonimájává vált. Aki ilyen edényt vásárolt, biztos lehetett a termék tartósságában és esztétikai értékében. A mester a jelöléssel nem

²³ John K. Papadopoulos: Early Iron Age Potters' Marks in the Aegean. *Hesperia*, 63. évf. 4. sz., 1994, p. 437–507.

²⁴ Grüll Tibor: A Római Birodalom gazdasága. Gondolat Kiadó, Budapest, 2017, p. 31, 100.

²⁵ South Gaulish samian ware bowl, form Dragendorff 29, late 1st century AD: <https://commons.wikimedia.org/w/index.php?curid=11355720> (by AgTigress, British Museum, CC BY-SA).

csupán a termékeit azonosította, hanem saját személyét és művészetét is népszerűsítette. A jelzéssel ellátott Pacatus-féle edények könnyen megkülönböztethetők voltak a gyengébb minőségű másolatoktól, így kereskedelmi előnyre tettek szert.

Pacatus és az Aquincumban praktizáló többi mester árujelzői az adott korszakban jogi és társadalmi normaként funkcionáltak, jó példát mutatva a római kori prevédjegyek gyakorlati működésére.²⁶

A római gazdaság tömegtermelése különösen kedvezett a védjegyszerű jelölések elterjedésének. Számos iparágban alkalmazták a mai védjegyek legfőbb funkcióit betöltő gyártói jelöléseket. Greenberg szerint a római védjegyhasználat már a modern értelemben vett kereskedelmi márkajelzés előfutárának tekinthető, mivel széles körű és rendszerezett alkalmazás jellemezte.²⁷

Kora vaskori kerámiák az Égeikumban

Az Égei-tenger partvidékén számos, a Kr. e. 10–8. században készült kerámián találtak egyszerű, de tudatosan elhelyezett fazekasjeleket (potters' marks). A keresztek, vonalak, pontsorok, nyilak és az ujjlenyomattal készült jelzések elkülönülnek a dekoráció fő mintázataitól, ami tudatosságot, szándékosságot jelez. Egyes jelek különállóan, elszigetelten szerepelnek, mások ismétlődnek.

6. ábra: Minószi agyagkorsó polippa²⁸

²⁶ Vida Sándor, Kovács Borbála: Árujelzők az ókorban. Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle, 15. (125.) évf. 3. sz. 2020, június, p. 78–85.

²⁷ Abraham S. Greenberg: The Ancient Lineage of Trade-Marks. Journal of the Patent Office Society, 33. évf. 12. sz., 1951, p. 876–887.

²⁸ Archaeological Museum in Herakleion. Minoan clay bottle showing an Octopus (1500 B.C.) Photo: Wolfgang Sauber: https://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/thumb/1/1e/AMI_-_Oktopusvase.jpg (public domain).

Pozíciójuk és technikai kivitelezésük alapján Papadopoulos úgy véli, hogy ezek funkcionális jelölések, nem pedig véletlen ecsetvonások vagy dekoratív kísérletek.

A jelzések funkciója azonban nem egyértelmű. A legvalószínűbb értelmezés szerint a jelek vagy a készítő, vagy a tulajdonosok azonosítására szolgáltak, s így a mai értelemben vett mesterjegy (maker's mark) előképeinek tekinthetők. Ugyanakkor nem zárható ki rituális vagy emlékezeti szerepük sem, hiszen számos példány temetkezési kontextusból került elő.

A bizonyosság és a bizonytalanság egyaránt jellemzi a vizsgálatokat. Biztosan állítható, hogy a jelek léteztek, és szándékosan alkalmazták őket, de jelentésüket és funkciójukat sok esetben csak feltételezni lehet. Papadopoulos hangsúlyozza, hogy a kép töredékes, mert valószínűleg számos jel rejtve maradt. Mindez azonban fontos bizonyíték arra, hogy a kora vaskori jelek hidat képeznek az égei-tengeri hagyományok és a klasszikus írásbeliség előzményei között.²⁹

Kína – az első védjegyhasználat

Greenberg szerint a kínaiak jegyezték fel az első eredetmegjelöléseket. A védjegyhasználat legkorábbi bizonyítékai a Kr. e. 2700 körül készült kerámiákra nyomtatott pecsétek. A régészek kétféle jelet találtak a több ezer éves kerámiákon: az egyik típus írásjelekkel rögzítette a korabeli császár nevét, a másik vagy a kézművest, vagy a gyártás helyét, vagy a rendeltetési helyet jelezte.³⁰

7. ábra: Ünnepi bronz edény (gui)³¹

²⁹ Papadopoulos: i. m. (23).

³⁰ Greenberg: i. m. (27).

³¹ Ceremonial bronze gui, late 11th–early 10th century bce, Zhou dynasty; Freer Gallery of Art, Washington, D.C.: <https://www.britannica.com/topic/Zhou-dynasty> (not copyright disclaimer).

A Shang-dinasztiában (Kr. e. 2000–1500) például a „Zu” család címerét használták az áru származásának és minőségének jelzésére. A kerámiákra nyomtatott pecsétek, amelyek az eladó hitelességét bizonyították, a Qin-dinasztia (Kr. e. 221–206) alatt is fennmaradtak. A Han-dinasztia (Kr. e. 206 – Kr. u. 220) idején az árukra nyomtatott, család- vagy helyneveket tartalmazó bélyegzők igazolták azok eredetét.³²

A kínai bronzedények különösen fontosak voltak a rituális életben: a feliratok egyrészt a készítő műhelyét, másrészt a megrendelő családját azonosították. Ezeket a feliratokat a szakirodalom gyakran tekinti a világ egyik legkorábbi „márkajelzésének”.³³

Összegzés

A mai tudományos álláspont szerint az ókori amerikai civilizációkban a vizuális jelek többféle funkciót töltöttek be: egyszerre voltak vallási szimbólumok, politikai reprezentációs eszközök és identitásjelölők. Az olmék szimbolikus jelek és íráskezdemények a központi hatalom és kulturális befolyás eszközeként, az andoki edénykarcolatok pedig a közösségi kommunikáció és a társadalmi identitás hordozóiként működtek. Mindez azt bizonyítja, hogy az ókorban az amerikai kontinensen is elindult az a hosszú fejlődési folyamat, amelynek során kialakult a vizuális jelölések azonosító funkciója, és ennek révén a jelölők a kereskedelem és a társadalmi interakció szerves részévé váltak.

Némi eltérés látható az újvilági és az óvilági jelhasználat között. Amíg Mezo-Amerikában a jelzések kevésbé kapcsolódtak a tömegáru-kereskedelemhez, addig Euráziában a jelhasználat erőteljesen beépült a gazdasági adminisztráció és a kereskedelem mindennapi gyakorlatába. Úgy véljük, a különbségnél azonban sokkal fontosabb és tanulságosabb a két „világ” közötti párhuzam. Az ókori jelölési rendszerek egymástól független kialakulása azt bizonyítja, hogy a társadalmi szerveződés adott fejlettségi szintjén a jelentésteli vizuális kódolás egyetemes emberi igényként jelentkezik és válik valóra.

A védjegyek előtörténetének vizsgálata elvezetett bennünket azokhoz a vizuális és írásos jelölésekhez, amelyek az ókorban a tárgyak, termékek, közösségek azonosítását szolgálták. Bár ezek a jelek nem tekinthetők modern értelemben vett védjegyeknek – hiszen még nem állhatott mögöttük a jogi szabályozás és a kereskedelmi verseny intézményes keretrendszere –, funkcionális hasonlóságaik egyértelműek.

³² Eckhardt, Bengtsson: i. m. (15).

³³ Greenberg: i. m. (27).

VÁLOGATÁS A SZERZŐI JOGI SZAKÉRTŐ TESTÜLET SZAKVÉLEMÉNYEIBŐL

**INTERNETES FÁJLCSERÉLŐ RENDSZEREN TÖRTÉNŐ, ENGEDÉLY NÉLKÜLI
KÖZZÉTÉTELLEL KAPCSOLATBAN SZERZŐI, ILLETVE SZOMSZÉDOS JOGI
VÉDELEMBEN RÉSZESÜLŐ FILMEK ÉS HANGFELVÉTELEK JOGOSULTJAIT,
EZEN BELÜL EGYES JOGOSULTI CSOPORTOKAT ÉRT VAGYONI HÁTRÁNY
MÉRTÉKÉNEK MEGHATÁROZÁSA, AZ SZJSZT-29/2017 SZ. SZAKVÉLEMÉNY
EGYES MEGÁLLAPÍTÁSAINAK ALKALMAZHATÓSÁGA**

SZJSZT-22/2022

A testület részére feltett kérdések

1. A Szerzői Jogi Szakértő Testület fenntartja-e a 2017. október 16. napján kelt SZJSZT-29/2017 számú szakértői vélemény ad 1. pontjának, ad 3. pontjának első három bekezdésében, ad 4. és ad 5. pontjában rögzítetteket?
2. Az [egyesület1]-et és az [egyesület2]-t ért jogsérelem miként viszonyul egymáshoz? Amennyiben a jogsérelem interneten hozzáférhetővé tett zenei albumot érint, úgy mindkét egyesület vonatkozásában – párhuzamosan – megvalósul vagyoni hátrány, vagy előfordulhat olyan eset is, hogy a két egyesület közül kizárólag az egyiket éri jogsérelem és ezáltal vagyoni hátrány? Ez utóbbi esetben mire vezethető vissza, hogy csak az egyik jogsérelem valósul meg? A Szerzői Jogi Szakértő Testület a kérdésekre adott válaszát szíveskedjen általánosságban, majd a felülbírálat tárgyát képező elsőfokú ítélet tényállására konkretizálva megválaszolni.
3. A Szerzői Jogi Szakértő Testület ügy szempontjából lényeges észrevételei.
A testület a fenti kérdéseket az alábbiakban válaszolja meg

A kirendelés szerinti 1. kérdésre adott válasz

A testület fenntartja a 29/2017 sz. szakvélemény alábbiakban idézett ad 1. pontjában foglaltakat mint a jelen szakvélemény körében is irányadó megállapításokat.

Ad 1.

A vádiratban foglalt elkövetési magatartás, „torrentezés” egyértelműen sérti a filmalkotások vagyoni jogosultjainak a szerzői jogait, mivel az adott tevékenység „feltöltéssel” megvalósuló tevékenységi eleme a szerzői jogosult 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (Szt.) 26. §

(8) bekezdésének 2. mondatában biztosított nyilvánossághoz közvetítéshez fűződő jogait sérti (az SZJSZT a 07/2008/1 számú szakvéleményében foglalkozott részletesen a magatartás szerzői jogi minősítésével). A weboldal üzemeltetője nem mentesülhet azon az alapon, hogy ő csak közvetítőszolgáltatói tevékenységet végez, amint arra több jogeset is rámutat a nemzetközi joggyakorlatban [EUB GS Media-Sanoma (C-160/15) és az alább említendő Pirate Bay néven is emlegetett Ziggo-ítélet]. A jelen ügyben szereplő www.majomparade.hu weboldalhoz hasonló elven, ún. torrentfájl alapú „fájlcsere” rendszerként működő The Pirate Bay online megosztó platform ügyében előzetes döntéshozatali eljárás keretében hozott ítéletében (C-610/15. Stichting Brein kontra Ziggo BVXS4All Internet BV) az Európai Bíróság rögzítette, hogy az Infosoc-irányelv¹ 3. cikkének (1) bekezdése szerinti „nyilvánossághoz közvetítés” fogalmát úgy kell értelmezni, hogy az kiterjed az olyan megosztó platform interneten történő rendelkezésre bocsátására és üzemeltetésére, amely a védelem alatt álló művekre vonatkozó metaadatok indexálásával és keresőmotor működtetésével e platform felhasználói számára lehetővé teszi, hogy e műveket megtalálják, és azokat egy peer-to-peer hálózat keretében megosszák. Az EUB hangsúlyozta, hogy a platform üzemeltetői a művek rendelkezésre bocsátásában megkerülhetetlen szerepet játszanak. Így a nyilvánossághoz közvetítés nemcsak a „feltöltéssel”, hanem magának az oldallnak az üzemeltetésével, a „feltöltés” lehetőségének megteremtésével és támogatásával is megvalósul.

A testület fenntartja a 29/2017 sz. szakvélemény alábbiakban idézett ad 3. pontjának első három bekezdésében foglaltakat mint a jelen szakvélemény körében is irányadó megállapításokat.

Ad 3.

A Btk. 419. § (1) 17. pontja értelmében vagyoni hátrány a vagyonban okozott kár és az elmaradt vagyoni előny. Mivel egy mű nyilvánossághoz közvetítése esetében vagyonban okozott kárról nem beszélhetünk, így a vagyoni hátrány megállapítása szempontjából az elmaradt vagyoni előny vizsgálata szükséges. A következetes bírói gyakorlat és az SZJSZT-szakvélemények az elmaradt vagyoni előny minimumösszegét annak a jogdíjnak az összegében határozzák meg, amelyet a jogsértéssel megvalósított felhasználás ellenében a jogsértőnek fizetnie kellett volna. Emellett természetesen figyelembe vehető az a körülmény is, hogy adott mű jogsértő felhasználása nyilvánvalóan csökkenti a jogszerű felhasználások és így az azokból származó jogdíjbevételek mértékét. Mivel azonban ennek eredménye nehezen összezszerúsítható, így a gyakorlat az elmaradt jogdíjnak megfelelő összegben határozza meg a vagyoni hátrány minimumát.

¹ Az Európai Parlament és a Tanács 2001/29/EK irányelve (2001. május 22.) az információs társadalomban a szerzői és szomszédos jogok egyes vonatkozásainak összehangolásáról.

Megjegyezzük, hogy ami a jogosultak esetében elmaradt vagyoni előny, az a jogsértést megvalósító felhasználóknál az Szjt. 94. § (1) bekezdés e) pontja szerinti gazdagodásként jelentkezik. A gazdagodás minimális összege megegyezik a meg nem fizetett jogdíjnak megfelelő összeggel, hiszen a felhasználó gazdagodott azáltal, hogy nem fizetett jogdíjat a jogosultaknak.

Tekintettel arra, hogy a jogdíj összege a felek szabad megállapodásának tárgya, és arra vonatkozóan semmilyen külső igazodási pont nem létezik, ezért az elmaradt jogdíj összegét a bírósági gyakorlat és az SZJSZT a gazdagodás és a vagyoni hátrány vonatkozásában egyaránt a jogosultak nyilatkozatait figyelembe véve vagy becsléssel állapítja meg. Tekintettel arra, hogy a jogdíjat a jogosultak alkalmazzák egymás között, így azok összegéről ők nyilatkozhatnak, függetlenül attól, hogy egy büntetőügyben esetleg sértettként vesznek részt. Az SZJSZT 03/2014 sz. szakvéleményében is rögzítette, hogy amennyiben a jogsértéssel érintett felhasználási forma nem áll közös jogkezelés alatt, akkor az okozott vagyoni hátrány tekintetében a jogaiban megsértett jogosult nyilatkozata lehet irányadó. Ez jelen esetben a sértetti körbe tartozó nemzetközi filmvállalatokat (filmelőállítókat, illetve filmforgalmazókat) jelenti.

A testület fenntartja a 29/2017 sz. szakvélemény alábbiakban idézett ad 4. pontjában foglaltakat, mint a jelen szakvélemény körében is irányadó megállapításokat azzal, hogy a szerzői jogi jogsértés minősítés szempontjából általában irreleváns, hogy milyen technikai, informatikai megoldással történik a jogvédelem tartalom nyilvánosságához közvetítése, „feltöltése és letöltése”. Ugyanakkor a 29/2017 sz. szakvélemény megadása óta eltelt időben keletkezett EUB-joggyakorlat alapján² fel kell hívni a figyelmet, hogy a mások által feltöltött szerzői jogvédelem tartalmak tárolását és hozzáférhetővé tételét biztosító, illetve a tárolt tartalmakhoz ún. hiperlinkek biztosítása útján hozzáférést biztosító tárhelyszolgáltató platformok esetében az általuk tárolt és letöltésre hozzáférhetővé tett tartalmakkal kapcsolatos szerzői jogi felelősséget a jelen ügyszor hasonló torrent peer-to-peer szolgáltatást nyújtó platformok üzemeltetőinek felelősségétől némileg eltérően kell megítélni. A tárhely, illetve hiperlinkek biztosítása útján hozzáférést biztosító platformszolgáltatók felelőssége a szerzőijogvédelem tartalmak közvetítése tekintetében akkor állapítható meg, ha magatartásuk szándékos volt, kifejezetten tudtak vagy az elvárható gondosság mellett tudniuk kellett a szerzői jogot sértő tartalmak platformjukon történt elérhetővé tételéről, és nem tették meg e tartalmak eltávolítása érdekében a szükséges intézkedéseket. Tekintettel azonban arra, hogy a kirendelés szerinti büntetőügyben az elsőfokú ítéletben részletezett tényállás alapján a vádlottak részéről a szándékos magatartás megállapítást nyert, ezért ennek a műszaki különbségtételnek

² L.: C-682/18. és C-683/18. sz. egyesített (You Tube és Elsevier/Cyando) ügyekben hozott EUB-ítéleteket, melyek tárhelyszolgáltatást nyújtó internetes tartalommosztó platformok üzemeltetőinek szerzői jogi felelősségét elemezték.

a jelen ügy szempontjából nincs jelentősége. Az EUB C-682/18. és C-683/18. sz. egyesített (You Tube és Elsevier/Cyando) ügyekben hozott ítéletére az ítéletábra kirendelés szerinti 1. kérdésére adott válasz végén mindazonáltal még kitérünk.

A testület fenntartja a 29/17 sz. szakvélemény alábbiakban idézett ad 5. pontjában foglaltakat mint a jelen szakvélemény körében is irányadó megállapításokat.

Ad 5.

Az 1. kérdésre adott válaszában a testület utalt arra, hogy a résztvevők sokaságában a torrentoldal üzemeltetője egyértelműen felelős a megvalósult jogsértésekért, hiszen tudomása van arról, hogy engedély nélküli, azaz jogsértő nyilvánossághoz hozzáférhető tétel valósul meg weboldalának közreműködésével. Nem mentesülhet mint közvetítőszolgáltató, hiszen a tartalmak tekintetében – amint arra a vádlottak kihallgatásakor fény is derült – tudatában van cselekményei céljának, eredményének, hatásának, sőt, ő maga keresi és tölti is fel a filmeket sok esetben, és szervezi, építi a folyamatban résztvevő le- és feltöltést végző közösséget, arra motiválja a felhasználókat, hogy minél több alkotást töltsenek fel. Az üzemeltetők, moderátorok ellenőrzik a feltöltött fájlokat, elősegítik azok könnyebb elérhetőségét. Önmagában megvalósítja a jogsértést az a magatartás, hogy a megosztó platform rendelkezésre bocsátásával megteremtik a lehetőségét annak, hogy a felhasználók a műveket p2p hálózat keretében megosszák egymással. Az Európai Bíróság a fent megjelölt C-610/15. sz. ítéletében kifejezetten rögzítette, hogy az üzemeltetők a művek rendelkezésre bocsátásában megkerülhetetlen szerepet játszanak, hiszen nélkülük a felhasználók nem, vagy csak nehézségek árán jutnának hozzá az adott művekhez.

Nem hivatkozhat egy oldal üzemeltetője alappal arra, hogy jövedelemszerzés célja nem vezérli tevékenységét, hiszen egyrészt rezsiköltségeit reklámbevételekből, illetve adományokból finanszírozza, másrészt önmagában az a tény, hogy közreműködik a jogdíjak megfizetése nélkül történő jogosulatlan felhasználások népszerűsítésében, és maga is tömegesen végzi azt, lényegében jelentős megtakarításként jelentkezik mint ki nem fizetett jogdíj.

Az Európai Bíróságnak az SZJSZT 29/2017 sz. szakvéleménye megadása óta a C-682/18. és C-683/18. sz. egyesített (YouTube és Elsevier/Cyando) ügyekben hozott ítéletében kifejtett szempontok és abból a kirendelés szerinti ügyre vonatkozóan levonható következtetések

Az Európai Bíróság hivatkozott ítéletében szerzőijogvédett tartalmak tárolásával, nyilvános elérhetővé tételével, illetve az azokhoz való hozzáférést biztosító hiperlinkek biztosításával foglalkozó tárhelyszolgáltató platformot üzemeltetők szerzői jogi felelősségét vizsgálta. Az ilyen szolgáltatók esetében az EUB attól függően, azzal a feltétellel találta megállapíthatónak

a feltöltött tartalmak nyilvánosságához közvetítésével kapcsolatos szerzői jogi felelősséget, hogy a szolgáltatók magatartása szándékos volt-e, tudtak-e, illetve az elvárható gondosság mellett tudniuk kellett-e arról, hogy platformjuk igénybevételevel jogsértő tartalmak közvetítése történik, illetve minden tőlük elvárhatót megtettek-e az ilyen tartalmak közvetítésének megszüntetése érdekében.

Az EUB hivatkozott döntése értelmében különösen akkor valósít meg egy ilyen tárhelyszolgáltató szerzői jogi értelemben nyilvánosságához közvetítést, ha

- konkrét tudomása van a jogsértésről, és a szolgáltató a jogsértő tartalmat haladéktalanul nem távolítja el/hozzáférést nem szünteti meg,
- ha az üzemeltető – noha tudja vagy tudnia kellene, hogy a platformon történik (számos) jogsértés – nem hajtja végre a megfelelő műszaki intézkedéseket, amelyek egy szokásos gondossággal eljáró gazdasági szereplőtől ebben a helyzetben elvárhatók,
- ha az üzemeltető részt vesz a jogellenesen nyilvánosságához közvetített, védelem alatt álló tartalmak kiválasztásában,
- ha az üzemeltető magatartása haszonszerzésre irányul, ez lényeges szempont a szándékosság értékelése körében,
- ha az üzemeltető a platformján kifejezetten ilyen tartalmak jogellenes megosztására szolgáló eszközöket biztosít, tudatosan elősegíti az ilyen megosztásokat, amit bizonyíthat az a körülmény, hogy az üzemeltető olyan üzleti modellt fogadott el, amely arra ösztönzi platformja felhasználóit, hogy azon jogellenesen védelem alatt álló tartalmakat közvetítsenek a nyilvánosságához.

A jelen szakvélemény tárgyát képező büntetőügyben az elsőfokú ítéletben megállapítást nyert a vádlottak szándékos elkövetési magatartása, az elsőfokú ítélet részletes tényállásismertetéséből az derül ki, hogy a vádlottak a jogsértésről tudtak, konkrétan a jogsértő tartalmak nyilvánosságához közvetítésére vonatkozó üzleti modellt alakítottak ki, magatartásuk a jogsértő tartalmak közvetítésével összefüggésben haszonszerzésre irányult, konkrétan a jogsértő tartalmak közvetítésével összefüggésben jelentős bevételekre tettek szert.

Ahogy az elsőfokú ítélet szerint feltárt tényállásból kiderül, a vádlottak részben saját maguk végezték, illetve gondoskodtak a szerzőijogvédelem tartalmak szervereikre való feltöltéséről [pl. a [weboldal1]-re nagyrészt a másodrendű vádlott, kisebb részben a negyedrendű vádlott, a [weboldal2]-re a negyedrendű vádlott és bérfeltöltők, a 46. bűnjelszámú szerverre a harmadrendű vádlott és az általa megbízott személyek töltötték fel a jogvédelem tartalmakat (l. elsőfokú ítélet 113., 114. és 131. bekezdés)]. Emellett a vádlottak az elsőrendű vádlott és társa által fejlesztett torrentmotor és smswebmotor használatával üzemeltették a torrent-fájlcsereelő rendszert, és kényszerűen levelek kiküldésével reklámozták a weboldalaikat. A kirendelés szerinti ügyben az EUB hivatkozott ítélete szerinti ügyektől eltérően torrentfájlcsereelő

szolgáltatásról van szó, és az üzemeltetők a tartalmak közvetítését nem hiperlinkek, hanem a torrentfájlcsere lehetővé tevő metaadatok közzétételét végezték. Ezért a szándékos elkövetés tényén túlmenően is megállapítható, hogy a kirendelés szerinti ügyben a jogsértő tartalmakat közvetítő oldalak üzemeltetői technikai értelemben is jórészt saját maguk végezték a szerzői jogi jogsértő tartalmak lehívásra történő hozzáférhetővé tételét.

A fentiek alapján az eljáró tanács tehát az Európai Bíróságnak az SZJSZT-29/2017 sz. szakvéleménye óta hozott hivatkozott ítélete tükrében is fenntartja korábbi szerzői jogi szakvéleményét az ügyben.

A kirendelés szerinti 2. kérdésre adott válasz

A jogosulatlan felhasználás által okozott jogsérelem és így a vagyoni hátrány párhuzamosan, külön-külön megvalósul minden egyes, a jogsértéssel érintett jogosulti csoport vonatkozásában. Ennek jogi alapját az 1999. évi LXXVI. törvény a szerzői jogról (Sztj.) az elsőfokú ítéletben megjelölt 2006–2009-es elkövetési időszakban hatályos és azóta is lényegében változatlan szabályozása adja. A vagyoni hátrány – ahogy az SZJSZT a 29/2017 sz. szakvéleményében is kifejtette – alapvetően az elmaradt jogdíjakban mint elmaradt vagyoni előnyben – a jogsértő felhasználó oldalán pedig a jogosultak javára elvonható jogosulatlan gazdagodásban – testesül meg. A jogdíjakat a jogosultak amiatt nem tudták érvényesíteni, mert a jogsértés folytán szerzői, illetve szerzői joggal ún. szomszédos jogaikat nem tudták gyakorolni. Az érintett jogosultak a *szerezők*, az *előadóművészek* és a felhasznált kereskedelmi *hangfelvételek előállítói*, az ő teljesítményeik ugyanis egymás mellett megjelennek a felhasznált filmekben, illetve zenei hangfelvételekben. Az említett jogosultak internetes filesharing, azaz fájlmegosztó rendszerek útján történő, ún. lehívásra hozzáférhetővé tétellel megvalósuló nyilvánossághoz közvetítésre vonatkozó jogait – ideértve a jogdíjra és a jogsértéssel kapcsolatos jogérvényesítésre vonatkozó jogokat – az Sztj. a következőképpen szabályozza.

Az Sztj. 26. § (8) bekezdés 2. mondata alapján a szerzőket, az Sztj. 73. § (1) e) pontja, illetve az Sztj. 74. § (1) és (2) bekezdései alapján az előadóművészeket, az Sztj. 76. § (1) bekezdésének c) pontja alapján a hangfelvétel-előállítókat illeti meg a jogvédelem a lehívásra hozzáférhetővé tétellel megvalósuló nyilvánossághoz közvetítéssel kapcsolatban. A felhívott törvényi rendelkezések alapján az egyes jogosulti csoportokat külön-külön megilleti az internetes „filesharing”, azaz fájlmegosztó rendszerek útján történő, lehívással hozzáférhetővé tétellel megvalósuló nyilvánossághoz közvetítéssel kapcsolatos jogdíjra, illetve a jogsértéssel kapcsolatos jogérvényesítésre vonatkozó jog.

Filmek internetes fájlmegosztó rendszereken történő felhasználása

A szerzők jogai

Filmek esetén az Szjt. 66. § (1) bekezdése alapján – a filmzenén fennálló szerzői jogok kivételével – a szerzői vagyoni jogokkal a film előállítója (filmgyártó stúdió) rendelkezik. A filmzene zeneszerzői és szövegírói a 26. § (8) bekezdés második mondata szerinti nyilvánossághoz közvetítésre vonatkozó szerzői vagyoni jogaikat az Szjt. 27. § (3) bekezdésében foglalt rendelkezés szerint közös jogkezelés útján gyakorolják, őket az [egyesület1] képviseli.³ Az [egyesület1]-et e jogok gyakorlása és a jogsértéssel kapcsolatos jogérvényesítés során az elkövetési magatartás időszakában hatályos Szjt. 92. § (2) bekezdése értelmében az érintett művek szerzői jogosultjának kellett tekinteni, amely a szerzői jogdíjakkal is saját jogon rendelkezett a jogdíjak szerzők részére történő felosztásáig.

Az előadóművészek jogai

A filmekben szereplő film- és szinkronsínészek filmben megtestesülő előadóművészi teljesítményével kapcsolatos ún. szomszédos jogai az Szjt. 73. § (3) bekezdése értelmében vélelem alapján átszállnak a film előállítójára (a filmgyártó stúdióra), amely tehát ezekkel a jogokkal is – a jogátszállás folytán – saját jogán rendelkezik.

A kereskedelmi hangfelvételek előállítóinak jogai

Ami a filmekben rögzített, a filmzenét tartalmazó kereskedelmi hangfelvételek lehívásra hozzáférhetővé tétellel megvalósuló nyilvános közvetítésére vonatkozó szerzői joggal ún. szomszédos jogokat illeti, azokkal az Szjt. 76. § (1) bekezdése értelmében – hacsak e jogokat a filmelőállítóra át nem ruházták – a hangfelvételek előállítói rendelkeznek, ideértve a 76. § (1) bekezdés c) pontja, illetve (2) bekezdése értelmében a kereskedelmi hangfelvételek internetes filesharing, azaz lehívásra hozzáférhetővé tétellel megvalósuló nyilvánossághoz közvetítésének engedélyezésére és a jogdíjra vonatkozó jogot is.

A fentieket összefoglalva: filmek internetes fájlmegosztó rendszerek útján megvalósuló lehívásra hozzáférhetővé tétellel megvalósuló nyilvános közvetítése esetén a filmzenén kívül

³ Az elkövetési magatartás időszakában hatályos Szjt. 91. § (2) bekezdésének megfelelően a lehívással hozzáférhetővé tétellel megvalósuló nyilvánossághoz közvetítés joga tekintetében a zeneszerző és szövegíró „kiléphetett” a közös jogkezelésből. A közös jogkezelésből kilépett jogosultak listáját a közös jogkezelő – ez esetben az [egyesület1] – honlapján közli. Azon zeneszerzők, illetve zeneszövegírók tekintetében, akik a Szjt. 91. § (2) bekezdés szerinti „kilépő nyilatkozatot” nem tesznek, a szerzői vagyoni jogok jogosultjának az [egyesület1]-et kell tekinteni.

a film szerzői vagyoni jogaival a filmelőállító (filmgyártó stúdió) rendelkezik, amely törvényi jogátszállás folytán megszerzi a film- illetve szinkronszínészek szerzői joggal ún. szomszédos jogait is. A jogátszállás kiterjed a megkeresés tárgyát képező internetes filesharing rendszer útján történő lehívással hozzáférhetővé tétellel megvalósuló nyilvánosságához közvetítésre vonatkozó szerzői vagyoni jogra is, amely alapján a filmelőállító vagy az általa jogosított filmforgalmazók útján (pl. az elsőfokú ítéletben felsorolt) gyakorolja az ezen felhasználások után járó szerzői jogdíjra vonatkozó jogot és a jogsértésekkel kapcsolatos jogérvényesítés jogát is. A filmzene zeneszerzőinek és szövegíróinak nyilvánosságához közvetítésre vonatkozó szerzői vagyoni jogait, ideértve a jogdíjak érvényesítésének és a jogsértésekkel kapcsolatos jogérvényesítés jogát is az [egyesület1] gyakorolja.

Zenei hangfelvételek internetes fájlmegosztó rendszerek útján történő felhasználása

A szerzők jogai

Az internetes fájlmegosztó rendszereken közvetített, kereskedelmi hangfelvételeken rögzített zeneművek esetében a fentiekben már kifejtetteknek megfelelően az Szjt. 26. § (8) bekezdés 2. mondatában és a 27. § (3) bekezdésben foglalt rendelkezések alapján az [egyesület1] gyakorolja a szerzői vagyoni jogokat, ideértve a jogdíj beszedésének és a jogsértésekkel kapcsolatos jogérvényesítésnek a jogát, kivéve a színpadi zeneműveken, zeneszövegen és a még nyilvánosságra nem hozott zeneműveken fennálló jogokat.⁴

Az előadóművészek jogai

A kereskedelmi hangfelvételekben rögzített előadóművészi teljesítményekkel kapcsolatos szerzői joggal ún. szomszédos jogokat internetes fájlmegosztó rendszerek útján történő lehívásra hozzáférhetővé tétellel megvalósuló nyilvános közvetítés esetén az Szjt. 73. § (1) bekezdés e) pontja és 74. § (2) bekezdése alapján az előadóművészek közös jogkezelő szervezete, az [egyesület3] gyakorolja a saját nevében, így az [egyesület3] jogosult a jogdíjközleménye alapján a jogdíjakat érvényesíteni és az [egyesület3]-nak van joga a jogsértésekkel kapcsolatos jogérvényesítésre is.

A kereskedelmi hangfelvételek előállítóinak jogai

A hangfelvétel-előállítók kereskedelmi hangfelvételeik internetes fájlmegosztó rendszereken történő lehívásra hozzáférhetővé tétellel megvalósuló nyilvános közvetítési jogait –

⁴ Ezek a jogok nem tartoznak a közös jogkezelés körébe, azokról a szerzők egyedi engedélyek útján rendelkeznek.

ideértve a jogdíjak érvényesítésére és a jogsértés miatti jogérvényesítésre vonatkozó jogot is – az Sztj. fentebb hivatkozott 76. § (1) bekezdés c) pontja és 76. § (2) bekezdése alapján önállóan, saját maguk érvényesítik.

A kereskedelmi hangfelvételeken rögzített zenei albumok lehívásra hozzáférhetővé tételével megvalósuló nyilvánosságához közvetítése csak a rögzített zenemű szempontjából tartozik közös jogkezelésbe, a tényállás szerinti időszakban a hangfelvétel-előállítók egyedileg engedélyezték – és engedélyezik ma is – a felhasználást. Ezért a hangfelvételek ilyen típusú felhasználásait nem a [egyesület2] engedélyezi, és nem a [egyesület2] tekintendő a szerzői jogosultnak, hanem maguk az érintett hangfelvétel-kiadók („label”-ek), viszont a [egyesület2] mint szakmai érdekképviselői szervezet jogdíjra vonatkozó információi a zenei albumok felhasználása tekintetében is relevánsak.⁵

Ahogy a fentiekből látszik, az egyes jogosultak, illetve jogutódaik vagy közös jogkezelő szervezeteik (kiterjesztett hatályú, kötelező közös jogkezelés vagy ún. önkéntes jogkezelés keretében) külön-külön jogosultak a jogérvényesítésre, és – elmaradt vagyoni előny, illetve gazdagodás elvonása jogcímén – külön-külön igényük áll fenn legalább arra az összegre, amely megfelel a jogsértés miatt elmaradt jogdíjaiknak. (Ez igaz a hangfelvétel-előállítókra is, amelyek tekintetében az elsőfokú ítélet megállapításai szerint szakmai érdekképviselői szervezetük, az [egyesület2] jelölte meg a képviselt jogosultakat ért vagyoni hátrány/elmaradt jogdíj mértékét.)

Az Sztj. 34. §-ának megfelelően a filmek szerzői jogainak védelme a rendező, a forgatókönyvíró, illetve a film céljára írt zene szerzője közül utolsóként elhunyt személy halálát követő év első napjától számított 70 évig áll fenn. Az elsőfokú ítélet szerinti cselekmény elkövetése idején hatályban levő Sztj. 31. § (6) bekezdése úgy rendelkezett, hogy valamenynyí filmszerző közül az utolsóként elhunyt személy halálát követő év első napjától számít a 70 éves védelmi idő. Ehhez képest a jelenleg hatályos Sztj. csak a fent megjelölt személyek halálának időpontját rendeli figyelembe venni. Zeneművek esetében a szerzői jogi védelem az utolsóként elhunyt szerzőtárs halálát követő év első napjától számított 70 évig áll fenn. A kereskedelmi hangfelvételben rögzített előadóművészi teljesítmények, illetve a hangfelvétel-előállítók jogai az elsőfokú ítélet szerinti cselekmény elkövetésének idején hatályban levő Sztj. 84. § értelmében a hangfelvétel forgalomba hozatalát (forgalomba hozatal hiányában az elkészítését) követő év első napjától számított 50 évig voltak védettek. (A mai hatályos Sztj.-szabályozás hosszabb, a forgalomba hozataltól számított 70 éves védelmi időt ír elő.)

A kirendelés szerinti 2. kérdésben foglalt azon kérdésre, hogy kereskedelmi hangfelvétel felhasználása esetén milyen körülmények adhatnak esetleg alapot arra, hogy az [egyesület1], az előadóművészek, illetve a hangfelvétel-előállítók közül csak az egyik jogosult esetén

⁵ Az elsőfokú ítéletben feltárt tényállás szerint más esetekben is előfordult, hogy az irányadónak tekinthető jogdíj mértékét a vagyoni hátrányt elszenvedő jogosultak szakmai érdekképviselői szervezete jelölte meg (l. pl. az ASVA a filmforgalmazó szervezetek képviselőitében, amely utóbbiak a filmelőállítóktól szereztek jogosultságot a lehívások nyilvánosságához közvetítésre).

következik be jogsérelem, míg a másik esetében nem, az eljáró tanács álláspontja az, hogy ilyen eset akkor következhet be, ha az adott hangfelvétel, illetve zenei előadás és az abban rögzített zenemű védelmi ideje közül az egyik a jogosulatlan felhasználás idején már lejárt, míg a másiké nem (pl. barokk, klasszikus vagy 19. századi–20. század eleji komolyzene 1960 után zenei albumon történő rögzítése vagy pl. 20. század '20-as, '30-as, '40-es vagy '50-es éveiből származó komoly- vagy könnyűzenét 1950-es években készült hangfelvételen rögzítetek). Ugyanígy olyan helyzet is előállhat, hogy nem védett – mondjuk népzenei – művet rögzítenek még védett zenei albumon.

A fenti általános szerzői jogi értékelést követően a konkrét, a felülbírálat tárgyát képező elsőfokú ítéletben foglalt tényállásra vonatkozóan a testület a következők szerint foglalja össze álláspontját.

Az egyes jogosulti csoportokat képviselő jogkezelő szervezetek, esetenként pedig, ahol nem kiterjesztett közös jogkezelés alá tartozik a jogkezelés, ott maguk a jogosultak, az elsőfokú ítélet 21–40. oldalán található mellékletekben részletesen megjelölték az adott, általuk képviselt jogosulti csoportot ért vagyoni hátrány mértékét. A testület álláspontja a fentiekben foglaltaknak megfelelően az, hogy az egyes jogosultak, illetve jogkezelő szervezetek által megjelölt jogdíjmértékek a vagyoni hátrány számításának megfelelő alapját képezik.

Figyelemmel arra, hogy a szerzői jogosultak (filmelőállítók, zeneszerzők, zeneszövegírók) és szomszédos jogi jogosultak (előadóművészek, hangfelvétel-előállítók) külön-külön jogdíjra jogosultak ugyanazon, az elsőfokú ítéletben feltárt tényállás szerinti film vagy kereskedelmi hangfelvétel felhasználása fejében, így e körben fogalmilag kizárt a kétszeres (vagy többszörös) értékelés lehetősége. Az elsőfokú ítélet szerint feltárt jogsértés által okozott vagyoni hátrány magában foglalja valamennyi szerzői jogosult, előadóművész és hangfelvétel-előállító elmaradt jogdíját. Ennek megfelelően az eljáró tanács álláspontja szerint kereskedelmi hangfelvételeken rögzített zeneművek elérhetővé tétele esetén a teljes vagyoni hátrányt az egyes jogosulti csoportok által az elsőfokú eljárás során megjelölt jogdíjak kumulált összege adja ki.

Arra a kérdésre, hogy a konkrét, az elsőfokú ítélet szerinti tényállás esetében milyen körülmények között fordulhat elő esetleg az, hogy egy kereskedelmi hangfelvételnek a megkeresés szerinti internetes fájlmegosztó rendszeren történő közvetítése csak a szerzői jogokat képviselő [egyesület1] és a hangfelvétel-előállító, illetve a hangfelvételen rögzített zenei előadás közül csak az egyik jogosulti csoport esetében valósít meg jogsérelmet, az eljáró tanács a fenti általános ismertetésnek megfelelően a következő választ adja.

A konkrét tényállás szerinti fájlmegosztás attól függően minősül szerzői vagy szomszédos jogi értelemben jogsértő magatartásnak, hogy az adott mű vagy hangfelvétel, illetve előadás védelme fennállt-e a védelmi időre tekintettel a lehívásra történő hozzáférhetővé tétel

időpontjában. Ha például 2007-ben olyan zenei albumot tettek közzé, amelyen a rögzített zenemű szerzői 1937-et megelőzően már elhunytak, viszont a hangfelvétel 1956 után került először forgalomba, úgy az adott felvételen levő zene felhasználása nem sértette a szerzők jogait, ugyanakkor a hangfelvétel közzététele sértette az előadók és a hangfelvétel-előállítók jogait, valamint az előadók jogait, akiket az [egyesület3] képvisel.

Dr. Sár Csaba, a tanács elnöke

Dr. Kricsfalvi Anita, a tanács előadó tagja

Dr. Ferkócza Noémi Veronika, a tanács szavazó tagja

Összeállította: dr. Szilágyi Zsombor Máté

KÖNYV- ÉS FOLYÓIRATSZEMLE

Keszthelyi Gabriella: Milyen színű a valószínű? A véletlen matematikája. Typotex, 2025; ISBN 9789634933076

„Sokszor teljesen öntudatlanul mérlegelünk lehetőségeket, vonunk le következtetéseket, vagy hozunk döntéseket. Ebben a könyvben főleg a tudomány által adott válaszokat vesszük górcső alá.”

„Tudatosan és tudattalanul is rengeteg időt és energiát fordítunk arra, hogy mérlegeljünk, döntéseket hozzunk, aztán pedig a döntések lehetséges következményeit mérlegeljük, és újabb döntéseket hozunk. Kapcsolatunk a világgal és a benne rejlő lehetőségekkel alapvetően formálta a valószínűség fogalmát, később pedig az ellentétes folyamat is beindult: a valószínűség formálta a következtetéseinket, döntéseinket.” – A könyvből

„Valószínű” – másik írásunk tárgya, dr. Meskó Bertalan Térkép a jövőhöz c. könyve is a jövőbe tekintés ósidőktől fennálló igényéről, igyekezetéről, technikáiról szól. A *valószínű* is olyan minősítés, amelynek egyik jelentése valaminek a jövőbeli alakulására vonatkozik: a szóban fogó kérdésben ténylegesen mi fog történni – a várható kimeneteknek a Meskó-könyvnél felhozott (s a kvantummechanikából kölcsönzött) valószínűségfelhője milyen konkrétummá omlik össze. Jóllehet a túlélés ösztöne és annak aktív érvényesítése már az állatvilágban is ott munkál – talán előbb-utóbb a növények országában, bizonyos fajoknál is felfedezzük majd, vagy valami hasonlót –, jelenlegi tudásunk szerint az ember az egyetlen, aki ismeri a jövő fogalmát, s a legtöbbünket aktívan érdekli, mit hoz az a számára. A tudomány állása szerint az ember az egyetlen, aki tudatosan vár a jelenbeli cselekvéseitől és/vagy a dolgok jelenbeli alakulásától számára fontos jövőbeli eredményeket, eseményeket, így mi lennénk az egyedüliek, akik ismerik a valószínűség fogalmát, és számolnak, dolgoznak vele, építenek rá.

A *Typotex ajánlójából*: „Melyik a valószínűbb: ránk zuhan egy repülőgép, vagy telitalálunk lesz a lottón? Ha egy ritka betegség kimutatására végzett teszt eredménye pozitív lett, mi a valószínűsége annak, hogy valóban betegek vagyunk? A szerző arra keresi a választ, miképpen szövik át a valószínűségek a mindennapjainkat, hogyan függ össze a matematikai és a kritikai gondolkodás, és miért számít legtöbbünk számára nehéz terepnek a valószínűségek világa. Világos, gyakorlatias és izgalmas példák bemutatásával tömören végighalad a valószínűségszámítás történetén, miközben számtalan érdekességet is megoszt velünk. Sok látszólagos ellentmondást és kognitív torzítást taglalva megvilágítja, mi gátol bennünket abban, hogy helyesen ítéljük meg bizonyos események bekövetkezésének valószínűségét.”

A szerző bemutatkozásából a honlapján: „Matematikus. Tudománykommunikátor. 2019-ben szereztem meg a PhD-mat elméleti matematikából, dinamikai rendszerek témában, majd a Rényi Alfréd Matematika Intézet fiatal kutatója voltam. Jelenleg a BME Matematika Intézetének adjunktusa vagyok. 2025-ben jelent meg a tudományos ismeretterjesztő könyvem, aminek célja, hogy közelebb hozzam a nagyközönséghez a valószínűségek világát.

Lehet velem találkozni Kutatók Éjszakáján, Brain Baron, Lányok Napján: a STEM területeken a nemek közötti egyenlő esélyek szószólója vagyok. Hirdetem az ígét a saját podcastemben, illetve azokban, amikbe meghívnak. Szívügyem, hogy a tudósok között is hidakat építsek: doktori hallgatóknak tartok tudománykommunikációs kurzust, és tudományos közösségfejlesztő projekteken igyekszem tenni azért, hogy az egymás közti kommunikációnk is tudatosabbá váljon.”

Öt jellemző *kis részletek* a vele készült Qubit-interjúból (2025. szept. 19.):

„A könyv egyszerre olyan, mint egy példatár és egy könnyed baráti beszélgetés; az olvasó nem azt érzi, hogy tanul, mégis elsajátíthat egy csomó dolgot a valószínűségszámítás és a statisztika területéről, amiben korábban bizonytalan volt, vagy egyáltalán nem értett. A szerzőt a könyv megírásáról, a motivációiról és saját tapasztalatairól kérdeztük...

- Hogyan lehet úgy írni ma a valószínűségszámításról, amiből valami más lesz, mint a korábbi művek?
- Magyarul nincs olyan sok pop-science (könnyen fogyasztható tudományos ismeretterjesztő) könyv. Van néhány persze lefordítva, de magyarul utoljára körülbelül 50 éve írtak ismeretterjesztő könyvet ebben a témában, ami szerintem nem is igazán a laikusoknak szólt, ráadásul azóta van egy csomó új dolog is. Az én motivációm így az volt, hogy egy olyat írjak, ami tényleg mindenki számára érthető lesz majd.
- Mi tesz alkalmassá egy könyvet erre a szerepre? Mik azok a kritériumok, amiknek a saját elvárásai szerint meg akart felelni?
- Szerintem eleve kevesen tudnak ebben a műfajban írni, sok tudósnak és kutatónak nem áll rá erre az agya, vagy nem is foglalkoznak azzal, hogy elérjék a laikusokat. Sokan arról sincsenek meggyőződve, hogy a tudománynépszerűsítésnek ez a formája is fontos, és igenis szükség van rá. Ha pedig valaki ezt felismeri, még akkor sem biztos, hogy tud úgy fogalmazni, hogy a mondanivalója tényleg érthető legyen. Nekem meg ez valamiért megy, és még élvezem is.
- Miért jut előbb eszébe a gyíkemberekkel elmagyarázni valamit, mint a klasszikus, a témában megszokott eszközökkel, mint a kockadobásokkal vagy pénzérmékkel?
- Mire a könyvben eljutunk a gyíkemberekig, addigra már átvesszük a klasszikus példákat, és a szerencsejátékkal kapcsolatos dolgokat is bevezetem. A célom pont az, hogy a való életből vett példákkal szemléltessem ezt a témakört, ne csak érmékkel vagy kockákkal. Szinte minden középiskolás feladatban ilyen eszközök vannak, de az életben élénk kerülő példák sokszor nem hasonlítanak ezekre. Emellett a könyvben szereplő

példák között volt olyan is, amit azért fogalmaztam át, mert az eredeti szövegezés nem volt kóser, ugyanakkor érdekes volt matematikailag a probléma, amit tárgyal, és ezt meg akartam mutatni az olvasónak. Ráadásul én személyesen nagyon szórakoztatónak találok a konteókat, úgyhogy szívesen használok a gyíkemberek példáját, ha ezzel tudok valamit szemléltetni.

- Mi a legnehezebb a valószínűségszámítás oktatásában?
- Általánosan azt tapasztalom, hogy a szövegértés. Az analízisben a feladatok eléggé egyértelműek, ki kell számolni egy határértéket vagy egy szélsőértéket, ezt nem kell lefordítani. A valószínűségszámítási példáknál viszont a nulladik lépés az, hogy formális állításokat kell megfogalmazni a szöveg alapján – ez jelenti talán a legnagyobb nehézséget a hallgatóknak. Ez egy másik szemlélet, amit el kell sajátítani, de szerintem erre az az egy félév, amíg tanulják, nagyjából elég, persze csak akkor, ha haladnak az anyaggal és gyakorolnak is az órák között. Egyébként a könyvben is igyekeztem átadni ennek a gondolkodásmódnak az alapjait, csak abból kihagytam az ijesztő levezetéseket, és mindent úgy írtam le, hogy nincsenek benne felsőbb matematikai magyarázatok. Figyelni kell a szövegre, néha el kell rajta gondolkodni, de alapvetően középiskolás tudással is feldolgozható. A másik fontos üzenet, amellet, hogy a valószínűségszámításnak nem kell ijesztően bonyolultnak lennie, hogy mennyire nagy szükség van a kritikai gondolkodásra. Ha csak egy dolgot emelhetek ki, hogy mit szeretnék mondani a könyvvel, akkor az az lenne, hogy gondolkozz, és lehetőleg egyfajta kritikai gondolkodást gyakorolj!”

Keszthelyi tökéletes előszót írt könyve bemutatására. Abból idézünk:

„Ezt a könyvet részben a BME-n a villamosmérnök hallgatóknak tartott valószínűség-számítás-kurzus motiválta, részben pedig a saját élményeim az egyetemről: diákként és tanárként is az volt a tapasztalatom, hogy a valószínűségek világa ingoványos terep sok matematikus számára is, a laikusoknak pedig egyértelműen az. Sokat gondolkodtam, mi lehet ennek a magyarázata, számos ismerőssel, kollégával és barátal – matekossal és nem matekossal egyaránt – beszélgettem erről az évek folyamán. Arra jutottam, hogy az egyik ok a valószínűségszámítás eredete, ami a babonákhoz és a szerencsejátékokhoz kötődik. A másik ok, hogy az agyunk nem valószínűségek (matematikailag korrekt) felmérésére van huzalozva, hanem sokkal inkább a kockázatkezelésre: nagyobb valószínűségűnek ítélünk olyan eseményeket, illetve stratégiákat, amelyek jobban biztosítják a túlélésünket. (Ez mint-ha a vágyvezérelt gondolkodás evolúció során ’beégetett’ elsőbbségét jelentené – Osman P.) De nagyban befolyásolja valószínűségi becsléseinket az is, hogy mennyi időnk van dönteni, illetve mennyi agymunkát igényel az eseménnyel kapcsolatos adatok feldolgozása. Sokszor egyszerűen nincs elég időnk, vagy túl sok az információ, és heurisztikákhoz folyamodunk.

Így a könyvet főleg ez a két szempont strukturálja: egyrészt végighaladok a valószínűség-számítás történetén az ősidőktől napjainkig, mikor milyen szükségletek, alkalmazások

segítették elő a fejlődését, másrészt pedig megpróbálom kideríteni, milyen nehézségek gátolnak minket abban, hogy helyesen ítéljük meg bizonyos események bekövetkezésének valószínűségét. Ennek érdekében a könyvet sűrűn átszövik a paradoxonok (illetve olyan problémák, amelyek technikailag nem paradoxonok, de minden esetben józan ésszel nehezen megragadható, látszólagos ellentmondások) és kognitív torzítások (gondolkodási hibák, amelyekre különösen hajlamosak vagyunk, miközben a körülöttünk lévő tengernyi információt próbáljuk feldolgozni). Ezeket külön is listázom a könyv végén található Függelékben.

Nagyon ügyeltem arra, hogy az olvasót ne terheljem túl felsőbb matematikai fogalmakkal, és a könyv tudományos ismeretterjesztő voltaához híven érthető maradjon laikusok számára is. Ugyanakkor vannak benne könnyebb és nehezebb részek. Amennyiben valaki nem merészkedik ezek mélyére, a könyv még akkor is konzisztens marad, de én arra biztatom mindenkit, hogy kövesse és gondolja végig a magyarázatokat.

A *Bevezetésben* végigveszem a valószínűségek történetét az ősidőktől a reneszánszig terjedően, illetve az ebben az időben uralkodó 'minden egyenlően lehetséges' hozzáállást és az ebből fakadó problémákat. A *Csomósodások és illúziók* fejezetben azt járom körül, hogy események együttjárása, 'csomósodása' lehet-e a véletlen műve. Az *Okság és indukcióban* azt vizsgálom, milyen koncepciókban gondolkodhatunk valószínűségek helyett (kauzalitásban), és mi köze van ennek mégis a valószínűségekhez. Bevezetem a feltételes valószínűség fogalmát, amit tovább boncolok a *Félreértések a feltételes valószínűség körülben* és az *Okság és feltételes valószínűségben*. Utóbbiban külön kitérek az időre, hogy milyen szerepet játszik abban, hogy inkább ok-okozatban, mintsem valószínűségekben gondolkodunk. A *Demográfia és életbiztosítások* című fejezet főként arról szól, hogyan motiválták a pestisjárványok az első népszámlálásokat, amiből az első statisztikák és az első élettartambecslések is származnak. A *Fair játékok, avagy miből él a Szerencsejáték Zrt.?* fejezet a fogadások és különböző játékok birodalmába kalauzol el: a várható élettartam után a várható nyereség fogalmára is fény derül, illetve hogy mit hívunk racionális döntésnek a játékokban. A *normális mítosza* a leghíresebb valószínűségi eloszlás születését és mai napig tartó hatását vizsgálja. A *Statisztika* fejezetben kifejtem annak történetét és határait, tudományban betöltött szerepét. Végül a *Modern valószínűségszámítás* a terület mai állására, a matematikában és a világban elfoglalt helyére reflektál."

Keszthelyi Bevezetéséből: „Az embereket mindig is mélyen foglalkoztatta, milyen erők dolgoznak a világban, mi mozgatja a dolgokat, és milyen jövő vár rájuk. Ugyanakkor nemcsak azt szeretnénk tudni, hogy mi és hogyan lesz, hanem hogy mi és hogyan volt (mi a magyarázat a már megtörtént jelenségekre), és ezt a kettőt egy narratívában akarjuk egyesíteni.

Pár ezer éves feljegyzett kultúránkban számtalanszor próbálkoztak ezzel az emberek a tudomány és a vallás keretein belül, de maga a folyamat nem mindig alapos átgondolás mellett zajlik. Sokszor teljesen öntudatlanul mérlegelünk lehetőségeket, vonunk le következtetése-

ket, vagy hozunk döntéseket. (S ezt nevezzük intuíciónak! – Osman P.) Ebben a könyvben főleg a tudomány által adott válaszokat vesszük górcső alá.

Az oksági és valószínűségi magyarázatok és ezek minden arányú keveréke átszövik mindennapjainkat: tudatosan és mindenféle átgondolás nélkül is használjuk őket. (Másképp többé-kevésbé egyéni látásmód szerint: ki hogyan látja és ítéli az összefüggéseket és azok eredményét – Osman P.) De nem egyszerűen a szavak megfelelő használatáról van szó: ebben a fejezetben áttekintjük a fogalom legkorábbi megjelenéseit és kialakulásának körülményeit, amelyeket többnyire a végzettség, a bizonytalansággal és a szerencsével asszociáltak. A valószínűség jelentésének alakulása a mai napig hat arra, hogy mi hogyan érzékeljük azt.”

A folytatásban Keszthelyi hoz egy érdekes idézetet: „Ahogy azt Pierre Redmont megfogalmazta: 'Az emberek ... hajlamosak egy végzetes és vakon működő erőt társítani a jóhoz, a rosszhoz és általában minden történéshez ebben a világban. Azt hiszik, hogy Fortunát le kell kenyerezniük, hogy kedvezzen nekik; ezért én úgy gondolom, hogy mindenkinek (nem csak a szerencsejátékosoknak) hasznos lenne tudnia, hogy a valószínűségeknek vannak szabályaik, és ezek a szabályok megismerhetők. Ismeretük hiánya hibákhoz vezet, amelyek miatt nem a sors, hanem saját maguk okolható.'” – Ez felettébb egybeesik azzal az ősidőktől fennálló gondolkodással és gyakorlattal, amelyben az emberek az isteneket vagy azokkal egyenértékű természetfölötti hatalmakat igyekeztek megnyerni sorsuk jobbra fordulásához.

Keszthelyi vázolja az ókori gyökereket. Karakteres szövegközi cím, kacsintással a mai szóhasználatra: „Már a görögök sem vágták”, azaz „a valószínűség fogalma kivételesen nem az ókori görögöktől származik”. Ugyanakkor megmutatja, hogy az ókori görögöket nagyon is foglalkoztatta a szerencse, mint a szerencsejáték „ura”. A Kr. e. 4. században íródott hindu Mahábhárata című eposzt felhözva írja: „A mítosz arra enged következtetni, hogy a hinduknak már megvolt az elégséges aritmetikai és kombinatorikai háttérük ahhoz, hogy matematikai fogalmi keretek között gondolkodhassanak valószínűségekről. Tőlük vették át az arabok, Európába pedig olasz matematikusokon keresztül érkezett meg. (Az ókorban született tudás nem csekély része araboktól átvéve érkezett el Európába – Osman P.) Közülük Luca Pacioli szolgáltatja az első feljegyzett problémát.” Pacioli után pedig a történetmondásban nagy nevek jönnek és dióhéjban a hozzájárulásuk a tudományág fejlődéséhez: Girolamo Cardano, Blaise Pascal, aki a megszakított szerencsejáték utáni „fair” – azaz igazságos – osztzkodás megoldatlan problémáját „megvitatta a kor másik nagy matematikusaival, Pierre de Fermat-val – sokan ettől a levelezéstől datálják a valószínűségszámítás megszületését”.

„Cardano volt az első, aki bevezette a klasszikus kedvező/összes képletet: 'Tételezzük fel, hogy valamely véletlen folyamatnak sok, egyformán valószínű végmikélete van, ezek közül egyesek kedvezőek (vagyis nyerők), mások kedvezőtlenek (vagyis veszteséget jelentenek) számunkra. Ekkor a nyerő végeredmény elérésének valószínűsége egyenlő a számunkra kedvező eredmények részarányával.' Nagy vívmánya az volt, hogy a valószínűségből következtetett a gyakoriságra.

A Cardano által bevezetett klasszikus képlet magában foglalta az egyenlően lehetséges fogalmát (impliciten azt állította, hogy minden egyes kimenetel egyenlően lehetséges, és ezek közül a kedvezők aránya az összeshez képest a valószínűség). – Keszthelyi alapos magyarázattal szolgál, miért hibás ez a feltevés és a belőle következő indifferenciaelv. Eljutunk „Bernoulli arány tételéhez, vagy ismertebb nevén a nagy számok törvényéhez”, majd „ennek logikai hendikeyes öccséhez, a kis számok [hamis] törvényéhez, amelyet a szerencsejátékosok tévedésének is neveznek, és megfigyelhető különböző ezoterikus verziókban, a rulettet lecserélve rendszerre vagy életre”. A továbbiakban rátér az egymás hosszabban követő egyforma kimenetek alkotta sorozatok problémájára, s ennek egy különleges változatára, a labdajátékokban megjelenő forró sorozatokra, és a forró kezű sportolókat illető, a szerencsejátékosok tévedésével rokon kognitív torzításra. Ez vezet el az első fejezethez: *Csomósodások és illúziók*.

A mondandó ívét Keszthelyi már a fentiekben idézetten részletesen bemutatta, nekünk így az jut, hogy igyekezzünk legalább valamennyit ide idézni a kifejtésből.

Csomósodások és illúziók: Meghökkentő tétellel indít: „Az előző fejezetben megtárgyaltuk az egyenlően lehetségest, de hamarosan látni fogjuk, hogy a valószínűségek ennél sokkal színesebbek, nem ez az egy válasz van mindenre. Továbbá itt van még egy hiedelem: azt is hisszük, hogy ha semelyik pontot sem preferáljuk a többihez képest (egyenletesen választunk), akkor a végeredmény egyenletes elrendezés lesz geometriai értelemben. Ez azonban nem igaz, a véletlen folyamatok csomósodnak.” Példaként részletesen bemutatja a születésnap-paradoxont, majd ezzel folytatja: „A jó modellek ismérve, hogy annyit hanyagolnak csak el, amennyi még az esszenciát megtartja. Ebben az esetben a lényeg az, hogy az időben és/vagy térben kiterjedt véletlen folyamatok csomósodni fognak, és ez a csomósodás két ízben érhető el: valószínűségi és determinisztikus módon. Ebben a könyvben főleg az előbbivel foglalkozunk, de számításba kell venni a másikat is. Az eddigiek tanulsága, hogy a nagy számok törvénye csak és kizárólag az arányok kiegyenlítődését fogja garantálni, azt is csupán hosszú távon. Azt nem, hogy az események egyenletesen terülnének el akár térben, akár időben. Kiszámú eseménynél viszont még az arányok sem fognak stimmelni, az egyenletességről nem is beszélve.”

Kapunk itt egy érdekes és teljesen logikus magyarázatot bizonyos kognitív torzítások okára: ehhez bevezeti az apofánia fogalmát. „Az apofánia teljesen normális agyi funkciókhoz kötődik – egész pontosan azokhoz, hogy felismerjünk mintázatokat ott, ahol tényleg vannak (ahogy elmondja, az apofánia ezek torzulása – Osman P.). Nem nehéz elképzelni, miszerint az őskorban mekkora szükség volt a túléléshez arra, hogy felismerjük fajtársainkat: ki tartozik a csoportunkba, illetve ki nem. Vagy arra, hogy felismerjük a természeti törvényeket, kiismerjük a nálunk erősebb ragadozók viselkedését. Az evolúció gondoskodott erről, akkora ráhagyással, hogy esetlegesen ott is mintázatot lássunk, ahol nincs – ettől válik az apofánia kognitív torzítássá.”

Jön a racionális gondolkodás kérdése, s vele korunk egyik meghatározó jelentőségű, közgazdasági Nobel-émlékdíjjal elismert felfedezése (a könyvben is hivatkozott Daniel Kahneman és Amos Nathan Tversky kapta 2002-ben), annak a – korábban ugyanazzal a díjjal jutalmazott – elméletnek a megdöntése, miszerint az ember racionális lény lenne, azaz hogy a meglévő információk alapján mindig a lehető leglogikusabban és optimálisan döntené. Ebből született a közgazdaságtan egyik új, nagy gyakorlati jelentőségű ága, a viselkedésgazdaságtan.

A keserű valóság: „Az internet megjelenésének hajnalán nagy volt a bizalom, hogy ezzel egy hatalmas online tudástár jön létre, amittől az emberek tájékozottabbak lesznek, mint valaha (és ezáltal jobb döntéseket is hoznak majd). Arra valahogy senki nem számított, hogy gyakorlatilag az ellentéte történik: az internet nemcsak az addig felhalmozott tudást, hanem a hamis információk/álhírek elterjedését is maga után vonja. A 21. századi átlagember sokkal több információnak (valódi és hamis) van kitéve, mint előtte bármikor, ráadásul ez az információdömping abba az illúzióba ringat minket, hogy jól tájékozottak vagyunk. Ezzel szemben az igazság az, hogy az információtömeget, amely nap mint nap ránk zúdul, mind az időnk, mind pedig az energiánk végessége miatt esélyünk sincs szisztematikusan átfésülni, hogy aztán az alapján racionálisan cselekedhessünk. Ehelyett sokszor a rövidebb utat választjuk mentálisan: heurisztikákra támaszkodunk, azaz olyan stratégiákat választunk, amelyekkel sokkal gyorsabban hozhatunk nagy valószínűséggel megfelelő ítéletet egy bonyolult szituációban. Ezek az ítéletek legtöbbször valamilyen jövőre vonatkozó predikciót tartalmaznak, amelyek megkívánnak bizonyos cselekvést.” Keszthelyi elemzéssel bemutat kognitív torzításokat, és egy nagyon is logikus következtetést: „Minél kevesebbet tudunk a minket körülvevő világ működéséről, vagy értünk meg belőle, annál valószínűbb, hogy hiányos és/vagy összefüggéstelen információból vonunk le messzemenő következtetéseket – azaz hogy babonások vagy rossz esetben téveszmések leszünk. Az erre való hajlam különösen megnő kritikus időkben, amikor az emberek biztonságra vágynak, lásd háborúk, világjárványok.” – Erre még rá is erősíthet a Dunning–Kruger-hatásnak nevezett kognitív torzításnak az a komponense, hogy valamely területen kevés felkészültséggel bíró emberek túlbecsülik saját tudásukat, mert nem képesek felismerni hiányosságaikat, ez pedig téves ítéletekre vagy épp hibás nézetek elfogadására vezeti őket.

Szép ívet írtunk le az ókori hinduktól Kahnemanig és Tverskyig.

A kifejtés így folytatódik: „Sokszor egyáltalán nem triviális eldönteni, hogy az események csomósodása véletlen fluktuáció, vagy igenis áll valamilyen determinisztikus ok a háttérben”, s Keszthelyi természetesen példák elemzésével világítja meg mondandóját. Ebből itt már csak izgalmas címszavakat emelünk ki. „A hozzáférhetőségi heurisztika lényege, hogy a könnyebben elérhető információkat – legyen az emlék, vagy akár csak interneten könnyebben kikereshető – valószínűbbnek ítéljük, mint azokat, amelyeknek kevésbé vagyunk kitéve.” „Baader–Meinhof- vagy gyakorisági illúzió: a jelenség – kognitív torzítás –, amikor valamilyen új dolgot hallunk vagy tapasztalunk, és utána lépten-nyomon belebotlunk.”

„Többszörös összehasonlítási probléma: a statisztikai jelenség, amikor egyszerre túl sok paramétert vizsgálunk, túl sok párhuzamos hipotézist állítunk fel. A többszörös összehasonlítási probléma szinte minden társadalomtudományi kísérletnek a betegsége.” „Megerősítési torzítás: csak azokat a mintázatokat, információkat vesszük észre, amelyek összhangban vannak a hiedelmeinkkel, minden mást figyelmen kívül hagyunk. Az agyunk képtelen az információs káoszt elviselni, és folyamatosan azt keresi, ami ismerős neki, s arra fókuszál.” A továbbiakban megjelenik a valószínűségi eloszlás mibenléte, és a Poisson-eloszlás, amely játékelméleti tételként született, és története itt elvisz London bombázásáig.

Még mindig e fejezetnél maradva, jön egy sok vonatkozásban kényes fogalom: függetlenség. „Sok példát láttunk eddig arra, hogy az adatok miként rendeződnek mintázatba, hogyha korrelálnak. Továbbá az is kiderült, hogy az események úgy is tudnak csomósodni, hogy semmilyen közvetlen viszonyban nincsenek. A függetlenség tehát elég jól megfogható a maga hétköznapi értelmében, azaz amikor két esemény nem befolyásolja egymás viselkedését. Például amikor kétszer egymás után dobunk egy érmével, ezek láthatóan egymástól független események. (Épp ezért van a már említett, paradoxonnak tűnő jelenség, hogy bármilyen hosszú sorozatban jön ki mindig csak az egyik oldal, ettől még nem nő meg a valószínűsége annak, hogy a következő dobás eredménye a másik oldal lesz – Osman P.) Keszthelyi formális levezetést is ad a függetlenség mibenlétére, „matematikai koncepciójára”, amelyben megjelennek a matematikai logika konjunktív és diszjunktív fogalmai, egy kis halmazelméleti bemutatással is megjelenítve. Ez vezet át a fejezet megkapó zárótémájához: konjunktív és diszjunktív tévedések.

„Okság és indukció

Egy 2012-es tanulmány szerint szignifikáns lineáris korreláció van az egy főre jutó csokoládéfogyasztás és a Nobel-díjasok száma között. Franz H. Messerli első hipotézise szerint mivel a csokoládéfogyasztás dokumentáltan javítja a kognitív funkciókat, a legvalószínűbbnek tűnik, hogy dózistól függően a csokoládé biztosítja a termékeny talajt a Nobel-díjasok kitermeléséhez. A második hipotézis az, hogy a fokozott kognitív teljesítmény ösztönözheti az országos csokoládéfogyasztást. Elképzelhető, hogy a kiváló kognitív képességekkel rendelkező személyek tájékozottabbak az étcsokoládéban található flavonoidok egészségügyi előnyeivel kapcsolatban, ezért hajlamosak növelni a bevitelt. Mi az igazság?

Szeretjük azt gondolni, hogy két esemény korrelációja nemcsak simán nem véletlen, hanem bizonyára az egyiknek okoznia kell a másikat! Kedvenc magyarázatunk az okság. Itt viszont mindkét hipotézis elég hülyén hangzik ahhoz, hogy esetlegesen megkérdőjelezzük. Kezdjük az alapoktól: mit nevezünk egyáltalán ok-okozati kapcsolatnak? Kauzális viszonynak nevezzük azt, ha egy eseményből a hatásra következtetünk, vagyis az októl haladunk az okozat felé, és jobbra azt keressük, ahogy létrehozza az ok az okozatot. Megsimogatjuk a kuttyánkat, utána jól érezzük magunkat. Miért? Mi a kapcsolat? (A rögvest következő magyarázat azt is megmutatja, hogy egy bonyolult rendszerben igencsak bonyolultak tudnak

lenni az oksági kapcsolatok, amivel minden rendszertervező és -diagnosztika gyakran keservesen küzd – Osman P.) A kutyánk simogatása beindítja az oxitocintermelést a szervezetünkben, ettől lett jobb a kedvünk.

A következő lépés az oksági viszonyok ismeretében az oksági előrejelzések: ha csinálunk valamit, annak mi lesz a következménye? 'Mi lesz, ha...?' 'Mi lesz, ha keményebben dolgozunk? Fogunk fizetésemelést kapni? (Vagy épp megutálnak a kollégák, s ezt még kellemetlenül ki is fejezik? – Osman P.)

Végül pedig a fordított irányú következtetés (diagnosztikus, magyarázó viszony), amikor az okozatból következtetünk az okra. Nagyon elhíztunk az utóbbi időben, mi lehet az oka? Az ehhez kapcsolódó 'Mi lett volna, ha?': Ha többet mozgottunk volna, akkor vékonyak maradtunk volna?

Ez a gondolkodás retrospekciót igényel – miért történtek úgy a dolgok, ahogy? –. és korrekciót – ha másképp csináltuk volna a dolgokat, az mennyiben változtatta volna meg a végkifejletet? (S persze kritikus jelentőségű az összefüggések helyes felismerésének képessége, ami fejleszthető – Osman P.). Ebben van már egy előrevetítés is: nemcsak a pillanatnyi helyzetre koncentrálnunk, hanem arra is, hogyan tudjuk legközelebb ezt elkerülni. Az oksági gondolkodás mélyen belénk ivódott, olyannyira, hogy már kétévesek képesek megfigyeléssel oksági viszonyt megállapítani. (Mielőtt holmi hamis önbecsülés töltene el bennünket: az etológusok tudományos érvennyel kimutatták, hogy számos állatfaj is képes az oksági összefüggések felismerésére. S miközben itt elsősorban a hozzánk legközelebb álló főemlősökre, és az ismerteken nagyon intelligens delfinekre gondolnánk, e fajok sorában megjelennek a varjak és a papagájok is – Osman P.)

Mindez nem feltétlenül annyira meglepő: az őskorban is azok az elődeink maradtak inkább életben, akik jobban értették, hogy mi folyik körülöttük: az időjárás, a nagyobb ragadozók, mérgező növények mind meg tudnak ölni. Mit kell tennünk, hogy ezt elkerüljük? A csoport túlélését pedig a megfigyelés, a következtetések levonása és továbbadása biztosította. Ez a magyarázó jellegű gondolkodás annyira fontos számunkra, hogy akkor is szeretnénk tudni, miért történt velünk valamilyen rossz dolog, ha azt már sehogy sem tudjuk korrigálni jövőbeli cselekedeteinkkel. (Viszont a magyarázat segítségével elkerülhetjük annak ismétlődését – Osman P.)

Láthatjuk, hogy az oksági kapcsolatok megértését megkönnyíti az oksági gráf.” – Nem melleleg, egy gráffal történő ábrázolás könnyedén érthetővé teszi a korábban érintett kérdést, hogy miért változatlanul 0,5 a valószínűsége az érmedobás extrém hosszú sorozatait után következő dobás eredményének.

Zárjuk e bemutatást néhány részlettel az utolsó fejezetből: *Modern valószínűségszámítás*. A fejezet elején Keszthelyi röviden összegzi e szakterület kibontakozását – amelyet könyve előzőleg már részletesen bemutat – és „a 19. század végén a biológia, illetve a mezőgazdaság szolgáltatva a valószínűségi kérdéseket: a populációk öröklési tulajdonságait hi-

vatott leírni a statisztika, illetve az innen szerzett tapasztalatokat akarták általánosítani. Ez szinte teljes egészében az ortodox, frekventista alapokra helyezett statisztikát jelentette, és csupán néhányan képviseltették magukat a rivális bayesiánus statisztika színeiben. ('Frekventista', 'bayesiánus' – természetesen mindkét iskolát alaposan ismerteti.) Ekkortájt a valószínűségszámítás még alkalmazott tudománynak minősült, sok matematikus nem is tekintette a matematika részének.

A 20. század elején a fizikusok érdeklődése a mikrovilág felé fordult, így felfedezték, hogy azok az apró, véletlen ingadozások, amelyek a makroszkopikus fizikában nem játszanak szerepet – mivel a nagy számok törvényének értelmében kioltják egymást –, az atomok világában már egyáltalán nem elhanyagolhatók.

Az 1850-es években James Clerk Maxwell és Ludwig Boltzmann kidolgozta a kinetikus gázelméletet, ami rámutatott, hogy a Brown-mozgás hőmozgás. Az első matematikai modellt a Brown-mozgásra Louis Bachelier szolgáltatta, viszont egészen máshonnan megközelítve a jelenséget: tőzsdei árfolyammozgásokat vizsgált. Modelljét a pénzügyi matematika előőrsének tekintik, és a mai napig fontos szerepet tölt be opciós ügyletek árazásában. Hamarosan Einsteint is érdekelni kezdte a Brown-mozgás, és a statisztikus fizika nyomvonalán haladva 1905 és 1908 között négy tanulmányban fejtette ki a jelenség magyarázatát, ahol is deklarálta, hogy a Brown-mozgás nem determinisztikus, hanem véletlenszerű mozgás. A Brown-mozgás hívta életre később a sztochasztikus folyamatok elméletét a matematikában.

1896-ban Becquerel felfedezte a radioaktív bomlást, ez pedig megkerülhetetlenné tette a véletlent a fizikában. E felfedezések ellenére Boltzmannnak sokat kellett harcolnia azért, hogy a molekuláris felfogás átmenjen. 1925-ben megjelent egy forradalmi kvantummechanikai cikk Werner Heisenberg tollából 'A kinematikai és mechanikai összefüggések kvantumelméleti újraértelmezéséről', 1926-ban pedig Max Born lefektette a valószínűségi törvényeket, amelyek a kvantummechanikai folyamatokat irányítják. 1932-ben megjelent Neumann János könyve, 'A kvantummechanika matematikai alapjai', ami nagyon gyorsan beépült a fizikusok gondolkodásába. Addig – az ő szavaival élve – a valószínűség luxus volt a fizikában, a kvantummechanika berobbanásával viszont egyértelművé vált, hogy a valószínűség mindennek az alapja.

1900-ban David Hilbert német matematikus listázott 23 matematikai problémát, amelyeket ő akkor a legfontosabbaknak ítélt. Ezek, az úgynevezett Hilbert-problémák, nagyban alakították a 20. század matematikáját, köztük pedig helyet kapott a valószínűség-elmélet is: 'A geometria alapjaival kapcsolatos vizsgálatok felvetik a problémát: ugyanilyen módon, axiómák segítségével kezelni azokat a fizikai tudományokat, amelyekben a matematika fontos szerepet játszik; az első helyen a valószínűség-elmélet és a mechanika áll.'

1933-ban Andrej Nyikolajevics Kolmogorov lefektette: 'A valószínűségszámítást mint matematikai diszciplínát ugyanúgy axiómákból lehet és kell felépíteni, mint a geometriát és az algebrát. Ez azt jelenti, hogy miután meghatároztuk a vizsgálandó elemeket és alapvető relációikat, és megállapítottuk azokat az axiómákat, amelyek ezeket a relációkat irányítják,

minden további kifejtésnek kizárólag ezeken az axiómákon kell alapulnia, függetlenül az elemek és relációik szokásos jelentésétől.”

Bár nincs matematikai Nobel-díj, több nagy presztízsű matematikai díj is létezik, ilyen például a Wolf-díj, az Abel-díj és a Fields-medál. Azt, hogy mennyire élő a mai napig ez a tudományterület, jól mutatja, hogy 2023-ban Gregory Lawler kapott Wolf-díjat a véletlen bolyongás és a Brown-mozgás kapcsán végzett kutatásáért, 2024-ben pedig Michel Talagrand kapott Abel-díjat a valószínűesszámitás, a sztochasztikus folyamatok és a statisztikus fizika területén végzett munkásságáért. (Véletlen bolyongás: A 2013-as közgazdasági Nobel-émlékdíjat Eugene Fama, Lars Peter Hansen és Robert Shiller kapták megosztva. Fama munkája a hatékony piacok elméletéről szól, amelyben a véletlen bolyongás fontos szerepet játszik.)

„Valódi és pszeudovéletlenek

Most már tudjuk tehát, hogy mi a valószínűség, de még mindig nem tisztáztuk: mit hívunk valódi véletlennek? A legklasszikusabb példa a véletlenre az érmedobás, pedig ennek legitimitását több matematikus is kétségbe vonja. (Részletes kifejtés következik – Osman P.) [A kísérletes vizsgálatok nyomán] az derült tehát ki, hogy egyrészt a legikonikusabb példa a véletlenre nem is véletlen (de legalábbis nem úgy, ahogy eddig gondoltuk), másrészt hogy a véletlen a megfigyelőtől függ. Egész pontosan a megfigyelő eszközeitől és az információktól, amelyeknek birtokában van. Ez felveti azt a kérdést is, hogy milyen kapcsolatban áll a véletlen az előrejelezhetőséggel. Ahogy előbb láttuk, szinguláris véletlen események kimenetelét, mint az érmedobás, kockadobás, általában nem igazán tudjuk megjósolni. De azt is láttuk, hogy a nagy számok törvényének értelmében tömegesen egész jól tudunk eseményeket előre jelezni, azaz mind több dobásból egyre nagyobb pontossággal tudjuk megmondani, mekkora arányban lesznek fejek a dobások között. Hasonlóan, ha sok, független mennyiség összegéről van szó, akkor pedig a normális eloszlás segítségével tudunk nyilatkozni. Tehát a véletlenségből még nem következik egyértelműen az előrejelezhetetlenség. Mi a helyzet a fordított iránnyal? Ha valami előrejelezhetetlen, akkor egyértelműen véletlen?

Vannak úgynevezett kaotikus rendszerek, amelyek védjegye az előrejelezhetetlenség, ilyen például a kettős inga pályája – itt is a kezdeti feltételekre való érzékenység okozza a bizonytalanságot: egy nagyon picit máshonnan indítva az ingát hosszú távon teljesen más pályát fog leírni.

Harmadik példaként: Mit jelent, hogy holnap 70% eséllyel fog esni? Az időjárást leíró egyenletekben sincs semmi véletlennel kapcsolatos, teljesen determinisztikusak. (És itt lép be a képbe a kiszámíthatatlanságot okozó rendszerteknikai magyarázat, amely – itt ki nem mondva – a pillangóhatást idézi – Osman P.) Ezek többnyire áramlásegyenletek, amelyek az ingához és az érméhez hasonlóan nagyon érzékenyek a kezdeti feltételekre. Mivel ezeket nem tudjuk végtelen pontossággal megmérni, ezért ebből adódik némi hiba. A kezdeti felté-

telekre való érzékenység (ami rendszerjellemző! – Osman P.) azt jelenti, hogy (rövid) idővel ez a hiba nagyon (exponenciálisan) megnő.

Az volt a közös a fenti példákban, hogy minden esetben a kezdeti érték bizonytalansága okozta a folyamat előrejelezhetetlenségét, ez a bizonytalanság pedig a méréseink pontatlanságából eredt, azaz hogy nem tudunk végtelen precizitással mérni. Ugyan mindegyiknél volt egy determinisztikus komponens is, ez nem csökkentette a bizonytalanságot, hanem inkább növelte. Világunkat jól jellemzik ezek a keverékek. Sokkal ritkábbak a való életben az olyan folyamatok, amelyek tisztán és kizárólagosan véletlennek lennének. Ilyeneket főként a kvantumvilágban találhatunk, például az alagúthatást – amikor egy részecske áthalad a falon, ahelyett, hogy visszapattanna –, vagy az atmoszférában, amikor a villámlások helye és ideje is valódi véletlennek tekinthető. A konklúzió, hogy az előrejelezhetetlenség és a véletlen szorosan összekapcsolódnak, de egyikből sem következik a másik.

Felmerül a kérdés, hogy elő lehet-e állítani véletlen(nek tűnő) számsorozatot determinisztikus módon. A válasz igen, és ezeket pszeudovéletlennek nevezzük. A pszeudovéletlen létrehozása és megkülönböztetése a valódi véletlentől is a gép számítási kapacitásán és az általa használt algoritmuson múlik. Manapság rábízunk magunkat a pszeudorandom-generátorokra: ebben jelenleg is nagy biznisz van, nemcsak a kriptográfia, hanem természetesen a gépi tanulás és mesterséges intelligenciák területén is elengedhetetlenek.

A véletlen és a pszeudovéletlen tehát szerves része életünknek, nemcsak természeti erők formájában, de a mai technológia is teljes mértékben át van itatva vele. A modern valószínűségszámítás nem is kerülhetett volna messzebb a gyökereitől – a babonáktól és szerencsétől –, mára megtért az őt megillető előkelő helyére a tudományban.”

Milyen színű a valószínű? Nem tudom – viszont több mint valószínű, hogy aki ebbe a könyvbe belefog, sokat, sokfélét tanul, s közben remek intellektuális gyakorló pályán megy végig.

Dr. Osman Péter

Dr. Meskó Bertalan: Térkép a jövőhöz. Jövő kutatás mindenkinek. Partvonal Kiadó, 2025; ISBN 9789636091743

„A költő – ajkán csörömpöl a szó, / de ő, (az adott világ / varázsainak mérnöke), / tudatos jövőbe lát...” – József Attila: A város peremén
„A jövőkutatói módszereknek köszönhetően mások előtt járva terveket készíthetünk a veszély elhárítására, utasítást kaphatunk, hogy készítsünk lándzsát a támadás előtt, csípjük el a rák-betegséget, mielőtt tovább terjedne. Ez a lehetőségek előfutára, a vihar előtti riasztás, a bűn előtti megváltás. Akik a jövő ismeretében cselekednek, nyertesekké válnak” – a könyvből.

Meskót már ismerjük: Az orvoslás jövője – Ember és technológia c. könyvéről az Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2016/6. számában szoltunk.

„Jósolni nagyon nehéz – különösen a jövőre vonatkozóan” – hangzik a Niels Bohrnak tulajdonított mondás. Mégis, nagyon úgy tűnik, hogy amióta csak az ember felfogta a jövő létezését, s hogy az hatással lehet órá is, próbálja kutatni annak várható alakulását, s befolyásolni a maga javára. Elméletek szerint már az állatábrázolásokat tartalmazó híres ősi barlangfestményeket is egyfajta jövőbefolyásoló szándékkal alkották, jelesül, hogy sikeresek legyenek a vadászatok. A jóslás és a dolgok alakulásának befolyásolására irányuló praktikák kultúrtörténete sok kötetre rúghat, amíg eljutunk a modern, tudományos jövőkutatásig és vele a jövő alakítását szolgáló stratégiák rendszerbe állításáig, azaz Meskó szakterületéig.

E könyv eredetileg angolul jelent meg, az AMAZON így ír Meskóról: „Dr. Meskó Bertalan az (általa alapított – Osman P.) The Medical Futurist Institute igazgatója. Szakterülete a science fiction technológiák (sic! – egy kis amerikai marketingblikkfang, egybevág Meskó bemutatkozásával – Osman P.) hatásának elemzése a globális orvostudományra és betegellátásra.

’Kockaorvosként’ PhD-fokozattal bír klinikai genomikából, az AMAZON Top 100 szerző között van.

900-nál több nyitó vagy kulcsfontosságú előadást tartott magas presztízsű intézményekben, mint pl. a Harvard, a Stanford és a Yale Egyetem, szervezeteknél mint a WHO, és a világ top 10 gyógyszeripari cégénél. Szaktudása és meglátásai egyik vezető globális szaktekintéllyé tették ezen a területen.

Kiemelten szerepeltetik vezető médiumok, köztük a CNN, a National Geographic, a Forbes, a TIME magazine, a BBC és a New York Times.

Kutatásainak fókuszában a mesterséges intelligencia és a digitális egészségügyi technológiák szerepe áll az ellátás jövőjének alakításában. Tagja a Magyar Tudományos Akadémia Jövőkutatói Tudományos Albizottságának. Az orvosi jövőkutatás mint tudományág elkötelezett úttörőjeként a jövőkutatói módszerek egészségügyben történő széles körű elérhetővé tételét tekinti küldetésének.”

E könyvbeli bemutatásából, az átfedések elhagyásával: „Orvosként végzett 2009-ben a Debreceni Egyetemen Weszprémy-díjasként. Hogy egyesíthesse az orvosi és technológiai szemléletét, új szakmát alkotott 'orvosi jövőkutató' (the medical futurist) néven, melyben küldetése, hogy a hasznos technológiai újításokat behozza a mindennapi klinikai gyakorlatba. Rendszeresen osztja meg elemzéseit a medicalfuturist.com oldalon.”

Az AMAZON ajánlójából: „E könyvében Meskó, a jövőkutató és világszerte szívesen fogadott nyitóelőadó megmutatja, hogy a jövő elemzése nem csak a szakértőkre és az agytrösztökre tartozik – ez olyan készség, amelynek használatára mindenki képes. Leírja, hogy kiindulva a rövidtávú gondolkodás és a szűk látóköri, csak a mátt tekintő nézőpont csapdáiból, miként tudjuk végül kitágítani időképünket, és megtanulni úgy megfigyelni és vizsgálni a jövőt, ahogyan a múlttal tesszük.

A könyv megváltoztatja a módot, ahogyan az olvasó a jövőt szemléli, és arra buzdítja, hogy reménnyel és céltudatosan közelítse azt. Jóllehet él a felfogás, hogy a jövő egy rögzített, egyedüli út, valójában számtalan jövő létezik, s e könyv tudományosan megalapozott eszközöket ad, hogy feltárjuk azokat, és felkészülhessünk rájuk. Dr. Meskó friss megvilágításokkal és távlatokkal szemlélteti, miért döntő jelentőségű az előre tekintés a mai legnyomasztóbb kérdések kezelésében, a klímaváltozástól a mesterséges intelligenciáig.

Gyakorlati útmutatással bevezet eszközöket, hogy ezzel segítse az olvasókat túllépni a rövidtávú gondolkodáson, kezelni az információs túlterhelést, és alkalmazkodóképes segítőivé válni a változásnak. Ez egy felhívás cselekvésre: a jövő jobb megismerése révén biztosítani tudjuk, hogy olyan helyé válik, ahol a legjobb eszméink, értékeink és céljaink sikeresen kibontakozhatnak a magán- és a szakmai életünkben.

Megmutatja, hogy a jövő vizsgálata módszereinek alkalmazása és a jövőt illető gondolkodásmód elfogadása hogyan vezethet arra, hogy a holnap aktív formálóiává váljunk. Ha pedig nagyobb léptékben alkalmazzuk ezeket a módszereket, a jövő tervezése kollektív erőfeszítéssé válik, amely erősíti a közösségeket.

A jövőt illetően e könyv segít a bizonytalanságot szcenáriókká alakítani, a félelmet és az aggodást érzelmi kitartássá, és a vakfoltokat víziókká, amelyekre várakozással tekintünk.”

A LIBRI ajánlójából (az átfedések kihagyásával): „Dr. Meskó munkája izgalmas és egyedi. Itt a jövőkutatás módszereit teszi érthetővé és elsajátíthatóvá mindenkinek. Elengedhetetlen, hogy a jelen legégetőbb kihívásait megértsük ..., de a legnagyobb veszély dr. Meskó szerint az, ha elveszítjük a reményt a jövő iránt. Ha úgy hisszük, hogy a jövő rajtunk kívül történik, és sem befolyásolni, sem megérteni nem tudjuk, akkor lemondunk róla, még mielőtt elérne minket.”

Innentől jöjjön a könyv! Idézetek kihagyásokkal belőle.

„A science fiction végigkísérte az életem. Egy teljes könyvet tudnék írni arról, hogyan segített a science fiction a minket körülvevő világ alaposabb megértésében. Analitikus gondolkodásból élő kutatóként mindig a sci-fi nyelvezetéhez fordultam, amikor olyan összetett érzelmeket és elvont fogalmakat kellett értelmeznem, mint a szerelem, a remény vagy a

kétségbeesés. Páratlan karakterei vezettek rá, hogyan képzelhetem bele magam mások helyzetébe. Segítettek empátiát tanulni, és általuk különböző nézőpontokból tapasztalhattam meg a világot.

Miután a sci-fi világában mindent elolvastam és megnéztem, ritkán fordul elő, hogy valami egészen újjal találkozom – olyan ötlettel vagy élménnyel, ami lenyűgöz. Ám az egyik ilyen egyértelműen Isaac Asimov Alapítvány-sorozatának 'pszichohistóriája' volt. A pszichohistória egy fiktív tudományág: a matematika, a szociológia és a történelem egyvelege, amely nagy populációk jövőjét igyekszik megjósolni. Alapfeltevése, hogy míg az egyéni cselekedetek kiszámíthatatlanok, addig emberek milliárdjainak vagy akár egész civilizációk kollektív viselkedése hozzátétőleges pontossággal megjósolható. Ez azért működik így, mert az idők folyamán az emberek statisztikailag következetes válaszokat adtak bizonyos ingerekre, ami lehetővé teszi az úgynevezett pszichotörténész számára, hogy kiszámítsa a valószínű kimeneteli lehetőségeket, és befolyásolja a társadalmi folyamatok hatásait. (Valójában előbb közgazdasági Nobel-émlékdíjat adtak olyan elméletekre, amelyek azt tételezték, hogy az ember racionális lényként viselkedik a piacon, majd szintúgy közgazdasági Nobel-émlékdíjat a viselkedésgazdaságtan kimunkálására, amely az előbbitől meredeken eltér – Osman P.)

Asimov nemcsak egy új (bár csupán fiktív) tudományággal rukkolt elő, de sikeresen elmagyarázta a nagyközönségnek, mit takar a kihívás: élesebben látni a jövőt. Míg más szerzők azt próbálták leírni, hogyan festhet majd a világ 50 vagy 5000 év múlva, Asimovnak sikerült elérnie, hogy nagyobb hangsúlyt kapjanak a lehetséges irányokat elemző jövőkutatások. Nem állítom, hogy ez a könyv is, melyet most a kezében tart az olvasó, ilyen magas szintű célt fog elérni, de a kiindulópont és a küldetés hasonló.

Bár a jövőkutatás – a jövő elemzésének tudománya – nem új tudományág, szeretném bemutatni, hogy nemcsak az elit (szakértők, kutatók és agytrösztök) kiváltsága, hanem mindenki részt vehet benne. Sőt, részt is kellene vennie! A hagyományos oktatási rendszer nem szorgalmazza a jövőorientált gondolkodást, és a legtöbb embernek nincs lehetősége bekerülni jövőkutatókat képző tanfolyamokra. A könyvemmel ezt az űrt szeretném betölteni.

A következő fejezetekben gyakorlatias és könnyen alkalmazható módszereket mutatok arra, hogyan prognosztizálhatja bárki a saját életének, közösségének vagy szakmájának a jövőjét. Közös fedezzük fel, hogyan lehet eligazodni az információáradatban, hogyan lehet kitágítani a rövidtávú gondolkodás kereteit, mit jelent mentális időutazásban részt venni, milyen kapcsolatot lehet kialakítani a jövőbeli énünkkel, és általában hogyan használhatnánk azonnal bevethető módszereket annak érdekében, hogy felkészültebben álljunk az előttünk kibontakozó sokféle perspektíva előtt.

Remélem, a könyvem térképként szolgál majd ezen az izgalmas utazáson. Mint minden térkép, ez sem egyetlen utat mutat, hanem alternatívákat kínál, amelyekkel megrajzolhatjuk a saját útvonalunkat, és segít azonosítani a mérföldköveket vagy az út mentén felbukkanó akadályokat. És hogy mire számítsunk, amikor megérkezünk a végállomásra? Arra, hogy

felismerjük: *a jövő nem egy távoli, ellenőrizhetetlen erő, hanem olyasvalami, amelynek aktív alakítására mindannyian képesek vagyunk. Mi magunk rendelkezhetünk a vágyott jövőnk felett!*

Mint minden utazás esetében, azzal kezdjük, hogy megértjük, hol vagyunk most, hogyan boldogulunk a jelenben – milyen szokások, előfeltételezések mentén élünk, és hogyan értelmezzük a minket körülvevő világot. Csak ezután tudunk céltudatosan és magabiztosan a jövőbe tekinteni.”

Mielőtt bemutatjuk a mondandó ívét, jöjjön egy különösen izgalmas és jellemző részlet: „Beszéljünk a buktatókról – pre-mortem elemzés (lényegében az esetleges kudarchoz vezető hibák előzetes vizsgálata – Osman P.).

Most, hogy már jól ismerjük a jövőközpontú gondolkodás csínját-bínját, a következő lépés egy pre-mortem elemzés. Meg kell vizsgálnunk, mi az, ami mégis félremehet a könyvben szereplő módszerek használata során. Nem rendelkeznenk jó jövőkutatói készségekkel, ha nem szánánk időt ezekre a kérdésekre is. És anélkül, hogy a jövővel kapcsolatos optimizmusunkat veszélyeztetném, meg kell próbálnunk objektívnek lenni.

Az alábbi lista természetesen nem teljes körű, mert nem könnyű egy reményteli történet rossz oldalára koncentrálni, de igyekeztem mindent lefedni, ami végül kudarchoz vezethet.

A jövőkutatói módszerek eleve spekulatívak. Egyetlen módszer sem képes teljes bizonyossággal előre jelezni a jövőt. [Mindnek] megvannak a maguk korlátai, például hogy az előre nem látható események, torzítások vagy komplex rendszerek még a jól átgondolt jövőkutatói munkát is megzavarhatják.

Túl- vagy alulbizakodottság. A jövőkutatásban még tapasztalatlan emberek hajlamosak a módszereket precíz, előre jelző eszközöknek tekinteni, nem pedig feltáró keretrendszernek. Akár alul-, akár túlbizakodó vagy (tudnod kell, hogy melyikre vagy hajlamos, ezt az előrejelzésről szóló fejezetben már megmértük), ez jelentősen befolyásolhatja a forgatókönyveidet és jövőképeidet. Nincsenek garantált jövők, csupán sok lehetséges kimenetel.

Az előítéletek befolyásolják a döntéseket. A kognitív előítéletek vagy torzítások, különösen az optimista előítélet hatással vannak az emberek jövőt illető gondolataira. Az optimista előítélet a pozitív kimenetel valószínűségének túlbecsülésére és a kockázatok alábecsülésére való hajlam. Az emberek a jövőt természetükből adódóan pozitívan képzelik el, és még akkor is a pozitív érzelmekre és végkifejletekre összpontosítanak, ha a negatívak ugyanúgy lehetségesek.

Megesik, hogy például egy projekt megtervezésekor az emberek elképzelik a sikert, de figyelmen kívül hagyják a lehetséges nehézségeket vagy akadályokat. Az ilyen optimizmus motiváló lehet, a kockázatok figyelmen kívül hagyása ugyanakkor hanyag felkészülést eredményezhet. Az ilyen előítélet felismerése megteremtheti az egyensúlyt a túl pozitív és a reális tervezés között.

A többféle jövő között nehéz eligazodni. Tapasztalatom szerint, amikor az emberek először találkoznak a többszörös, nem lineáris jövők koncepciójával, nyomasztónak és nehe-

zen elfogadhatónak találják azt. Emiatt kialakulhat bennük egy elemzési bénultság, mert a túl sok lehetőség határozatlansághoz vagy tétlenséghez vezet.

Igen gyakori a változással szembeni ellenállás. A jövőkutatói módszerek segítenek ugyan a trendek és foratókönyvek azonosításában, sőt még a felkészülésben is, de használatuk gyakran radikális változások vagy új paradigmák elképzelésével jár együtt, ami kényelmetlen lehet a meglévő rendszerekhez szokott emberek számára. A változással szembeni ellenállás gátja lehet a jövőkutatói módszerek hatékony alkalmazásának, ami innovatív ötletek vagy foratókönyvek elutasításához vezethet.

A kisebbség hangjának hiánya. Ha nem vonjuk be tudatosan azokat is, akik nehezen halatják a hangjukat, előfordulhat, hogy a jövőképünk csak a domináns csoportok nézőpontját tükrözi. Ezért kulcsfontosságú, hogy a jövővel kapcsolatos munkában befogadóak legyünk, és nyissunk meg különböző perspektívákat, így elkerüljük, hogy olyan foratókönyvek szülessenek, amelyek csak néhány kiváltságosnak kedveznek. (Valójában a lényeg, hogy minél többeket hagyunk ki a foratókönyvek kidolgozásából, annál nagyobb lehet az ellenállás a megvalósításukkal szemben – Osman P.)

A jövőképek manipulálhatók. Mindig vannak rossz szándékú szereplők, akik megpróbálják ezeket a módszereket a közvélemény vagy a döntéshozatal manipulálására használni. Például, jövőkutatási módszereket alkalmazó kormányok vagy vállalatok képesek lehetnek csak a saját érdekeiknek megfelelő programokat keresztülvinni, így pedig olyan módon alakíthatják a döntéseket, amely nem a társadalom egészének javát szolgálja.

Tudomásul kell vennünk, hogy a jövőkutatói módszerek alkalmazása gyakran olyan erőforrásokat, szakértelmet és időt igényel, amelyekkel az emberek nem feltétlenül rendelkeznek. Ez korlátozhatja a gyakorlati alkalmazásukat. (A könyv hangsúlyozott célja, hogy minél többeket segítsen hozzá a jövőkutatás alkalmazásához. Felvetődhet azonban a kérdés, vajon az emberek mekkora hányadában él az igény, hogy saját erőfeszítései árán maga igyekezzék így a jövőbe tekinteni – Osman P.)

Beláthatatlan következmények láncolata. A jövőközpontú gondolkodás olyan beavatkozásokhoz vagy politikákhoz vezethet, amelyek a jó szándék ellenére új problémákat hoznak létre, vagy súlyosbítják a meglévőket. Fontos feltárni, hogy a jövőkutatói módszerek hogyan téveszthetnek célt, különösen akkor, ha túlságosan szűk látókörűen összpontosítanak az eredmények egy csoportjára, és figyelmen kívül hagyják a nem szándékolt következményeket.

Túlzó szakterület-specifikusság. A kihívás nem csupán abban áll, hogy elképzeljük a jövőt, hanem abban is, hogy az előrejelzéseket a sokrétű valóságra alapozzuk, figyelembe véve kulcsfontosságú tényezőket, így a technológiát, a társadalmat és a politikát.” – Meskó itt az energetikai és a közlekedési jövőkutatói tevékenységet hozza fel mint amelyek jelentős kockázatokkal járnak. Általánosságban is elmondható, hogy minden szakterületen megjelenhetnek 'fekete hattyúként' olyan romboló innovációk, amelyeket az adott szakterület jövőkutatói aligha láthattak előre. Kimagasló példák, milyen rombolást és átrendezést végeztek

pl. iparágakban, kereskedelmi és szolgáltatási ágazatokban az alkalmazások gyorsan bővülő platformjaiként szolgáló mobiltelefonok és más hasonló eszközök, másrészt az interneten kereskedhető árucikkek – pl. irodalmi és zeneművek és azok kereskedelme. Azt pedig még becsülni sem lehet, milyen átrendezést végez majd az áruvilágban, ha háztartási eszközzé válik a 3D nyomtató. Napjaink bőven szolgálnak példákkal arra is, hogy a szakterületen kívülről jönnek váratlan és azt durván vagy épp döntően befolyásoló, geopolitikai fogantatású változások. Gondoljunk pl. az ukrajnai háború következményeire, a szankciók és a vámok fegyverként való alkalmazásának gazdasági hatásaira. Hasonlóképp kritikus szerepet játszhatnak a „fekete hattyúk” ellentettjei, a „szürke rinocéroszok” (L. Michele Wucker: A szürke rinocérosz – Hogyan ismerjük fel a világunkat fenyegető nyilvánvaló veszélyeket, és hogyan szálljunk szembe velük – Iparjogvédelmi és Szerzői Jogi Szemle 2017/4. sz.), azaz az orrunk előtt lappangó veszélyek, amelyeket valahogy mégsem vettünk észre. A „fekete hattyúk” és „szürke rinocéroszok” sora folytatható egyebek közt az ellátási láncok és/vagy a nemzetközi gazdasági együttműködések hosszabb-rövidebb idejű megszakadásával (geo)politikai konfliktusok következtében, vagy épp a „zöldítés” váratlan, romboló hatású túlhajtásával. S az előretétekintés lehetőségeit és korlátait illetően „várható váratlan” fejleményként jött pl. az orosz gázvezeték felrobbantása, míg pl. Trump számos, más országokat nagyon is érintő/sújtó intézkedése esik az „előre nem látható váratlan” kategóriába.

S akkor jöjjön a mondandó íve a fejezetcímekkel, hozzájuk az alcímekből néhány helyen – a jobb érthetőségért – felmutatva egyes részleteket:

- Bevezetés
- I. A sokkoló ma – benne:
 - Jövősokk kontra FOMO [FOMO – sokak életében napjaink egyik csúf alakítója: a lemaradástól való félelem (Fear of Missing Out)]
 - A saját jövősokkom
 - Hogy állsz a jövővel?
 - Elődeink vajon képesek voltak az időutazásra? (Valójában nem „utazás”, csak a jövő valamelyes előrelátása, de itt vannak a kezdetek: „A mentális időutazás lehetővé tette őseink számára, hogy figyelembe vegyék a jövőbeli veszélyeket, például a tél közeledtét, közös vadászstratégiákat tervezzenek, és felkészüljenek a hosszú távú túlélésre. Ez alapvető változást jelentett, hiszen megteremtette a modern emberi viselkedés alapjait, amelyet az előrelátás, a késleltetett jutalom és a társadalmak létrehozásának képessége jellemez.”)
 - Mamutok, évszakok, királyságok: ciklusok mindenütt
 - A ciklusoktól a lineáris fejlődésig
 - A grandiózus tervektől a prezentizmusig
 - Ellenségünk, a rövid távú gondolkodás [„A prezentizmus tehát egy olyan állapotot tükröz, amelyben a jövő nem ragyogó horizontként, hanem egyre közeledő, fenye-

gető árnyként tárul elénk. Hartog állítása szerint (Meskó itt François Hartog francia történész *A történetiség rendjei – Prezentizmus és időtapasztalat* c. könyvéből idéz – Osman P.) az irányzat az 1980-as évekre kezdett megszilárdulni, ami némi átfedést mutat a számítógépek, az elektronikus eszközök és az internet térhódításával. Amikor az információk, üzenetek, milliónyi újság cikk vagy a közösségi médiában megjelenő posztok elkezdtek elárasztani a mindennapjainkat, egyre nagyobb kihívássá vált, hogy akár csak egy pillanatra is képesek legyünk elhagyni a jelent, és előre gondolkodjunk. A prezentizmus, bármennyire is tűnhet fejlődéstörténetünk természetes következményének, mégis rejt magában egy nem kívánt mellékhatást: elkerülhetetlenül rövidtávú gondolkodáshoz vezet. A prezentista gondolkodásmód aláássa a hosszú távú stratégiai tervezésre irányuló motivációt. A döntéshozók nem fenntartható megoldásokba vagy előremutató innovációkba fektetnek be, hanem a gyors megoldásokat vagy a rövid távú nyereséget választják.] – A kifejtés itt a neurokémiai hatásoktól a vállalatvezetési megfontolásokon át a kormányzati gazdaságpolitikai megfontolásokig ível.

- Kapcsolatunk az idővel („A rövidtávú gondolkodást nem mi választjuk, azt korunk kulturális, gazdasági és technológiai körülményei kényszerítik ránk. A kulturális aspektus az azonnali jutalmazás térnyerésével függ össze. A közösségi média, a streaming szolgáltatások és platformok megeremtettkék az azonnali jutalom kultúráját, amelynek nyomán a mindennapi életben megszületett a gyors, könnyen elérhető eredmények iránti vágy. Ez a kulturális váltás a 'mostközponit gondolkodásmód' előtérbe helyezésével csökkenti a hosszú távú jutalom kivárásához szükséges türelmet. A gazdasági perspektíva a részvényalapú kapitalizmus uralma alatt áll. A nagyvállalatok és a vállalkozások egyszerűen a negyedéves jelentések és a növekedési célok bűvkörében élnek.” – A tőkepiacról finanszírozott cégek vezetőinek feje felett Damoklész kardjaként függ a piacnak a részvényárfolyamban kifejezett mindenkori értékítélete. És itt jön az egyik legfontosabb, s egyben legnehezebb feladat: „A 21. században talán az a legnagyobb kihívásunk, hogy újrafogalmazzuk az időhöz való biológiai korlátozott viszonyunkat. Tágítanunk kell az időképünket a következő negyedéven vagy választási cikluson túl. Ehhez szükség van arra, amit a jövőkutatók 'előretekintő tudatosságnak' hívnak, amely alatt az arra való képességet értik, hogy mélyen elgondolkodunk a távoli jövőről, többféle forgatókönyvet képzelünk el, és olyan kihívásokat és lehetőségeket veszünk számba, amelyek a jelenben talán még nincsenek ránk hatással, de a jövő generációinak életét jelentősen meghatározhatják. Társadalmi szinten a változás azt jelenti, hogy a reaktív, rövid távú politikákon túlmutató, hosszú távú, proaktív stratégiák felé mozdulunk el, amelyek kiállják a bizonytalan jövő próbáját.”
- Lelövöm a poént: ne nézzünk hátra! – Elgondolkodtatóan ellentmondásos fejezet. Vitathatatlan közös bölcsesség, hogy „[a]ki nem ismeri a múltat, arra ítéltetett, hogy maga is elkövesse annak hibáit”. Meskó itt ezzel indít: „Négy fő érvem van arra, hogy az időperspektívánkat a jövő irányába kell kiterjesztenünk.” A kifejtésben egyebek

közt: „A múlt tanulságainak levonása során korlátokba ütközünk, hiszen azok talán ma már nem is létező, pontos környezetekhez, kultúrákhoz és körülményekhez kötődnek. A múltbeli eseményeket gyakran módosítja az újkori szemüvegünk, amelyen keresztül értelmezzük őket, és amely torzíthatja a tanulságokat.” Viszont: „Megesik, hogy a múlt mankót nyújt az újkori problémák megoldásához. Legalábbis a közelmúltig ez volt a helyzet. A 21. század elején azonban olyan kérdésekkel és kihívásokkal kell szembesülnünk, amelyekre még nem volt példa. Hogyan hatnak majd az éghajlatváltozás okozta időjárási minták a globális élelmezésbiztonságra? Képesek leszünk kezelni a géntechnológia területén és a génszerkesztett csecsemőkkel kapcsolatban felmerülő etikai kérdéseket? Hogyan hidaljuk át a digitális szakadékot, amely tovább mélyíti az egyenlőtlenséget az oktatás és a foglalkoztatás terén? Veszélybe kerül-e a magánélet, ha MI-t használunk az egészségünk megőrzése érdekében? A Föld népességének növekedésével milyen fenntartható megoldásokat tudunk kidolgozni az erőforrások szűkösségét és a városok túlszűfolttságát illetően? Az ilyen és ehhez hasonló kérdések még válaszok nélkül is megtölthetnének egy teljes könyvet. És a múlt csak korlátozott útmutatást nyújt a megoldások kidolgozásához, mert a manapság felmerülő problémák közül számos egyszerűen nem létezett korábban. Hogyan készüljünk fel tehát az új, összetett kihívásokra? Úgy, hogy előretekintünk és elemezzük a jövőt.” És: „Abban a kiváltságban volt részem, hogy interjút készíthettem Daniel Schacter professzorral, a Harvard Egyetem neves pszichológusával. Munkássága középpontjában az emlékezet áll, illetve azt vizsgálja, hogyan rekonstruálja az agyunk a múltat annak érdekében, hogy segítsen elképzelni a jövőt. Rámutatott, hogy a múlt átfogó ismerete nélkül nem gondolkozhatunk a jövőről. Az elmúlt két évtized kutatásainak egyik fontos tanulsága, hogy a múltbeli élményekre való emlékezés és a jövőbeli élmények elképzelése számos azonos kognitív és idegi mechanizmusra támaszkodik. Amikor jövőbeli élményeket képzelünk el, jellemzően a múltbeli élmények újraillesztett darabkáit használjuk fel az esetleges jövőbeli történések szimulálásához, ami rávilágít arra, hogy az emlékeink rugalmassága hozzájárul azon képességünk fejlesztéséhez, amelynek köszönhetően újszerű, a jövőben bekövetkező élményeket képzelhetünk el.”

- Miért nem használunk térképet a jövőhöz?
- II. A jövő története
 - Prófétáktól és művészekről tudósokig és elemzőkig
 - A fals remény veszélye
 - A technológiai vakfolt („A technológiai vakfolt: Nagyon nehéz pontosan előre látni a technológiai fejlődés alakulását, és sokakat valóban tévútra vezetett például a számítástechnika, az űrutazás vagy a közlekedés terén. A New York Times 1939-ben így írt: 'A televízióval az a baj, hogy az embereknek a tekintetüket a képernyőre szegezve ülve kell maradniuk, és az átlagos amerikai családnak erre nincs ideje.'”

- A kulturális vakfolt
- Mire utalnak a jóslatok?
- Nem egy jövő, hanem jövők. – Itt nagyon is nyomós okot kapunk az elgondolkodásra, hiszen roppant fontos tét forog kockán: mennyire tudjuk alakítani a jövőnket. „A jövő nem egy előre meghatározott út, hanem inkább a lehetséges utak tartománya, amelyet számtalan, a jelenben születő történetváltozat és döntés alakít. A különböző döntések, cselekedetek és események számos lehetséges forgatókönyvhöz vezethetnek. Nem egy jövő létezik, hanem több.” – Ez a tétel kísértetiesen emlékeztet a kvantummechanika valószínűségfelhőjére, méghozzá abban is, hogy miként az elemi részecskék valószínűségfelhője összeomlik a külső beavatkozás hatására, a lehetséges jövőké is szűkül a cselekvésekkel, történésekkel, s azok előrehaladtával az időskála minden pontján egy bizonyos jelenként mutatkozik meg. Meskó így folytatja: „Ha felismerjük, hogy többféle jövő létezik, azzal azt is elfogadjuk, hogy a jövő előrejelzése valóban bizonytalan és bonyolult. Ez azonban nem akadály, hanem inkább segít abban, hogy különböző lehetőségeket vizsgáljunk, különböző helyzetekre készüljünk fel, és jobb döntéseket hozzunk, ezáltal alakítsuk is a jövőnket. Arra is rávilágít, hogy a döntéseink és a tetteink nagy szerepet játszanak annak formálásában, ami ránk vár.” – Felhossa az önbeteljesítő jóslatot is, amelynek messze nagyobb szerepe van életünkben, mint a legtöbben hinnék – gondoljunk pl. a közvéleménykutatások manipulatív eszközként való alkalmazására! Ő pedig így folytatja: „Azáltal, hogy megértjük, hogy a jövő nem előre rögzített, hanem a tetteink következménye, képessé válunk arra, hogy több lehetőség közül válasszunk, és ne egyetlen előrejelzésre korlátozzuk a figyelmünket. Az ilyen megközelítés megalapozottabb és proaktívabb döntéshozatalt eredményez, emellett biztosítja, hogy nyitottak maradjunk minden lehetséges kimenetelre és lehetőségre. John Schaar politikai elemző tökéletesen érzékelteti ezt, amikor kifejti, hogy: 'A jövő nem egy olyan hely, ahová megyünk, hanem amelyet mi teremtünk meg. Az utakat nem megtalálni kell, hanem megteremteni, és a megteremtésükkel járó tevékenység megváltoztatja a létrehozójukat és a célt egyaránt.' A következő lépés tehát annak megértése, milyen szerepet játszik ebben az emberi elme és psziché. Mi vagyunk a jövő építései, és ahhoz, hogy eligazodjunk a lehetséges forgatókönyvek között, nélkülözhetetlen, hogy megértsük, hogyan alakíthatjuk őket.” – Ez igazán szépen hangzik, de vajon mennyire igaz globálisan összekapcsolt világunkban, ahol minden érdemi befolyásoláshoz, a dolgok alakításához arányosan nagy gazdasági erő kell, s ez egyaránt érvényes a helyi gazdaságoktól és közösségektől a globális küzdőtérig.
- III. A jövőről való elmélkedés pszichológiája
 - Te átmennél a mályvacukor teszten?
 - Intertemporális közbizalom
 - Beszélgetsz a 2040-es éneddel?

- Szeresd a jövőbeli énedet
- Tudatos jelenlét és jövő?
- A tükörből visszatekintő barát
- Milyen tisztán látod a tíz évvel későbbi önmagad?
- Az évszázadokon át tartó koncert
- Nem késő most belevágni?
- Megmászunk egy hegyet, megérdemlünk egy kis pihenést
- Beszéljük a jövő nyelvét!
- IV. Jövőkutatói módszerek
 - 1. módszer: Jövőképalkotás
 - 2. módszer: Előrejelzés (forecasting) – itt beszél a már említett, a világ legjobb jövőkutató közösségéről, azt követően pedig „[a] megfelelő kérdés megfogalmazásának a művészetéről”. Utóbbit így indítja: „Az előrejelzés két szakaszból áll, egy pontos kérdés megfogalmazásából és a kimenetelére vonatkozó előrejelzésből. Kezdjük a pontos kérdésfeltevessel. Egy példán keresztül mutatom be, mennyire fontos és egyben nehéz feltenni a megfelelő kérdést.” – S valóban, a legtöbbször bölcselemne álmodni sem képes, mekkora gyakorlati jelentősége van a kérdésfeltevésnek abban, hogy milyen minőségű válaszokat kapunk, és mily nagy mértékben lehet általa manipulálni is a válaszokat, s velük a vizsgálódás eredményét. Remek gyakorlópálya a mesterséges intelligencia: kíméletlen következetességgel érvényesül, hogy ha rosszul kérdezzünk, használhatatlan választ kapunk!
 - 3. módszer: Jövőkerék
 - 4. módszer: Foratókönyv-elemzés és backcasting
 - 5. módszer: Trendelemzés
 - 6. módszer: Jövőfürkészés
 - A megfelelő módszer kiválasztása
 - Tengerszéli egyéb módszer
- V. A jövőkutatás jövője
 - A jövőkutatás fellendülése
 - Beszéljünk a buktatókról – pre-mortem elemzés
 - Túlzásba lehet-e vinni a jövőközpontú gondolkodást?
 - Hogyan érhetünk el sikert?
 - Elefánt a porcelánboltban: MI – trendhatáselemzés
 - Az MI szerepe a jövőközpontú gondolkodásban
 - Mi lesz az MI jövője a jövőben?
 - A jövőközpontú gondolkodás a kormányzatban – jövőképzalkotás – felettébb elgondolkodtató fejezet. Meskó így indítja: „A kormányok világszerte egyre inkább magukévá teszik a jövőközpontú gondolkodást és annak módszereit, hogy megalapozott politikai döntéseket hozzanak és felkészüljenek a hosszú távú kihívásokra.” – Termé-

szetesen ki-ki az értékrendje és a prioritásai szerint ítél, abszolút mérce pedig nem létezik, nem is létezhet egy olyan szuperösszetett rendszerben, mint a Föld népessége, és az egymás mellett, nemritkán egymás ellenére élő és működő gazdasági, politikai és geopolitikai entitások, de ha szétnézünk a való világban, mennyire látjuk igazolódni Meskó e tételét? Ő így folytatja: „Ahogy azonban egyre ügyesebben alkalmazzuk a jövőközpontú gondolkodást és módszereket a saját életünkben és munkánkban, természetes, hogy egyre kritikusabb szemmel ítéljük meg, hogy a politikai vezetők vajon eléggé előrelátóan gondolkodnak-e. A politikusok valóban foglalkoznak-e az előttünk álló hosszú távú kihívásokkal, vagy csupán a rövid távú szavazatok megszerzésére összpontosítanak? A jövőorientált gondolkodás arra bátorít, hogy előre lássuk az alacsony és a magas szintű kihívásokat egyaránt – a helyi közösségi problémáktól a globális válságokig. Olyan kérdések merülhetnek fel bennünk, mint hogy a politikusok által alkotott stratégiák képesek-e kezelni a gyors technológiai változásokat, a gazdasági egyenlőtlenségeket vagy az éghajlati válságok által befolyásolt jövő összetettségét? Vagy csak gyors megoldásokat ígérnek a választások megnyerése érdekében?” – Vajon mindannak tükrében, ami a világban végbemegy, ahogy a dolgok alakulnak a helyi közösségektől a globális küzdőtérig, a vázoltak gyakorlati érvényesülése biztató valóság vagy meglehetősen esélytelen, jámbor óhaj?

- A művészet szerepe a jövőközpontú gondolkodásban – mi lenne, ha?
- Whakapapa: „A 'haka' egy hagyományos māori harci tánc, amelyet az új-zélandi rögbicsapat előadásában láttam. Egy mélyen kulturális gyakorlat, amely összeköti a csapatot Új-Zéland őslakos örökségével. A haka előadásával a játékosok emlékeztetnek a gyökereikre, az úgynevezett whakapapára, és arra, hogy felelősséggel tartoznak az előttük járók büszkeségének és hagyatékának megőrzéséért. A whakapapa, ami nagyjából származást jelent, a jövőkutató gondolkodásban is erőteljes példa lehet a sokszínűség és a kultúra fontosságának hangsúlyozására.”
- A holnap őrői – backcasting („A backcasting olyan, mintha visszafejtenénk a jövőt. Először elképzeljük a kívánt forgatókönyvet, majd visszafelé haladva kitaláljuk, milyen lépések szükségesek ahhoz, hogy eljussunk oda. A backcasting során a jövőt konkrét cselekvésekre és döntésekre bontjuk szét, amelyeknek az út során meg kell történniük.”)
- Bekövetkezik-e a világvége? – Előrejelzés [„A globális események jelenlegi felfordulásával, az MI térnyerésével és a minket nap mint nap sokkoló információs túlterheltséggel összefüggésben... lesz-e világvége? Az előrejelzésről szóló rész alapján tudjuk, hogy a kérdés nem elég konkrét ahhoz, hogy meg tudjuk adni a valószínűségét a válaszban. Mi (és különösen a média) folyamatosan rossz kérdést teszünk fel – olyat, amelyre nem is lehet válaszolni. Konkrétabb kérdésre, pl. hogy: 'Mekkora a valószínűsége annak, hogy 2050-ig bekövetkezik egy legalább egymillió embert érintő, globális katasztrófa?'; vagy 'Mekkora a valószínűsége annak, hogy 2050-ig az MI-technológiák

legalább 10 millió munkahelyet fognak kiszorítani a feldolgozóiparban?’, értelmezhetőbb eredményeket kapnánk. Az ilyen jellegű kérdések mérhetők, és segíthetnek abban, hogy a megvalósítható eredményekre összpontosítsunk. Így rugalmasabb alkalmazkodóképességre tehetünk szert, mivel a nyomasztó bizonytalanság helyett arra tudunk koncentrálni, amit még képesek vagyunk átlátni és befolyásolni.” Az itt felhozott fenyegetések közül egyet emelünk ki: „Az emberi intelligenciát felülmúló fejlett MI-rendszerek kockázatot jelenthetnek, ha céljaik nem egyeznek az emberi értékekkel vagy érdekekkel. Aggodalomra ad okot a nagymértékben autonóm MI-rendszerek feletti kontroll elvesztésének lehetősége.” – Ez ugyanis egy rendkívül izgalmas feltevést hordoz: nevezetesen, hogy az ilyen MI-rendszereknek saját céljaik lesznek. Eljuthatunk-e ide?

A Mi lesz az MI jövője a jövőben? fejezetben Meskó konkrét alkalmazási példákat hoz arra, ahol az MI már ma is olyan teljesítményekre képes, amelyekre az ember nem. „Összetett rendszerek, például a klímaváltozás, az egészségügyi infrastruktúra vagy a globális gazdaság szimulálásával az MI olyan felismerésekre juthat, amelyek lehetővé teszik, hogy beavatkozzunk, mielőtt az adott problémák kifejlődnének. Nem is beszélve olyan összefüggésekről, amikre mi, emberek évezredek alatt sem jöttünk rá. Az MI ma képes telefonbeszélgetésből Alzheimer-kór-rizikót becsülni vagy megmondani valakinek a bőrszínét a röntgenképe alapján, ami elvileg lehetetlen! Az igazi etikai dilemma azonban akkor fog felmerülni, amikor az MI az embernél pontosabb és előrelátóbb értékeléseket kezd készíteni. Akkor majd felmerül a kérdés, hogy bizzunk-e ezekben a rendszerekben, és hagyjuk-e, hogy a társadalom jövőjét befolyásoló döntéseket diktáljon.” És „[a]hogy haladunk előre az MI-vel támogatott jövőben, az emberi intuíció és a gépi pontosság közötti feszültség tovább fog növekedni, és a jövő alakításában alapvető kérdéseket fog felvetni a bizalom, az etika és a kormányzás terén.” – De mi hozhatja el, vagy épp mi óvhat meg bennünket attól, hogy az MI odáig jusson a fejlődésben, hogy saját, az emberétől akár eltérő céljai, s így érdekei is legyenek?

- Az emberiség előtt álló legnagyobb fenyegetés – Igazán jó orvos csak humanista lehet. Meskó szintiszta humanista felütéssel indítja záró fejezetét: „Úgy gondolom, hogy az emberiség 21. századi legnagyobb egzisztenciális fenyegetése nem szerepel a fent felsorolt lehetséges katasztrófák listáján. A legnagyobb veszélyt ugyanis a remény elvesztése jelenti. A remény elvesztése, hogy a világ jobbá válhat, hogy van szavunk és közvetlen befolyásunk arra, hogy ma milyen jövőt teremtsünk magunknak és a holnap gyerekeinek. Könnyű elveszíteni a reményt viharos világunkban, de eddig is a remény segített minket hatalmas eredményeket elérni. Ezzel a könyvvel azt kívántam bizonyítani, hogy a jövőközpontú gondolkodás és a jövőkutatói módszerek széles körű alkalmazása jelentős mértékben képes javítani a jövőre vonatkozó kollektív optimizmust.”

Dr. Osman Péter

IPARJOGVÉDELMI ÉS SZERZŐI JOGI SZEMLE

Megjelenik kéthavonta

20. (130.) évfolyam, 6. szám

Megjelent: 2025. december

Kiadja a Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

Felelős kiadó:

Farkas Szabolcs

Felelős szerkesztő:

Girmann Zsuzsanna

Tervezőszerkesztő:

Plette Péter

Tördelőszerkesztő:

Mányoki Anna

Szerkesztőség:

Szellemi Tulajdon Nemzeti Hivatala

1054 Budapest, Zoltán u. 6.

Levélcím: 1438 Budapest, Pf. 415

E-mail: szerkesztoseg@hipo.gov.hu

Telefon: 06 1 474 5767

www.sztnh.gov.hu

Előfizetésben terjeszti a Magyar Posta Zrt.

Postacím: 1900 Budapest

Előfizetésben megrendelhető az ország bármely postáján,
a hírlapot kézbesítőknél, a www.posta.hu WEBSHOP-ban

(<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

e-mailen a hirlapelofizetes@posta.hu címen,

telefonon a 06 1 767 8262 számon,

levélben az MP Zrt. 1900 Budapest címen.

Külföldre és külföldön előfizethető a Magyar Posta Zrt.-nél:

www.posta.hu, WEBSHOP-ban (<https://eshop.posta.hu/storefront/>),

1900 Budapest, 06 1 767 8262, hirlapelofizetes@posta.hu

Egy szám ára: 3500 Ft

Egy évre: 19 500 Ft

SZTNH – 2025/6

HU ISSN

1587–5563

Szerkesztőbizottság:

*Dr. Baticz Csaba, Buzás-Fekete Blanka, Girmann Zsuzsanna,
Gyeltvainé Virág Dóra, dr. Kovács Eszter, dr. Lábady Péter,
dr. Mikló Katalin, dr. Sulyok Ádám, dr. Szakács Lilla Fanni,
dr. Zábori Zoltán*